

NR 8 | 2020

RAPPORT

ALLA SKA MED

Reformer för en mer jämlik skola med starkt fokus på kunskap och lärande

TORSTEN KJELLGREN

tankesmedjan
TIDEN

UNGA ÖRNAR

ISBN: 978-91-89117-11-2

© Tankesmedjan Tiden 2020

Text: Torsten Kjellgren

Omslagsfoto: Istockphoto

Grafisk form: Johan Resele

ALLA SKA MED

Reformer för en mer jämlik skola med starkt
fokus på kunskap och lärande

TORSTEN KJELLGREN

◇ BULLETPONTS

- ◆ Den svenska skolan har länge brottats med fallande generella kunskapsresultat och minskad likvärdighet. Utbildningens tillgång, kvalitet och förutsättningar skiljer sig i dag kraftigt åt mellan olika elever, skolor och kommuner. Kunskapsresultaten har visat tecken på förbättring, men likvärdigheten fortsätter att minska i den svenska skolan. Föräldrarnas utbildningsnivå är den tyngsta faktorn i hur det går för eleven i skolan, men föräldrarnas inkomst har ökat kraftigt i betydelse under de senaste åren. Den svenska skolan misslyckas i dag ofta att kompensera för elevernas olika bakgrunder.
- ◆ En stark skolegregation breder ut sig, där elever med olika bakgrund i mindre utsträckning går i samma skolor som barn i andra länder. Detta skapar en ond cirkel: elever från socioekonomiskt starka hem hamnar i samma skolor med bättre skolresultat, bättre studiemiljö (genom kamrateffekter). Dessa blir då mer populära och välfinansierade. Elever från socioekonomiskt svaga hem hamnar i andra skolor, som får sämre skolresultat och arbetsmiljö, blir mindre populära och sämre finansierade.
- ◆ Klassrumsklimatet är stökigt på många skolor, och elever med inlärningssvårigheter och funktionsnedsättningar får otillräckligt stöd. Den psykiska ohälsan bland elever ökar mycket kraftigt, särskilt bland niondeklassare. Andelen elever som lider av återkommande psykosomatiska besvär såsom stress, sömnsvårigheter och ångest har fördubblats de senaste 30 åren. Många av de drabbade upplever att stödet är svårtillgängligt och otillräckligt.
- ◆ Sverige sticker ut som det enda landet i världen där riskkapitalbolag får skattefinansiering för att bedriva friskolor, och sedan kan plocka ut obegränsad vinst. Marknaden domineras av två stora riskkapitalbolag, Internationella Engelska Skolan och Academedia. Dessa går med mångmiljonvinster samtidigt som de har lägre lärartäthet och betalar lägre lärarlöner än kommunala skolor. Deras elevunderlag är smalt: genom etablering i socioekonomiskt starka bostadsområden säkerställer de att det nästan uteslutande är elever som har lätt för sig i skolan som går på deras skolor. De betyg som dessa skolor ger till sina elever, vilket i

många fall är glädjebetyg, används sedan som verktyg i marknadsföringen för att locka till sig nya elever. Vid sidan av detta tillåts även friskolor med konfessionella inslag, religiösa friskolor, bedriva ensidig religiös påverkan riktad till eleverna. Sida..

◆ Reform: skolans finansiering och styrning

- ◇ Staten tar över finansieringen av skolan och garanterar likvärdigheten. Kommunerna och staten får ett delat huvudmannaskap över skolan. Kommunerna får fortsatt ansvar för lokaler, matbespisning, fritidsverksamhet och så vidare – samt inflytande över till exempel etableringar, medan allt som rör likvärdighet och undervisning tas över av staten. Lärare, rektorer och övriga yrken som har med styrning och undervisning att göra blir statliga jobb. Skolverket får ett utökat mandat och upprättar regional närvaro för att fungera som en länk mellan stat och skola: allt ifrån central för styrdokument och läromedel, till resursfördelning, rekrytering av de statliga jobben och uppföljning. Skolinspektionen får fortsatt ansvar för granskning av nyetableringar och tillsyn.
- ◇ Det fria skolvalet avskaffas och ersätts av ett skolpreferenssystem där alla vårdnadshavare deltar. Vårdnadshavarnas och elevernas preferenser tas i beaktande tillsammans med nationella urvalskriterier identifierade av Skolverket. Kötid som urvalskriterium förbjuds. Upptagningsområdena ritas om från årskurs 7. Socioekonomiska kvoter i form av vårdnadshavarnas utbildnings- och inkomstnivå införs. Kvoterna ska spegla den socioekonomiska sammansättningen i respektive kommun.
- ◇ Skolpengen slopas och ersätts av en klasspeng: Incitamenten vrids om så att skolor får mer, inte mindre, ekonomiska resurser om de håller klasserna mindre.
- ◇ Vinstsyftande driftsformer (aktiebolag, handelsbolag, enskilda firmor) förbjuds: Kooperativ, stiftelser och ideella driftsformer får fortsatt bedriva skolverksamhet. Offentlighetsprincipen börjar gälla även för fristående huvudmän.
- ◇ Totalt stopp för religiösa friskolor: Både för redan existerande skolor och etablering av nya.

◆ Reform: skolans längd

- ◇ Tioårig grundskola: Förskoleklassen slopas och blir ny årskurs 1 i ett fyraårigt lågstadium. Alla förskolelärare som i dag undervisar förskoleklass får möjlighet att vidareutbilda sig till lågstadielärare på halvtid, där staten täcker upp inkomstbortfallet.

- ◇ Gymnasieskolan blir obligatorisk: Skolplikten förlängs till sammanlagt 13 år. Stödinsatserna förstärks så att alla gymnasieelever ska kunna färdigställa studierna, och det blir straffbart att vägra gymnasieutbildningen.
- ◇ Skoldagen senareläggs med 1,5 timme från årskurs 7: Arbetsdagen förlängs inte för vare sig lärare eller elever, utan förskjuts för elever och läggs om för lärare – som oftare får sin planeringstid före lektionerna i stället för efter.
- ◆ Reform: skolans inre liv
 - ◇ Läsa-skriva-räkna-garantin byggs ut till att också inkludera koncentrationsförmåga, stresshantering och samverkan i grupp: Mer individanpassad undervisning införs i mindre grupper för elever med behov, enligt finländsk modell. Fler professioner inkluderas i det nya lågstadiets fyraåriga process: speciallärare, specialpedagoger, psykologer med flera.
 - ◇ Obligatorisk lovskola för elever efter årskurs 3 och 5 i den nya tioåriga grundskolan. För de elever som bedöms ha svårt att uppfylla läsa-skriva-räkna-garantin, samt för de som bedöms få svårt att uppnå kunskapsmålen för att börja högstadiet.
 - ◇ Stödgaranti på varje skola, med närvaro av en vuxen med kompetens för stöd till elever med psykisk ohälsa. Exempelvis skolkurator, skolpsykolog, socionom eller terapeut. Skolan garanterar att en sådan finns på plats under skoldagarna, och efter skoldagens slut för att underlätta elevers första steg till att få hjälp med psykosomatiska problem. Efter detta första möte garanteras eleven att senare träffa personal med expertis inom den specifika problematik som eleven har.
 - ◇ Obligatoriska psykiska hälsoundersökningar av elevhälsan för samtliga elever varje år, med start från årskurs 1. Individuella psykiska hälsosamtal varje år med samtliga elever, lett av psykolog, kurator, socionom, terapeut eller motsvarande.
 - ◇ 1+1-modell: Alla lärare garanteras en timmes förberedelse och efterarbete avsatt för varje timmes lektion.
 - ◇ Rastvaktsförbud: Arbetsuppgifter som ligger utanför undervisningen, eller som inte har något pedagogiskt värde, lyfts bort från lärarna och tas över av andra yrkesgrupper. Till exempel rastvakt, städning, kontakt med vårdnadshavare gällande elevers frånvaro etcetera.
 - ◇ Standardiserad och stärkt lärarassistentroll: Den ettåriga utbildningen bör inkludera psykisk hälsa, samt ska utgöra de standardiserade kompetenskraven och arbetsbeskrivningarna för yrkesrollen. Satsningen på att anställa fler lärarassistenter tredubblas i omfattning.

- ◇ En långsiktig vision om ett tvålärarsystem: Ett delmål införs med två lärare i varje klassrum, en legitimerad huvudlärare och en olegitimerad andrelärare med erfarenhet av lärarutbildning eller undervisning.
- ◇ Fler speciallärare och specialpedagoger anställs för att stärka skolans uppdrag att ge alla elever med särskilda behov rätt stöd och förutsättningar att klara skolan lika väl som andra elever.
- ◇ Betyget underkänt, F, avskaffas i grundskolan (men behålls på gymnasiet).
- ◇ Behörighetskraven till de nationella gymnasieprogrammen, särskilt yrkesprogrammen, anpassas i syfte att säkerställa att alla elever kan både påbörja och slutföra en gymnasieutbildning.
- ◇ Psykisk hälsa införs som obligatoriskt moment i läroplanen: Kan inkluderas i idrott och hälsa, i levnadslära/livskunskap (som i sådana fall blir obligatoriskt ämne), eller som ett eget nytt obligatoriskt ämne i skolan.
- ◇ Läxhjälpsgaranti: Läxcenter etableras antingen i skolans lokaler, ledda av lärarassistenter och andra personer med erfarenhet av undervisning, alternativt i samarbete med ideella aktörer i kommunens lokaler. Läxorna minimeras till endast repetitiva uppgifter och max en till två gånger i veckan.

FÖRORD

Skolans betydelse för strävan efter ett mer jämlikt samhälle kan knappast överskattas. Det är i skolan som elever med olika bakgrunder borde mötas. Det är där respekten för andra kan växa sig stark, och en förståelse för det demokratiska samhället kan grundas. I skolan borde direktörens barn och arbetarens ungar vara jämlikar. I en idealvärld vore det i skolan som principen om jämlika möjligheter skulle garanteras. Och det är i skolan som grunden för den enskildes strävan efter att nå sina mål i livet kan läggas: att skaffa sig det yrke och senare det jobb de själva vill och kan få – och att få förutsättningar att på jämbördig bas kunna delta aktivt i samhällslivet.

Men så ser det inte ut. Likvärdigheten (vilket är skolvärldens något ängsliga omskrivning av vad det egentligen handlar om: jämlikheten) i den svenska skolan har minskat kraftigt under 2000-talets första två årtionden. Olika elever får inte samma chans att klara skolan eller nå höjda kunskapsresultat. Tvärtom drar vissa ifrån medan andra halkar efter och stämplas ut som misslyckade. Skillnaderna är stora både mellan elever i olika kommuner, mellan elever i olika skolor i samma kommun – och mellan elever i samma skola och klassrum.

En del av detta beror på nedskärningarna under 90-talet. En del beror på den ökade invandringen av personer med kortare utbildning och annat modersmål än svenska. Men inget av detta kan förklara hela den ojämlikhet som präglar skolan. Ojämlikheten fanns före både nedskärningar och migrationsflöden.

Till syvende och sist handlar detta om klass. Arbetarklassens barn får – via sociala och ekonomiska arv, normer och förväntningar, men framför allt faktiska och reala skillnader i socioekonomiska förutsättningar – inte samma möjligheter att klara skolan eller att nå lika höga kunskapsresultat som barn till föräldrar med längre utbildningsbakgrunder. Trångboddhet, språkbegränsningar och mindre resurser gör att LO-medlemmarnas barn oftare får problem att klara skolan. Ojämlikheten återföds från generation till generation.

Här har skolan ett avgörande ansvar. Genom det kompensatoriska uppdraget förväntas skolan uttradera alla skillnader och ge eleverna samma möjligheter – oavsett föräldrarnas sociala, ekonomiska och utbildningsmässiga bakgrunder. Men det är en chimär att förvänta sig att det uppdraget ska gå att genomföra fullt ut. Skolan är en del av samhället och återspeglar de orättvisor som präglar det. Så länge vi har ett ojämlikt samhälle kommer inte heller skolan att vara helt jämlik.

Det innebär dock inte att skolan ska ge upp strävan efter att kompensera för elevernas skilda förutsättningar. Tvärtom. Men då behöver skolan i sin tur få rätt förutsättningar att vara mer jämlik. I dag kämpar lärare, rektorer och annan personal intensivt för att ge alla elever samma chans. Men de kämpar i motlut. Dagens svenska skolsystem drar i alltför hög utsträckning i motsatt riktning. Marknadifieringen och decentraliseringen av skolan har – tillsammans med urholkningen av lärares och rektorers förutsättningar – ökat i stället för att minska ojämlikheten. Det kan vi aldrig acceptera.

Att komma till rätta med ojämlikheten i skolan bör vara ett av samhällets viktigaste uppdrag. Det är viktigt för att bidra till ett mer jämlikt samhälle. Och det är viktigt för att här och nu ge alla barn och ungdomar en bra uppväxt och ljusare framtidsutsikter. Den här rapporten syftar till att bidra med idéer och lösningar till just mer hopp och bättre drömmar för framtiden hos barn och ungdomar i Sverige.

Daniel Färm
chef Tankesmedjan Tiden

Yasmine Bladelius
ordförande Unga Örnar

 INNEHÅLL

Bulletpoints	5
Förord	9
Innehåll	11
1. Inledning	13
1.1 Syfte och frågeställning	13
1.2 Avgränsning	14
1.3 Disposition	15
1.4 Vad innebär likvärdighet i skolan?	15
2. Hur mår den svenska skolan i dag?	17
2.1 Generella kunskapsresultat	17
2.2 Socioekonomiska klyftor och segregation	18
2.3 Geografiska klyftor	23
2.4 Elevers individuella förutsättningar och särskilda behov	25
2.5 Den frisläppta "skolmarknaden"	29
2.6 Vad har redan gjorts för att stärka likvärdigheten?	34
3. Reform: skolans finansiering och styrning	38
3.1 Statlig finansiering och regional tillsyn	38
3.2 Skolpreferenssystem i stället för skolval	44
3.3 Klasspeng i stället för skolpeng	48
3.4 Reglering av friskolor	50
4. Reform: skolans längd	55
4.1 Tioårig grundskola	55
4.2 Obligatorisk gymnasieskola	57
4.3 Senareläggning av skoldagen	59
5. Reform: skolans inre liv	62
5.1 Tidigare och kraftfullare stödinsatser	62
5.2 Renodla läraryrket	67
5.3 Tvåläraresystem	69

5.4 Fler professioner i skolan	71
5.5 Förändring av läroplan och betyg	74
5.6 Lärhjälpsgaranti	76
6. Sammanställning: reformer för en bättre och mer likvärdig skola	80
7. Slutsatser	83
8. Referenser	84

1 INLEDNING

Få politiska frågor har tagit så stor plats under hela 2000-talet som den om den svenska skolan. Den politiska färgen på regeringarna har varierat, och skoldebatten har stundtals skiftat karaktär, men grundproblematiken har bestått. Varje regering, oavsett vilket politiskt parti som har ansvarat för skolan, har brottats med de två huvudsakliga problemen: fallande kunskapsresultat, samt minskad likvärdighet i den svenska skolan. Dessa två områden är breda och innefattar naturligtvis en mängd olika faktorer, där olika regeringar har gjort olika prioriteringar. De kan dock beskrivas med lätthet på ett kortfattat sätt. Den första problematiken understryker de svenska elevernas generella nedåtgående trend i kunskapsresultat under de senaste decennierna. Den andra problematiken ringar å sin sida in de ökade skillnaderna i resultat och förutsättningar mellan olika elever från olika bakgrunder. Det går utan tvekan att konstatera att trots en lång och intensiv skoldebatt under flera år så kvarstår allvarliga problem inom dessa två områden.

Vi behöver med andra ord kraftfulla och effektiva insatser för att komma till rätta med det som har plågat svensk skola alltför länge. De två huvuduppgifterna kan sammanfattas på följande vis:

- 1) Kunskapsresultaten behöver öka generellt hos svenska elever.
- 2) Skillnaderna i förutsättningar och resultat mellan olika elever måste minska.

Dessa två huvuduppgifter behöver tacklas kraftfullt, effektivt och snarast.

1.1 SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNING

Skolans utjämnande, kompensatoriska och demokratiska roll är vital för att möjliggöra social mobilitet, och i förlängningen ett jämlikt och rättvist samhälle. Då skoleleverna utgör samhällets framtid, och skolan den framtida basen för jämlikhet och rättvisa i ett samhälle, så är säkerställandet av en god likvärdighet i skolan en av politikens absoluta kärnuppgifter.

Under flera decennier har stora skillnader gjort sig tydliga i förutsättningar och resultat i skolan mellan olika elever, där socioekonomisk bakgrund spelar en avgörande roll. Denna trend av minskad likvärdighet i skolan som blottar både klassorättvisor och en tilltagande segregation, har tillåtits fortgå alltför länge. Den politiska viljan till förändring har tveklöst funnits hos arbetarrörelsen, men det står samtidigt klart att insatserna för att lösa problemen har varit otillräckliga. En samhällsutveckling med ökande klyftor har förvärrat situationen, och långa perioder av en högermajoritet i riksdagen emot sig har minskat handlingsutrymmet.

Det är dags att med konkreta åtgärder vända denna trend i motsatt riktning, och kraftfullt höja likvärdigheten i svensk skola. Denna rapport har ambitionen att bidra till just detta.

1.2 AVGRÄNSNING

Svensk skola innefattar en mängd olika delar. Samtliga kan inte behandlas djupgående i denna rapport. Tankesmedjan Tiden har under de senaste åren gett ut flera rapporter som bör ses som komplement till denna. Då denna rapport behandlar dessa områden, men inte har möjlighet att på djupet beskriva bakgrunden, problematiken och samtliga potentiella lösningar, så rekommenderas följande tre rapporter för vidare läsning:

- 1) För mer bakgrund och en mer djupgående teknisk diskussion kring problemen med skolvalssystemet rekommenderas rapporten *Ett smartare och rättvisare och mindre segregerat skolval* som gavs ut hösten 2018. Rapporten skrevs av två framstående skolforskare, behandlade uteslutande skolvalssystemet, och kom med konkreta reformförslag för att göra det mer rättvist och mindre segregering. (Kessel & Olme, 2018)
- 2) För en djupdykning i såväl problematiken som lösningarna kring de elever i årskurs 9 som inte blir behöriga till gymnasieskolan, rekommenderas rapporten *Obehöriga att underkänna*, som gavs ut i juni 2019. (Wingborg, 2019)
- 3) För en mer gedigen genomgång, och en längre lista reformförslag, inom det alarmerande problemet kring psykisk ohälsa bland unga, rekommenderas rapporten *Hälsa framtiden från hösten 2018*. (Kjellgren, 2018)

Vidare har denna rapport valt att fokusera dels på själva undervisningen, dels skolans styrning, och allt det som pågår i skolans lokaler. Däremot lämnas elevernas fritid utanför denna rapport. Beslutet har inte grundats på att elevernas fritid är oviktig. Tvärtom har värdet av meningsfulla fritidsaktiviteter gång på gång visat sig vara ett effektivt verktyg både för kunskapshöjande, och framför allt för minskade socioekonomiska skillnader.

Det finns en rad viktiga insatser som behöver göras inom exempelvis fritids, sommarlovsaktiviteter och andra fritidsaktiviteter, för att bekämpa växande socioekonomiska klyftor mellan barn och unga. Dessa insatser ligger dock utanför denna rapport. För den nyfikne rekommenderas en tidigare rapport framtagen av Tankesmedjan Tiden och Unga Örnar, *En jämlik barndom*, författad av Thomas Hammarberg, som tar sig an detta område bland flera. (Hammarberg, 2018)

1.3 DISPOSITION

Efter dessa inledande delar följer en kort definition av det för rapporten så centrala begreppet likvärdighet i skolan. Denna följs av en genomgång av hur den svenska skolan mår i dag, vilka problem som är mest angelägna att åtgärda, samt hur dessa problem har hanterats hittills.

Mot bakgrund av denna problemformulering, ringas tre tematiska områden in. Dessa tre områden utger ramarna för rapportens reformförslag:

- ◆ Skolans finansiering och styrning.
- ◆ Skolans längd.
- ◆ Skolans inre liv.

Efter detta summeras rapportens reformförslag och slutsatser.

1.4 VAD INNEBÄR LIKVÄRDIGHET I SKOLAN?

En definition av begreppet likvärdighet är centralt för denna rapports fortsättning. I skollagen anges tre uppgifter som skolan måste uppfylla för att anses likvärdig: (Skolverket, 2020)

- 1) Lika tillgång till utbildning.
- 2) Lika kvalitet i utbildningen.
- 3) Kompensera för elevers skilda förutsättningar.

Dessa tre uppgifter kan lika gärna ses som tre centrala rättigheter för alla svenska elever. Som senare delar ska illustrera så brister tyvärr samtliga tre delar på olika sätt i dag, vilket innebär att tiotusentals elever förvägras sina grundläggande rättigheter enligt skollagen.

Tillgången till utbildning styrs av geografisk boendeort. Kvaliteten i utbildningen varierar på grund av en mängd faktorer. Den ser olika ut mellan olika kommuner, mellan olika skolor i samma kommun, och inom samma skolor.

I och med att uppgift 2 brister på många håll, så blir uppgift 3:s kompensatoriska ansvar än viktigare. Det handlar om att säkerställa att alla elever kan ta till sig utbildningen, trots en mängd skilda förutsättningar till inläring. Men de skilda förutsättningarna bland individuella elever har, på grund av del 2:s brister, utvidgats till att kraftigt vara beroende av elevens socioekonomiska bakgrund och bostadsområde.

Som efterföljande avsnitt kommer belysa så har den bristande likvärdigheten i svensk skola många ansikten. Samtliga är mycket allvarliga, problematiska och angelägna att hitta lösningar för.

2 HUR MÅR DEN SVENSKA SKOLAN I DAG?

Med denna rapports ambition att bidra till att förbättra likvärdigheten och kunskapsresultaten i svensk skola, genom konkreta reformförslag, så krävs först ett avstamp i hur situationen ser ut i dag. Det finns några nyckelområden där problembilden är viktig, för att sedan komma med reformförslag som kan rätta till bristerna.

2.1 GENERELLA KUNSKAPSRESULTAT

Ett naturligt första nyckelområde är hur svenska elever presterar i skolan, vad gäller faktiska kunskapsresultat i en internationell jämförelse. Det mest vedertagna sättet att mäta detta på är OECD:s Pisa-tester för 15-åringar, som återkommer vart tredje år. Pisa mäter färdigheter i läsförståelse, matematik och naturkunskap. Svenska elever har i en internationell jämförelse under hela 2010-talet legat på en betydligt lägre nivå än vad som varit fallet tidigare. Från att tidigare ha varit bland länderna i topp, har Sverige i stället trillat ner kring OECD-ländernas genomsnitt, och vid den värsta nedgången 2012 till och med presterat betydligt sämre än så. Den senaste Pisa-undersökningen, utförd 2018, antydde visserligen en uppgång jämfört med tre år tidigare. Men det första grundproblemet kvarstår: svenska elevers kunskapsresultat är långt ifrån de bästa i världen, och släpar alltså efter flera jämförbara länder såsom Finland och Estland. Det är också relevant att lyfta fram att hela 11 procent av alla niondeklassare i Sverige var exkluderade från det senaste Pisa-testet 2018. Detta är den största andel som Sverige hittills har noterat, och den största andelen bland samtliga deltagande länder. Gruppen, som uppgick till 5,7 procent 2015, består i huvudsak av nyanlända elever som ännu inte behärskar svenska tillräckligt väl, och därför enligt Pisas regler exkluderas i sammanställningen. I gruppen som exkluderas ingår även elever med svåra funktionsnedsättningar. Den stora ökningen av gruppen förklaras främst genom den stora flyktinginvandringen under 2015. (OECD, 2019)

Det är givetvis positivt att de generella kunskapsresultaten pekar uppåt igen. Men den stora elevgruppen som inte var inkluderad i det senaste Pisa-testet, samt de stora skillnaderna mellan elevernas resultat som redogörs i nästa avsnitt, understryker att det fortfarande finns en lång väg att vandra till en likvärdig skola av hög kvalitet och goda kunskapsresultat.

2.2 SOCIOEKONOMISKA KLYFTOR OCH SEGREGATION

Om barn ifrån ett tidigt skede i livet ställs inför ojämlika förutsättningar, och skolan snarare förstärker socioekonomiska klyftor än minskar dem, så får samhället stora problem på sikt. Skolan har ansvaret för samhällets framtid. Stora skillnader mellan elever i skolresultat från grundskolan innebär också stora skillnader i ett senare skede: förutsättningarna för vidare utbildning, arbetsmöjligheter och inträdet till vuxenlivet. Vi har därför knappast skäl att glädja oss över att kunskapsresultaten återigen pekar försiktigt uppåt, så länge som svensk skola fortsätter lida av en alarmerande brist på likvärdighet.

Det andra området, skillnaderna mellan de svenska eleverna, ringar därför in ett mer alarmerande problem. De växande skillnaderna i elevernas förutsättningar och resultat i skolan, som Sverige har bevittnat under de senaste decennierna, tycks inte stanna av – tvärtom. För trots att de generella resultaten pekade uppåt igen under det senaste Pisa-testet, så fastslår OECD att skillnaderna mellan svenska elever inte har minskat utan fortsatt att öka. Framför allt inom läsförståelse fortsätter skillnaderna öka mellan hög- och lågpresterande elever i testet. Resultaten kan därför tolkas som att de elever som sedan tidigare har haft lätt för sig i skolan nu presterar än bättre, i en internationell jämförelse, men att de som har svårigheter fortsatt inte får det stöd de behöver, och därför inte förmår att vända resultaten uppåt. OECD:s egna mätningar slår fast att svenska elevers socioekonomiska bakgrund spelar en stor roll i deras resultat i testet. I såväl i matematik som naturkunskap så förklarar socioekonomisk bakgrund hela 13 procent av variationen i resultaten hos de svenska eleverna. OECD slår också fast att svenska hög- och lågpresterande elever i betydligt mindre utsträckning går i samma skolor, jämfört med genomsnittet bland OECD-länderna. (OECD, 2019)

OECD:s resultat ringar in flera oroväckande problem. Till att börja med att skillnaderna mellan hög- och lågpresterande elever fortsätter att öka, och att socioekonomisk bakgrund är en tung förklaringsfaktor till hur eleverna presterar i skolan. Vidare att de hög- och lågpresterande eleverna, som alltså till stor del avgörs av deras socioekonomiska bakgrunder, i betydligt mindre utsträckning än OECD-genomsnittet går i samma skolor.

Detta innebär att många klasser och skolor i Sverige i dag har en tämligen homogen elevsammansättning. Elever från stark socioekonomisk ställning i en skola,

och elever från svag socioekonomisk ställning i en annan. Inrikes födda elever i en skola, och utrikes födda i en annan.

Problembilden visar att den bristande likvärdigheten i svensk skola har flera dimensioner.

I en kvantitativ undersökning där Skolverket undersökte sambandet mellan elevernas socioekonomiska bakgrund och deras betyg, framträder klyftan tydligt. Undersökningen använde sig av ett socioekonomiskt index som består av tre delar: föräldrarnas utbildningsnivå, föräldrarnas inkomst samt föräldrarnas grad av bidragstagande. Detta index ställdes sedan mot variationen i elevernas meritvärde samt betyg i matematik och engelska. Resultatet visade en tydligt ökande trend de senaste 20 åren, där socioekonomisk bakgrund spelar en allt viktigare roll i att förklara vilka betyg eleven får. I dag förklarar socioekonomisk bakgrund 23 procent av variationen i elevernas meritvärde, och 24 procent av betygsvariationen i matematik och engelska. Detta kan jämföras med 17 respektive 16 procent år 2000. Rapporten slår fast att den socioekonomiska bakgrunden förklarar betydligt mer av variationen i de utrikes födda elevernas betyg, än de inrikes födda. Även om den socioekonomiska betydelsen har ökat för båda de senaste 20 åren. Vidare är föräldrarnas utbildningsnivå fortsatt den tyngsta socioekonomiska faktorn som förklarar mest av betygen, även om den inte har ökat över tid. Den faktor som ökat mest i betydelse för elevens betyg de senaste åren är föräldrarnas inkomst. (Skolverket, 2018)

Utöver föräldrarnas utbildningsnivå och inkomst, så plågas svensk skola av en tredje klyfta: den mellan inrikes och utrikes födda elever. Migrationsbakgrundens och socioekonomiska bakgrundens betydelse för elevernas förutsättningar och resultat är i de allra flesta studier starkt korrelerade. Migrationsbakgrunden används därför som en så kallad proxy-variabel för socioekonomisk bakgrund. (Boguslaw, 2018)

I Pisa-testerna har OECD slagit fast att skillnaderna mellan utrikes och inrikes födda elever i Sverige är bland de största i hela OECD-området. Detta trots den tidigare nämnda stora gruppen av nyanlända elever som exkluderades i det senaste testet. (OECD, 2019)

När det gäller slutbetyg i årskurs 9 är skillnaderna mycket stora mellan inrikes och utrikes födda elever. Då 90 procent av alla inrikes födda elever får slutbetyg som innebär gymnasiebehörighet, så får endast 65 procent av de utrikes födda eleverna detta. Skillnaderna är oroväckande, men har sina förklaringar. En ESO-rapport har undersökt faktorer inom den utrikes födda elevgruppen, som kan förklara varför det går bättre för vissa elever än andra. En väntad slutsats är att det har att göra med vilken ålder eleven har när den kommer till Sverige. Ju tidigare i livet eleven kommer till Sverige, desto bättre går det för den i skolan

generellt. Elever som kommer till Sverige efter sju års ålder har generellt större problem i skolan. Den svenska skolan tycks visa upp en viss kompensatorisk kraft då skillnader mellan inrikes och utrikes födda elever är större i årskurs 6 jämfört med årskurs 9. Rapporten drar därför slutsatsen att skillnaderna mellan utrikes och inrikes födda elever minskar för varje år som de utrikes födda eleverna går i svenska skolan. (ESO, 2017:3)

De stora skillnaderna är alarmerande. Den svenska skolan har en nyckelroll att spela i integrationen till det svenska samhället. Om skolan inte lyckats integrera nyanlända elever, och de inte får tillräckliga betyg för att gå gymnasiet, så försvåras deras framtid kraftigt. Det blir mycket svårt att ta sig in på arbetsmarknaden, och i övrigt integreras till ett fullvärdigt vuxenliv i det svenska samhället. Klyftan mellan inrikes och utrikes födda som redan är stor i skolan kommer då tillåtas växa ytterligare längre fram i livet.

Studier har dock visat att den socioekonomiska faktorn (bostadsområde, föräldrarnas utbildningsnivå och inkomst) påverkar elevens skolresultat i betydligt större utsträckning än migrationsbakgrund. Sambandet kan slås fast i och med att om inrikes och utrikes födda elever hade haft föräldrar med samma socioekonomiska ställning, och bott i samma bostadsområde, så hade gapet i studieresultat mellan grupperna försvunnit nästintill fullständigt. (ESO, 2017:3)

Skolverket har pekat på att de ökade resultatskillnaderna mellan olika skolor och elever med olika bakgrunder bland annat har kommit som ett resultat av det fria skolvalet, där socioekonomiskt starka föräldrar har gjort aktiva val och satt sina barn i högpresterande skolor, medan socioekonomiskt svagare föräldrar har varit mer passiva. (Skolverket, 2012)

En lång rad framstående skolforskare, Anders Trumberg och Jonas Vlachos för att nämna två, har anslutit sig och pekat ut det fria skolvalet som den huvudsakliga orsaken till den ökade skolsegregationen. (Trumberg, 2011) (Vlachos, *Skoljätten gör vinst på mer segregation*, 2016)

Precis som erfarenheten är från andra länder så har det fria skolvalet, sedan det infördes i Sverige i samband med friskolereformen 1992, lett till en mer segregerad skola. Elever från socioekonomiskt starka hem, vars vårdnadshavare värdesätter utbildning högt och både har kunskap och engagemang, gör aktiva val och placerar sina barn i högpresterande skolor. Deras barn hamnar där med likasinnade barn, som kommer från liknande socioekonomisk bakgrund. I motsats gör vårdnadshavare med svag socioekonomisk ställning ofta inget aktivt val. Deras barns skola bestäms således av närhetsprincipen, och placeras i den närmaste kommunala skolan från hemmet. Med tanke på den tilltagande bostadssegregationen, där bostadsområden i stor utsträckning i dag består av familjer med liknande socioekonomisk ställning, innebär detta att

dessa barn placeras i samma skola som andra elever med liknande bakgrund. Studier som har följt enskilda bostadsområden under en längre tid har kunnat kartlägga hur elevsammansättningen i den kommunala skolan i anslutning till bostadsområdet har förändrats. Kommunala skolor med upptagningsområden bestående av både villaområden och höghusområden hade en socioekonomisk blandad elevsammansättning innan det fria skolvalet infördes. Men utvecklingen de senaste åren har varit att barnen från villaområdet väljer en annan skola, längre bort från bostadsområdet, medan barnen från höghusområdet blir kvar i samma skola. Elevsammansättningen blir då betydligt mer homogen i den kommunala skolan, då det är uteslutande elever från svag socioekonomisk ställning som blivit kvar. Elever från stark socioekonomisk ställning har valt bort den lokala skolan, för en mer högpresterande skola med andra elever från liknande bakgrund. (Trumberg, 2011) Detta innebär att den huvudsakliga mötesplatsen för barn med olika socioekonomiska ställningar i samma bostadsområde har gått förlorad.

En rad forskningsstudier och statliga utredningar har lyft fram den inneboende målkonflikten med det nuvarande systemet: där vårdnadshavarnas frihet att välja skola för sina barn ställs mot ökad skolsegregation som följd. Systemet har premierat det förstnämnda till priset av en socioekonomiskt segregerad skola. Det går bevisligen ifrån statligt håll att göra viktiga kompensatoriska insatser för socioekonomiskt svaga skolor och bostadsområden, men faktum kvarstår att dessa har varit otillräckliga. Den socioekonomiska bakgrundens betydelse för elevernas resultat i skolan har fortsatt öka, och skillnaderna mellan olika skolor likaså. Det står därmed klart att det krävs större systemförändrande reformer av skolvalssystemet för att på allvar ta itu med dessa likvärdighetsproblem. (SOU, 2020:28)

OECD:s utvärdering från Pisa, och Skolverkets återkommande sammanställningar, ringar in den bristande likvärdigheten dels mellan elever från olika bakgrunder, dels den bristande likvärdigheten mellan olika skolor. Detta vittnar dels om ett hårdnat klassamhälle där elever från akademiska eller ekonomiskt starka hem presterar betydligt bättre i skolan än elever från arbetarhem, eller resurssvaga familjer. Det visar också på en ökad socioekonomisk segregation där dessa högpresterande elever, i regel från socioekonomiskt starka familjer, går i andra, separata skolor än de lågpresterande eleverna, som i regel kommer från socioekonomiskt svagare familjer. Två klyftor har därmed tillåtits vidgas under de senaste decennierna: den första mellan elever från olika bakgrunder, och den andra mellan hög- och lågpresterande skolor. På grund av kombinationen av den tilltagande bostadssegregationen och det fria skolvalet har klasser och skolor blivit alltmer homogena, och elever med olika bakgrund blandas i allt mindre utsträckning. (Skolverket, 2018)

En av de många negativa konsekvenserna av denna situation är de så kallade kamrateffekterna. Dessa är de effekter som uppstår mellan elever i samma klass. Då människor är sociala varelser som kraftigt påverkas av grupp beteende, där barn oftast påverkas än mer än vuxna, så spelar en elevs klasskamrater en viktig roll i utbildningen. Om ens klasskamrater är studievana, har en hög studiemotivation och strävar efter att prestera bra i skolan, så har det en stor positiv effekt på den enskilde elevens förutsättningar. Det uppmuntras då att vara seriös i skolan, vilja lära sig och försöka prestera så bra man kan. I många fall finns också assistans och hjälp att tillgå från klasskamrater med skolarbetet, som komplement till läraren. På motsatt sätt får den enskilde eleven det mycket svårare att ta till sig utbildningen om dennes klasskamrater inte har studiemotivation, och inte strävar efter att prestera bra i skolan. Då blir det en destruktiv studiemiljö, där den enskilde eleven inte känner sig uppmuntrad att ta skolan seriöst. (Boguslaw, 2018)

Något som potentiellt har en stor effekt på framtidens samhälle, välfärd och arbetsmarknad är elevernas utbildningsaspirationer. Även här har klasskamraterna en stor effekt på den enskilde elevens framtida aspirationer. En brittisk studie har funnit statistiskt signifikanta positiva effekter på utbildningsaspirationerna för elever från socioekonomiskt svaga hem, om de har klasskamrater eller nära vänner från socioekonomiskt starka hem. Utan dessa klasskamrater eller vänner så har dessa elever betydligt lägre framtida utbildningsaspirationer. (Burgess & Umana-Aponte, 2011)

En amerikansk studie som undersökte kamrateffekter inom läsförståelse och matematik slog fast att kamrateffekterna var särskilt starka från högpresterande elever till lågpresterande klasskamrater. Det vill säga att elever som har det svårt i skolan lyfts upp, och får bättre förutsättningar att klara av skolan om deras klasskamrater är motiverade och högpresterande. Det intressanta var att effekten i motsatt riktning inte fungerade på samma sätt. Studien slog fast att högpresterande elever inte nödvändigtvis presterar bättre om alla deras klasskamrater också är högpresterande. De presterade i stället bäst om deras klasskamrater var på en lägre nivå än de själva (en medelprestationsnivå). Några av förklaringarna tros vara att klasser som är blandade, med elever på olika prestationsnivåer, stimulerar en konstruktiv studiemiljö där eleverna hjälper varandra, snarare än tävlar emot varandra. Något som alla tjänar på. (Burke & Sass, 2013)

En slutsats är således att den starkt uppdelade svenska skolan är destruktiv inte bara för elever från svag socioekonomisk ställning, utan för alla elever. Den uppdelade svenska skolan, där elever med skilda bakgrunder och skilda förutsättningar i stor utsträckning har separerats till skilda skolor, förstärker således kamrateffekterna. Konsekvensen är att förutsättningarna, som redan innan var skilda på grund av socioekonomisk bakgrund, förstärks ytterligare

av studiemiljön. De uppdelade skolorna riskerar att cementera och förvärra klassamhället på sikt. Socioekonomiskt svaga elever får ännu sämre förutsättningar till en bra skola, och vidare utbildning, vilket försvårar klassresor.

Vid sidan av blandade klassers positiva effekter på studieresultaten och utbildningsaspirationerna för eleverna från svaga socioekonomiska hem, så finns en hel dimension om svenska skolans mandat att uppfostra goda, demokratiska och toleranta medborgare. Flera studier har slagit fast att klasser med en etnisk och socioekonomiskt heterogen elevsammansättning leder till långsiktiga värderingar av ökad tolerans och förståelse, samt minskad diskriminering och rasism hos eleverna. (Rao, 2019)

Vidare har många studier slagit fast att om människor från olika bakgrunder har naturliga mötesplatser och knyter band till varandra så ökar tilliten och det sociala kapitalet i samhället. Detta är värdefullt på många sätt då det leder till minskad brottslighet samt ökad tillit inte bara till andra medborgare utan också till myndigheter och allt gemensamt i samhället. (SOU, 2020:28) Skolan fyller här en nyckelroll då det är den huvudsakliga platsen tidigt i livet där människor kan möta andra från skilda bakgrunder.

Med målsättningen att fostra framtidens öppna, demokratiska och toleranta samhälle, så finns således goda skäl att ha klasser och skolor med blandade elevsammansättningar.

Sammanfattningsvis kan situationen i dag beskrivas som en ond cirkel. Kraftigt skilda förutsättningar råder mellan elever det går bra för, som kommer från socioekonomiskt starka familjer, och elever det går dåligt för, som kommer från socioekonomiskt svaga familjer. Stora skillnader råder samtidigt mellan hög- och lågpresterande skolor. De socioekonomiskt starka föräldrarna vill att deras högpressterande barn ska gå i de högpressterande skolorna. Eleverna med socioekonomiskt svaga föräldrar hamnar i de lågpressterande skolorna. De lågpressterande skolorna får elever med svårare förutsättningar, som har svårare för sig i skolan, har mindre stöd hemifrån, och mindre studiemotivation än eleverna i de högpressterande skolorna. De högpressterande skolorna får större söktryck, blir mer attraktiva, och får därför mer skolpeng och större resurser. Med större resurser och mer högpressterande och lätthanterliga elever så får de högpressterande skolorna också de bästa lärarna. (Boguslaw, 2018)

Det är hög tid att bryta denna onda cirkel.

2.3 GEOGRAFISKA KLYFTOR

Som om detta inte vore nog, så har den bristande likvärdigheten i svensk skola ytterligare dimensioner. De stora skillnaderna mellan hög- och lågpressteran-

de skolor, mellan resurssvaga och resursstarka hem, samt mellan inrikes och utrikes födda elever, kan vidgas till större geografiska skillnader mellan olika kommuner. Olika kommuner i landet har olika förutsättningar, såväl politiska som ekonomiska och demografiska. Det faktum att skolans styrning och finansiering ligger på kommunal nivå i Sverige, sedan kommunaliseringen på 1990-talet, gör att skillnaderna mellan kommunerna inte bara accepteras utan också tillåts förstärkas.

Detta samband mellan kommunaliseringen och ökade skillnader mellan olika kommuner är något som Skolverket har bekräftat. De har förklarat det genom den enkla slutsatsen att vissa kommuner av olika skäl kan och vill satsa större resurser och därför kan organisera sina skolor bättre än andra kommuner. (Skolverket, 2012)

En geografisk klyfta är tämligen logisk. Sveriges 290 kommuner är en heterogen skara med skilda förutsättningar, möjligheter och politiska ambitioner. Välmående kommuner i storstadsregionerna med hög inflyttning, hög utbildningsnivå, låg arbetslöshet, höga inkomster och därmed höga skatteintäkter, får av dessa skäl goda förutsättningar att tillhandahålla högkvalitativ samhällsservice, där skolan utgör en central del, till sina invånare.

Kommuner på lands- och glesbygden har ofta en fundamentalt annorlunda verklighet med hög utflyttning, lägre inkomstnivå, och högre arbetslöshet. Dessa kommuner har därför betydligt mindre resurser, och därmed betydligt sämre förutsättningar att tillhandahålla en god samhällsservice generellt, och en högkvalitativ skola mer specifikt.

Det är också dyrare att bedriva skolverksamhet i glesbygd än i storstadsregionerna. Skillnaderna är gigantiska i landet. Ett illustrativt exempel är att Hallsbergs kommun i Örebro län under 2018 hade 93 000 kronor i totalkostnad per elev. I Överkalix kommun, Norrbottens län, uppgick kostnaden nästan till det dubbla, 184 000 kronor per elev. (Aftonbladet, 2019)

Flera kommuner runt om i landet brottas med ekonomiska problem och dalande skatteintäkter. En vanlig konsekvens är att besparingar görs på skolan. Det drabbar lärartätheten, kvaliteten i undervisningen och arbetsmiljön. Ett exempel är moderatstyrda Trelleborgs kommun där man gjorde besparingar i skolbudgeten med 56 miljoner kronor under förra året. Detta genomfördes främst genom att inte ersätta uppsagd personal, vilket innebar en minskning av personalstyrkan både i form av minskad lärartäthet (och större klasser) men också minskat antal speciallärare och övrig personal. Listan kan göras lång av kommuner som på olika sätt har behövt skära ner sin skolbudget: Örnsköldsvik, Arboga, Karlshamn, Luleå är bara några exempel. När skolor på de flesta håll i landet gapar efter förstärkningar och påökning i såväl resurser som personal,

så har alltså många kommuner i stället genomfört uppsägningar och neddragningar. Frustrationen och missnöjet över denna situation har uttryckts flera gånger av Lärarnas Riksförbund. (Skolvärlden, 2019)

Det står samtidigt klart att det inte bara är kostnaderna och förutsättningarna som skiljer sig kraftigt mellan skolor på landsbygden, jämfört med städerna, utan också utkomsterna. När det gäller slutbetyg i årskurs 9 i kärnämnen så är trenden tydlig de senaste 15 åren. Elever i storstäder får generellt betydligt bättre betyg än elever i städer, som i sin tur får betydligt bättre betyg än elever på landsbygden. Skillnaderna har ökat kraftigt de senaste åren, särskilt vad gäller raset i betyg bland elever på landsbygden. (SOU, 2020:28) Detta är mycket problematiskt då slutbetyget i årskurs 9 lägger grunden för elevernas framtida utbildningsmöjligheter, genom valet av gymnasieprogram och gymnasieskola. Så vid sidan av de stora skillnaderna mellan elever med olika bakgrunder, och de stora skillnaderna mellan olika skolor i samma kommuner, så understryker detta alltså ytterligare en klyfta som har tillåtits vidgas: den mellan resursstarka och resurssvaga kommuner i landet, och deras skilda förutsättningar att tillhandahålla en bra skola, samt de skilda utkomsterna för eleverna på landsbygden jämfört med städerna.

2.4 ELEVERS INDIVIDUELLA FÖRUTSÄTTNINGAR OCH SÄRSKILDA BEHOV

Elever har olika förutsättningar till inläring, som i vissa fall inte enbart kan förklaras av socioekonomisk bakgrund. Vissa elever har svårt att ta in information om ljudnivån är hög, andra får svårt när arbetsmiljön är stökig. Vidare finns många elever med skilda förutsättningar till inläring på grund av dyslexi eller neuropsykiatriska funktionsnedläggningar (NPF), såsom ADHD eller ASD/Asperger. (Attention, 2020)

Individuella elevers specifika förutsättningar ställer olika krav på skolan, både pedagogiskt och arbetsmiljömässigt. Det kan handla om såväl ett ökat behov av en tyst och lugn arbetsmiljö, arbete i mindre grupper eller särskilt pedagogiskt anpassad undervisning från läraren eller annan personal. Elever med inlärningssvårigheter och funktionsnedläggningar har betydligt svårare i skolan än resterande elevgrupper. Detta illustreras bland annat genom sämre kunskapsresultat och högre avhopp under gymnasiet. Myndigheten för delaktighet har slagit fast att de två tyngsta skälen för detta är dels att särskilt stöd sätts in för sent, dels att dessa elever känner sig otrygga i skolan vilket försvårar deras prestationer. (MFD, 2020)

Detta tyder på att svensk skola inte förmår att tillhandahålla rätt stöd i rätt tid till dessa grupper: både i form av pedagogisk undervisning och arbetsmiljö. Situationen i vårt grannland Finland är en helt annan. Förutom generella kun-

skapsresultat som är högre än Sverige år efter år i Pisa-undersökningarna, så har Finland en mycket låg andel elever som inte lever upp till kunskapskraven inom läsning, skrivning och matematik. Andelen som inte klarar kunskapsmålen i Finland är bland de lägsta av alla OECD-länder. Finländska elever med inlärningssvårigheter och funktionsnedsättningar klarar kunskapskraven i Pisa och får bra betyg i skolan, i betydligt högre utsträckning än i andra länder. (SOU, 2016:59)

Vidare visar en rad undersökningar att klassrumsklimatet och studiemiljön på svenska skolor är sämre än genomsnittet i OECD, med sämre ordning, mer spring och högre ljudvolym i klassrummen. Enkätundersökningar har slagit fast att eleverna själva lyfter fram oordning i klassrummet som ett av skälen till koncentrationssvårigheter och bristande studiemotivation. (SOU, 2017:35)

Detta är ett allvarligt underbetyg som inte enbart skadar inläringen och skolgången för elever med särskilda behov. Det försvårar för samtliga elever, samtidigt som det också skapar en ohållbar arbetssituation för Sveriges hårt prövade lärare. Med en kaotisk och högljudd arbetsmiljö minskar yrkets attraktivitet, och färre människor vill utbilda sig till lärare. Detta i en situation då yrkets attraktivitet snarare behöver höjas på grund av den stora lärarbristen. Enligt nuvarande prognoser beräknas lärarbristen 2025 uppgå till hela 65 000 lärare. (Läraryrket, 2020) Den stökiga arbetsmiljön ökar också risken för utbrändhet, sjukskrivningar, karriärbyten och förtidspensioneringar för lärarkåren.

För eleverna kan listan av negativa konsekvenser av en stökig arbets- och inlärningsmiljö göras lång. Koncentrationssvårigheter, somatiska besvär som huvudvärk och stress är bara några av konsekvenserna som gör det svårare för elever att ta till sig undervisningen.

Den stökiga studiemiljön i svenska klassrum kan ha många förklaringar. Men en framträdande faktor är den uppdelade och segregerade skolan. Flera forskningsstudier har visat att studiemiljön och ljudvolymen påverkas av elevernas studiemotivation och skolresultat. Studiemotiverade elever skapar en bättre studiemiljö och klassrumsklimat än omotiverade elever. Den enskilde eleven med bristande studiemotivation och svårigheter i skolan, lyfts av att ha studiemotiverade klasskamrater som skapar en god studiemiljö. Detta kan i vissa fall även gälla elever med funktionsnedsättningar. En amerikansk studie har slagit fast att elever med behandlad ADD påverkas positivt av att ha studiemotiverade klasskamrater. Samtidigt slår studien fast att eleverna med ADD inte har en negativ påverkan på sina klasskamraters studiemotivation eller på klassrumsklimatet. (Aizer, 2008)

Däremot har forskning visat att elever med svåra hemförhållanden, såsom våld i hemmet, påverkar klassrumsklimatet och klasskamraternas studiemotivation negativt. Särskilt stor är effekterna på pojkar från socioekonomiskt svaga hem. De påverkas negativt i betydligt högre utsträckning av eleverna med svåra hemförhållanden än vad övriga elevgrupper gör. (Carrell & Hoekstra, 2010) Klasser dominerade av elever med socioekonomisk svag bakgrund blir därför mindre motståndskraftiga i att upprätthålla en god studiemiljö om en av eleverna har svåra hemförhållanden.

De två ovannämnda studierna innebär således ytterligare argument för en mer allsidig elevsammansättning i svenska skolor och klasser.

Med nuvarande situation där högpresterande elever, i regel från socioekonomiskt starka hem, går i andra skolor än lågpresterande elever, från socioekonomiskt svaga hem, så förstärks den negativa spiralen ytterligare. Studiemiljön blir då bättre i de skolor som har de högpresterande eleverna, de stora resurserna och de skickligaste lärarna. Motsatt blir studiemiljön än sämre i klassrummen på de skolor som har lågpresterande elever och mindre resurser.

Situationen blir än allvarligare med tanke på att OECD har slagit fast att ordningsamma klassrum med god studiemiljö är ett kraftfullt verktyg för att utjämna socioekonomiska skillnader hos eleverna, i deras förutsättningar för inläring. Detta står klart vid sidan av det mer uppenbara sambandet att elevernas generella kunskapsnivå och studieresultat blir bättre om studiemiljön är ordnad, med en rimlig ljudnivå, och en i övrigt god arbetsmiljö. (OECD, 2013)

Stökiga och högljudda klassrum i kombination med bristfälligt stöd, såväl psykosocialt som pedagogiskt, är också något som triggar psykisk ohälsa hos många elever. Det är väl belagt att stökig studiemiljö påverkar elevernas välbefinnande och hälsa negativt, vid sidan av skolresultaten. Ett stökigt klassrumsklimat leder för många elever till koncentrationssvårigheter och en bristande trygghet. (SOU, 2017:35) Om det stökiga klassrumsklimatet kombineras med en upplevd hög kravbild i skolan, så leder detta till stress och ångest hos många elever. (Folkhälsomyndigheten, 2019)

Detta tros vara en av flera faktorer som förklarar den alarmerande ökningen av psykisk ohälsa bland unga i Sverige under de senaste åren. Psykisk ohälsa innefattar bland annat psykiska besvär såsom oro, sömnsvårigheter, nedstämdhet och ångest, samt somatiska besvär som huvudvärk, magont och yrsel. Folkhälsomyndighetens stora kartläggning av skolbarns hälsa har slagit fast att det under de senaste 30 åren skett en dubbling av andelen tonåringar som lider av psykosomatiska besvär. Bland 15-åringar, det vill säga årskurs 9, är det värst. Där lider var tredje pojke och mer än varannan flicka av återkommande psykosomatiska besvär varje vecka. Den största delen av ökningen består

av sömnsvårigheter, ångest och depression. Även om andelen är lägre bland 13-åringar, så har även den åldersgruppen visat en stor ökning de senaste åren. Psykisk ohälsa korrelerar med svaga studieresultat i skolan, även om kausalitetsriktningen inte är klarlagd. Det kan vara så att psykisk ohälsa leder till fallande skolresultat, men lika gärna att problem i skolan kan leda till psykisk ohälsa. Att de två faktorerna samvarierar råder det dock inga tvivel om. Elever från hem med socioekonomiskt svag ställning är kraftigt överrepresenterade i statistiken över psykisk ohälsa, vilket således vidgar klyftan ytterligare i studieresultat jämfört med elever från socioekonomiskt starka hem. (Folkhälsomyndigheten, 2019)

Klassdimensionen av problemet växer av att en stor majoritet av de drabbade upplever hjälpen som otillgänglig. De många olika aktörerna, exempelvis elevhälsan i skolan, primärvården, socialtjänsten och barn- och ungdomspsykiatri (BUP), gör att vårdkedjan upplevs som komplex för många unga i behov. De blir beroende av sina vårdnadshavare, för att navigera till rätt instans i vårdkedjan och få rätt hjälp. I många fall förpassas många slutligen till privata alternativ, i form av dyra terapimottagningar. En behandling bestående av flera terapiesessioner på dessa kostar oftast tiotusentals kronor. Det är med andra ord endast ett alternativ för barn och unga från välbärgade hem. (Kjellgren, 2018)

Den utbredda psykiska ohälsan bland svenska elever i dag får både allvarliga kortsiktiga och långsiktiga konsekvenser. Elever som mår psykiskt dåligt får svårare att ta till sig undervisningen, och får svårt att klara av skolan. Utan hjälp och behandling hänger den psykiska ohälsan oftast med unga personer under lång tid. De får återkommande hälsoproblem samt försämrade framtidsutsikter. Svårigheterna i skolan gör det i ett senare skede i livet svårare att skaffa sig en utbildning och arbete, egen bostad och ett värdigt vuxenliv. Undersökningar som har gjorts av vuxna som i sin ungdom led av psykisk ohälsa har slagit fast att de har lägre utbildningsnivå och högre arbetslöshet än de som inte led av psykisk ohälsa i sin ungdom. De är också överrepresenterade i självmordsstatistiken inom såväl självmordsförsök som faktiska självmord. (Socialstyrelsen, 2017)

Med tanke på att elever från socioekonomiskt svaga hem är överrepresenterade bland de som lider av psykisk ohälsa, är detta i högsta grad också ett likvärdighetsproblem i den svenska skolan. Om de elever som från början har sämre förutsättningar i skolan dessutom mår psykiskt dåligt, och upplever att hjälpen är bristfällig eller otillgänglig, så ligger ett stort ansvar på den plats där de spenderar största delen av sin tid: skolan. Då psykisk ohälsa hos elever definitivt ligger utanför lärarens tänkta ansvarsområde, faller ansvaret på elevhälsan och dess närvaro på andra nyckelprofessioner.

En undersökning av elevernas upplevelse av elevhälsan, utförd av regeringens nationella samordnare för psykisk hälsa, slog fast att elevhälsan oftast upplevdes som otillgänglig. Den var ofta fysiskt inte speciellt synlig på skolorna, och skolpsykolog, skolkurator eller liknande fanns i många fall bara på plats någon, eller några enstaka dagar i veckan med korta öppettider. (Nationell samordnare inom psykisk hälsa, 2018)

Det står klart att den svenska skolans kompensatoriska uppdrag inom flera områden har misslyckats. Med otillräckligt, eller för sent, stöd till elever med inlärningssvårigheter och funktionsnedsättningar, och med en kraftigt segregerad och tvärdelad skola, med stökig studiemiljö i de klassrum som är fyllda med elever som har det svårare i skolan och kommer från socioekonomiskt svagare hem. Vidare har skolan visat sig otillräcklig i att identifiera och stötta elever som lider av psykisk ohälsa. Den svenska skolan förmår bevisligen inte i dagsläget kompensera för de skilda förutsättningar och svårigheter som olika elever bär på. Det behövs krafttag, satsningar och reformer för att ta itu med detta allvarliga problem.

2.5 DEN FRISLÄPPTA "SKOLMARKNADEN"

Den svenska skolan sticker ut i internationell jämförelse. En skolmarknad har skapats här som är betydligt mindre reglerad än i andra länder. Reglerna för vem som får öppna en skola, och hur denna skola drivs, är betydligt lösare än i andra länder. Allt började med den borgerliga friskolereformen 1992, då fristående huvudmän tilläts starta skolor och sedan fick samma finansiering som de kommunala skolorna, genom den skattefinansierade skolpengen. Det som friskoleivrarna innan reformen hade menat skulle leda till mångfald och valfrihet, föräldrakooperativ och ideella huvudmän, blev någonting helt annat. Det blev tillåtet för aktieföretag att bedriva skattefinansierad skolverksamhet, och plocka ut obegränsat med vinst, vilket inte är tillåtet i andra länder. Detta ledde till att riskkapitalbolag i stor utsträckning tog över skolmarknaden. Det totala elevantalet hos de tio största friskolekoncernerna ökade med hela 300 procent från 2006 till 2016. De har expanderat genom kombinationen av att motta skattefinansiering i form av skolpengen samt riskkapitalidén om konsolidering: genom belånade uppköp har mindre aktörer och konkurrenter förvärvat, vilket har ökat koncernernas marknadsandelar. Ofta har detta skett på bekostnad av kooperativ och ideella huvudmän, som varje år upptar en allt mindre andel av den totala skolmarknaden. (Werne, 2018)

Endast de två största friskolekoncernerna, börsnoterade Academedia och Internationella Engelska skolan (IES), kontrollerar själva en stor del av friskolemarknaden. Academedia har 74 grundskolor med 22 049 elever, medan IES totalt har 37 skolor med 26 800 elever, varav den absoluta majoriteten är i grundskolan. (Academedia, 2020) (IES, 2020)

Totalt går 167 372 grundskolelever i friskolor, vilket innebär att endast dessa två koncerner ansvarar för nästan 30 procent av alla svenska grundskoleelever som går i fristående skolor. På gymnasienivå är Academedia ännu större, där går cirka 40 procent av alla friskoleelever. Sett till den totala friskolesektorn kontrollerar denna koncern ensam en femtedel. Det är således rent felaktigt att prata om en "mångfald" på skolmarknaden. (Werne, 2018)

Dessa riskkapitalbolag, som kontrollerar en stor del av Sveriges friskolor, har det överordnade syftet att maximera vinst till sina ägare. Academedia och IES plockar ut enorma vinster varje år. Under 2018 uppgick dessa exempelvis till 431 miljoner respektive 154 miljoner kronor, där stora delar av dessa delades ut till aktieägarna. (SVT, 2019)

De frisläppta reglerna, och de stora vinstmaximerande friskolekoncernerna, har lett till en rad negativa konsekvenser för skolan. Det står klart att de höga vinsterna delvis kommer som en effekt av insparande på utbildningens kvalitet. Trots mångmiljonvinster så betalar de stora friskolekoncernerna betydligt lägre lärarlöner än kommunala skolor. Lärarnas Riksförbunds kartläggning slog fast att en behörig lärare på IES tjänar i genomsnitt 3 000 kronor mindre i månaden än motsvarig lärare i kommunal skola. Under ett yrkesliv, räknat på 30 år, innebär detta totalt 1,5 miljoner kronor i löneskillnad, vilket givetvis också påverkar pensionen kraftigt. Också när samtliga friskolor inkluderas så är lärarna där sämre betalda än i kommunala skolor, med en genomsnittlig löneskillnad på 1 000 kronor i månaden för lärare med samma kvalifikationer. Den vinstmaximerande strategin i att bedriva skolor har också lett till lägre lärartäthet, och fler anställningar av icke-behöriga lärare. Allt i syftet att hålla nere kostnaderna och maximera vinsten. Samma kartläggning av Lärarnas Riksförbund visade tydligt att samtliga friskolekoncerner hade betydligt lägre lärartäthet än kommunala skolor. Värst var IES med 16,5 elever per lärare, med Kunskapsskolan strax bakom med 16,2 elever per lärare. Academedia hade 14 elever per lärare, medan kommunala skolor hade 11,8 elever per lärare. Andelen lärare med pedagogisk högskoleexamen var 80,9 procent på kommunala skolor, och endast 66,3 procent på friskolor. (Skolvärlden, 2018)

En annan följd är fenomenet med glädjebetyg. Det vill säga när elever får bättre betyg än vad de egentligen gör sig förtjänta av. Detta fenomen har visat sig vara mycket utbrett bland friskolor i allmänhet, och hos IES i synnerhet som tillsammans med Kunskapsskolan toppar den osmickrande statistiken över glädjebetyg, enligt nationalekonomen och skolforskaren Jonas Vlachos. Glädjebetygen tjänar ett syfte i marknadsföringen för friskolekoncernerna, då höga betyg på skolorna används som argument för att locka nya elever. (Skolvärlden, 2018)

Sambandet är tydligt. Fristående huvudmän i form av riskkapitalbolag har en vinstmaximerande strategi. De prioriterar maximal vinst framför elevernas

och lärarnas bästa. Att ha fler elever per lärare innebär dels mer intäkter från kommunen då skolpengen ges per elev, dels minskade kostnader då man kan anställa färre lärare. Att betala lägre löner än kommunala skolor för lärare med samma kvalifikationer håller nere kostnaderna, precis som att ha fler icke-behöriga lärare som sköter undervisningen, då de kan betalas lägre löner än behöriga lärare. Att sätta glädjebetyg på eleverna innebär inga kostnader, samtidigt som det effektivt kan användas i marknadsföringen för att locka nya elever, och få mer finansiering från skattebetalarna.

Jonas Vlachos har pekat på att under 1990-talet när fristående huvudmän i större utsträckning utgjordes av kooperativ och ideella aktörer, så var lärartätheten högre än kommunala skolor. Men under de senaste 20 åren när aktiebolag har tagit över skolmarknaden kraftigt, så har lärartätheten gått ner lika drastiskt. Ju fler aktiebolagsdrivna skolor, desto lägre lärartäthet på de fristående skolorna är den enkla slutsatsen. (Vlachos, *Friskolor i förändring – konkurrensens konsekvenser: vad händer med svensk välfärd*, 2011)

Den vinstmaximerande strategin har också visat sig vara kortsiktig och bräcklig. Trots att aktiebolag får hjälp med finansieringen från kommunen, via skolpengen, så missköts vissa bolag så kraftigt att de går i konkurs. Det mest kända exemplet är John Bauer-koncernen, som hade 27 gymnasieskolor över hela landet och 11 000 elever. Trots höga vinster, och trots att dess ägare själv plockade hem över 100 miljoner kronor när han sålde koncernen till ett danskt riskkapitalbolag, så gick koncernen senare i konkurs. (SVT, 2013) Eleverna lämnades i sticket; en dag när de skulle gå till skolan hade skolan bommat igen. De hamnade då i en oviss och stressad situation, som var skapad av girighet och misskötsel. Men girigheten och misskötseln hade tillåtits på den frisläppta svenska skolmarknaden.

Dessa exempel synliggör ett systemfel. Svensk skola har tjänat som ett nyliberalt experiment. Systemet påminner om det som Milton Friedman förespråkade, med en ”marknad” där privata och offentliga skolor konkurrerar med varandra, och strävar efter att ”tillfredsställa sina kunder”, på samma vis som restauranger eller barer. (Friedman, 1979)

Men inte ens med en övertygad nyliberals glasögon kan det svenska systemet anses vara rättvist. De fristående skolorna, som alltså i stor utsträckning ägs av riskkapitalbolag som plockar ut mångmiljonvinster, får samma finansiering i form av skolpeng per elev som kommunala skolor. Detta trots att de inte behöver följa samma regler. Kommunala skolor måste följa offentlighetsprincipen och redovisa allt de gör och lägger pengar på, vilket inte fristående skolor behöver göra. Vidare har kommunala skolor ett obligatoriskt uppdrag att erbjuda grundskoleutbildning i närhet till hemmet för samtliga sina invånare, vilket inte fristående skolor har. Då kommunala skolor inte får neka en elev från närområdet, blir en konsekvens att många kommunala skolor på lands- och glesbygden

tvingas ha halvtomma klasser. I och med att skolpengen ges per elev får således dessa skolor mindre resurser per klass. En problematik som inte fristående skolor ställs inför. (SOU, 2020:28)

Det är därför svårt att hävda att detta dysfunktionella system ens kan ses som en "fri marknad", då det knappast råder fri konkurrens på lika villkor mellan kommuner och riskkapitalbolag.

Skolan är inte ämnad att vara en frisläppt marknad, där de med kortsiktiga höga vinstintressen ska ges fri väg både till etablering och drift, och dessutom få ekonomiskt stöd från skattebetalarna. Barn kan inte jämföras med kunder på en marknad, liksom gäster på en restaurang. De är samhällets framtid och förtjänar en pålitlig och trygg skolgång av hög kvalitet. Det lämpar sig inte att skolan en morgon bara har slagit igen för att riskkapitalbolaget har misskött och gått i konkurs.

Den svenska skolan kvarstår som det enda land i världen där aktiebolag tillåts bedriva skattefinansierad skolverksamhet och sedan plocka ut obegränsade vinster. Det enda land som tidigare tillät detta jämte Sverige var Chile, som införde ett marknadsliberalt skolsystem under diktatorn Pinochet, med Milton Friedman som rådgivare. Den chilenska regeringen förbjöd dock vinster från skolaktörer 2016. (Werne, 2018)

Friskolorna har inte heller visat sig vara bra för likvärdigheten i skolan. Varje marknad bygger på konkurrens om kunderna, i detta fall eleverna. Friskolorna vill locka till sig så många elever som möjligt för att få mer skattefinansierat stöd genom skolpengen, som utgör själva basen för vidare expansion. Köerna till de mest populära friskolorna ringlar sig mycket långa. IES skryter exempelvis med att man, vid sidan om sina drygt 25 000 elever, har hela 191 700 elever som står i kö till deras skolor i Sverige. (IES, 2019)

Samtidigt står det klart att friskolorna har lägre lärartäthet och färre behöriga lärare. Det kan därför vid första anblick tyckas märkligt att så många vill gå i dessa skolor, i stället för de kommunala. Ett svar är förstås aggressiv marknadsföring, via reklam, glädjebetygsstatistik och olika lockande erbjudanden till eleverna. Det handlar ofta om saker som är lockande för ungdomar, men som inte har någon positiv påverkan på själva undervisningen. Exempelvis kan det handla om gratis busskort 24 timmar om dygnet, eller en egen laptop att ta hem efter varje skoldag. (SVT, 2018) Men än viktigare är elevunderlaget. En betydligt större andel av eleverna i friskolorna kommer från socioekonomiskt starka hem, med minst en förälder med högskoleutbildning jämfört med kommunala skolor. På IES har 73 procent av eleverna detta, och på Academedia 67 procent, jämfört med 56 procent av eleverna på de kommunala skolorna. (Skolvärlden, 2018)

Ett av skälen är att det krävs aktiva val av föräldrarna för att placera sin elev i en fristående i skola. Det handlar ofta om att registrera sitt barn i en kö flera år innan barnet börjar i skolan. Detta förutsätter såväl aktivitet som kunskap om systemet, och kännedom om olika skolor. Det gynnar föräldrar med högre utbildning, och missgynnar elever från socioekonomiskt svagare hem, samt nyanlända elever. Samtidigt har friskolekoncernerna en tendens att etablera sig i upptagningsområden med många högutbildade och höginkomsttagande hushåll. Detta i kombination med de långa köerna, och att många friskolor tillämpar förtur för syskon, skapar homogena friskolor som spär på skolsegregationen. (Vlachos, *Skoljätten gör vinst på mer segregation*, 2016)

Vidare har en IFAU-rapport slagit fast att skolsegregationen mellan inrikes och utrikes födda elever, samt elever med inrikes födda föräldrar och elever med minst en utrikes född förälder, är betydligt större i kommuner där friskolor breder ut sig. Rapporten slår fast ett samband där ju fler friskolor som finns i en kommun desto högre blir skolsegregationen i kommunen, även om man tar hänsyn till boendesegregationen (som förklarar den största delen av skolsegregationen). (Böhlmark, Holmlund, & Lindahl, 2015)

Placeringen av skolor och marknadsföringen från friskolekoncernerna är knappast en slump. Det är en medveten strategi att appellera till socioekonomiskt starka hem, där föräldrarna kan göra tidiga, aktiva val och placera sina barn i den fristående skolan. Skolorna vill nämligen ha elever ifrån socioekonomiskt starkare hem då det generellt går bättre för dem i skolan, och de i regel får bättre slutbetyg och högre andel gymnasiebehörighet än elever ifrån socioekonomiskt svaga hem. Just betygen och andelen som når gymnasiebehörighet är statistik som används flitigt i marknadsföringen för att locka nya elever, genom att slå fast att friskolan är "framgångsrik". (IES, 2019) Det blir lättare att uppnå detta med elever som har stöd hemifrån av föräldrar med utbildning, kännedom om det svenska samhället och ekonomiska resurser.

Vidare har det varit tillåtet att öppna och driva friskolor med konfessionell inriktning, religiösa friskolor, som i sin hållning och undervisning har skilt sig kraftigt ifrån andra skolor. Detta då de förmedlar en bestämd trosuppfattning och ensidig religiös påverkan i undervisningen. Endast cirka 1 procent av alla svenska elever går i en religiös friskola. Skolorna följer samma läroplan som alla andra skolor i Sverige, men har konfessionella inslag. Det kan handla om bibelkunskap som profylämne i kristna skolor, eller islamundervisning och arabiska i muslimska skolor. Det finns också exempel där man praktiserar ideal på en skola från en viss religion, som skiljer sig kraftigt från den gängse svenska. Ett exempel är könsuppdelad idrott på vissa muslimska skolor. (SU, 2020)

Det har också framkommit att evolutionsteorin har jämförts med skapelseberättelser i undervisningen på vissa religiösa friskolor, samt att sex- och sam-

levnadsundervisningen har ignorerats. (DN, 2020) I vissa fall har religiösa friskolor också verkat som forum för religiös radikaliserings. I extrema fall har till och med återvändande IS-terrorister anställts på friskolor. (Expressen, 2019)

Exempel likt dessa understryker problemen, och orättvisorna, som skapats av religiösa friskolor. Varje elev i den svenska skolan ska kunna vara trygg i att den inte påtvingas en religiös trosuppfattning eller politisk övertygelse från skolan. Skolan ska vara en fristad från radikaliserings. Undervisningen ska inte vara påtvingande av uppfattningar, utan neutralt förmedlad kunskap. Ensidig religiös påverkan i skolan är inte förenligt med religionsfriheten, där varje barn själv har rätten att välja trosuppfattning (eller avsaknaden av en sådan). Om vetenskap ifrågasätts i undervisningen för vissa elever, till förmån för religiösa skapelseberättelser, så får inte dessa elever samma chans till en stadig kunskapsgrund i skolan som andra elever. Genom att praktisera ideal som skiljer sig kraftigt ifrån det svenska samhället får också elever i de religiösa friskolorna en fundamentalt annorlunda uppfostran, vilket gör det svårare för dem att längre fram i livet utvecklas till välintegrerade samhällsmedborgare som vuxna. Ännu större problem uppkommer både för barnens framtida liv och samhället, om barn ifrån tidig ålder påtvingas religiös- och politisk radikaliserings i skolan.

Det handlar med andra ord om en demokrati- och mångfaldsfråga som i dagsläget förvärrar skolsegregationen. Religiösa friskolor är något av en motsats till idealet med en skola som mötesplats för elever med olika bakgrund, som i sina olikheter peppar varandra till bättre skolresultat och dessutom får ökad förståelse och tolerans för klasskamrater med skilda bakgrunder och förutsättningar. Eleverna på religiösa friskolor tillhör i stället en väldigt specifik grupp. Då de i detta fall kommer från familjer med en bestämd trosuppfattning blir mångfald en omöjlighet i skolan och i klassrummet. Det kan dessutom försvåra integrationen för utrikes födda elever, som i dessa fall hamnar i en skola med elever som har samma bakgrund och trosuppfattning som de själva, och därför inte introduceras fullt ut till det svenska samhället.

2.6 VAD HAR REDAN GJORTS FÖR ATT STÄRKA LIKVÄRDIGHETEN?

Som flera av de tidigare avsnitten har påvisat så lider svensk skola av allvarliga och mångfacetterade likvärdighetsproblem. Det flesta av dessa har varit kända under lång tid, och varit prioriterade av den rödgröna regeringen.

Efter åtta år av alliansstyre och Jan Björklund som utbildningsminister, innebar regeringsskiftet 2014 en omläggning av skolpolitiken. Den rödgröna regeringen lade dubbelt så mycket pengar, i absoluta termer, på skolan under fyra år (2014–2018) som alliansregeringen gjorde under åtta år. Några av utkomsterna var att 28 000 fler anställdes i skolan, barngrupperna i förskolan blev de minsta på 25 år, och en läsa-skriva-räkna-garanti infördes. (Regeringen, 2018)

Läsa-skriva-räkna-garantin går ut på att elever med behov av stöd ska upptäckas tidigare, och få ett adekvat stöd inom de tre områdena. Åtgärdsprogrammet sätts in i flera steg: först görs en kartläggning i förskoleklassen, och sedan genomförs nationella bedömningsstöd i årskurs 1 och 3 (årskurs 1 och 4 i specialskolan). Programmet innebär inte en garanti att alla elever som går ut lågstadiet kan läsa, skriva och räkna. Snarare handlar det om en åtgärds garanti för vilka insatser som sätts in från skolan. Förutom garantin att stödet ska sättas in i tid för elever i behov, så innefattar programmet också en garanti för eleverna att få stöd från personal med specialpedagogisk kompetens. Detta gäller såväl analys, planering som uppföljning av de stödåtgärder som sätts in. (SOU, 2016:59)

Garantin är sedan 1 juli 2019 en del av skollagen. Läraren använder sig av det standardiserade och obligatoriska kartläggnings- och bedömningsmaterialet. Om läraren identifierar en elev som av materialet att döma är i behov av extra stöd, så görs en särskild bedömning av elevens kunskapsutveckling i samråd med personal med specialpedagogisk kompetens. Om eleven bedöms få svårigheter att klara kunskapskraven, så sätts stödåtgärderna in så snabbt som möjligt, och rektorn informeras. (Skolverket, 2020)

Den rödgröna regeringen tillsatte också under den förra mandatperioden den så kallade Skolkommissionen. Denna utgjordes av rektorer, lärare, elever och forskare. Uppdraget bestod av att utreda och lämna förslag på hur höjda kunskapsresultat kan uppnås, hur kvaliteten i undervisningen kan förbättras, och hur likvärdigheten i svensk skola kan stärkas. (Regeringen, 2017)

Ett centralt budskap i Skolkommissionens slutbetänkande 2017 var att staten behöver ta en mer aktiv roll i styrningen av skolan genom såväl ett ökat ansvar, stöd som engagemang. Kommissionen ansåg att detta är helt nödvändigt för att stärka likvärdigheten samt utjämna förutsättningarna för högkvalitativ undervisning i skolsystemet, och därmed höja den generella kunskapsnivån.

Skolkommissionen presenterade en rad förslag på hur likvärdigheten kunde stärkas, varav några genomfördes av regeringen. Ett exempel på detta var ett nytt statligt stöd: statsbidrag för stärkt likvärdighet och kunskapsutveckling i skolan. Tanken med stödet var att resurserna skulle fördelas till skolan efter behov i större utsträckning än tidigare. Stödets storlek baserades på ett socioekonomiskt index från SCB där kommuner med störst behov av att kompensera för de socioekonomiska skillnaderna också får störst ekonomiskt stöd. Även om reformen innebär att alla kommuner får mer stöd än tidigare, så är de stora vinnarna de kommuner som har en svag socioekonomisk ställning. Dessa kommuner får kraftigt höjt ekonomiskt stöd jämfört med tidigare. En kommun behöver aktivt söka stödet, varpå den får bidraget utefter det socioekonomiska behov den bedöms ha. Det har varit tämligen fritt upp till kommunen själv hur

den spenderar pengarna, så länge det handlar om insatser som stärker likvärdigheten och kunskapsutvecklingen för förskoleklass och grundskolan. Det kan exempelvis handla om att anställa fler lärare eller annan personal, inköp av skolmaterial, stärka elevhälsan eller särskilda stödinsatser till nyanlända elever. Utöver kommunerna kan också fristående huvudmän beviljas bidraget. (Regeringen, 2018)

Statsbidraget uppgick totalt till 1 miljard kronor för 2018 och 3,5 miljarder kronor för 2019. För 2020 är 4,9 miljarder kronor avsatta, och 6,2 miljarder kronor för 2021. Under 2020 innebär bidraget ett genomsnittligt tillskott på 4 200 kronor per elev. (Regeringen, 2019)

Ursprungligen innehöll bidraget ett kostnadsvillkor för den sökande huvudmannen. Detta innebar att huvudmannen inte kunde minska kostnaderna för undervisningen och elevhälsan, jämfört med de senaste tre åren, för att kunna söka bidraget. Detta kostnadsvillkor togs inför 2020 bort av regeringen. Detta då man menade att minskade kostnader inte nödvändigtvis innebär försämring av utbildningens kvalitet. För att säkerställa att pengarna verkligen går till det de är avsedda för införde samtidigt regeringen ett obligatoriskt krav på huvudmannen att lämna in planen för hur pengarna ska spenderas till Skolverket, som har i uppdrag att granska att så blir fallet. (Regeringen, 2019)

Det finns flera exempel på att statsbidraget för stärkt likvärdighet och kunskapsutveckling i skolan har använts till att täppa igen ekonomiska hål i kommuners budget snarare än att gå till skolan. Riksrevisionen menar att Skolverkets uppföljning av hur statsbidragen används har brustit. (Skolvärlden, 2019)

Detta ringar in svårigheten med statsbidrag till kommunerna för skolan. Även om statsbidragen kan ha goda intentioner att stärka upp kommuner och skolor som verkligen behöver resurser, så är tillsynen och uppföljningen svår.

Samverkan för bästa skola (SBS) är ett annat statligt stöd, som infördes 2015, vilket också syftar till att förbättra likvärdigheten och kunskapsresultaten. Det riktar sig särskilt till de skolor i Sverige med störst socioekonomiska utmaningar, och som har en stor andel elever som ej når gymnasiebehörighet i årskurs 9. Stödet är framtaget av Skolverket som väljer ut ett antal huvudmän och skolor. Urvalet baseras på ett socioekonomiskt index framtaget av SCB där kunskapsresultat, elevandel som inte fullföljer studierna, samt försvårade förutsättningar att uppnå läroplanens mål bland annat vägs in. Efter att ha blivit utvald att ingå i projektet påbörjas en nulägesanalys av skolan, såvida skolenheten accepterar erbjudandet om att vara med i projektet. Denna utförs av Skolverket, i nära samråd med huvudmannen, och består av flertalet mätningar där både elever, rektorer, lärare och andra får vara med och påverka. Syftet är att tydliggöra och precisera var behoven och utmaningarna finns, för att lokalt

anpassa insatserna därefter. Fram till och med början av 2019 hade SBS totalt samverkat med 92 huvudmän, 252 skolenheter och 56 förskoleenheter. (SOU, 2020:28)

Kritik har riktats mot SBS från IFAU som 2018 menade att projektet är ovetenskapligt då det inte finns någon kontrollgrupp av skolor som inte tar del av stödet. (Lärarnas tidning, 2018)

Statsbidrag för stärkt likvärdighet och kunskapsutveckling i skolan är en betydligt större satsning än SBS. Kostnaderna för SBS under 2018 uppgick till 144 miljoner kronor. För 2020 uppgår budgeten till 280 miljoner kronor. SBS är en riktad insats mot vissa specifika huvudmän där Skolverket tar en aktiv roll, medan bidraget för en likvärdig skola går ut till samtliga huvudmän. (Skolverket, 2020)

I juli 2018 tillsatte regeringen en utredning om ”ökad likvärdighet genom minskad skolsegregation och förbättrad resurstilldelning”, ledd av Björn Åstrand. (Regeringen, 2018) Utredningen presenterade sitt slutbetänkande i april 2020, med en rad förslag på hur skolsegregationen kan minska och likvärdigheten öka. (SOU, 2020:28) Det finns goda skäl att återkomma till dessa i senare avsnitt av denna rapport.

Vid sidan av dessa insatser på regeringsnivå så görs dagligen stora, hedervärda och effektiva insatser på kommunal nivå för att stärka likvärdigheten i skolan. Flera kommuner som har en stor elevandel med svag socioekonomisk bakgrund, och utrikes födda elever, har med stora insatser lyckats upprätthålla en hög kvalitet i skolan och stärka likvärdigheten. Det handlar om alltifrån effektiva strategier att motverka skolsegregation, stöd till sårbara elevgrupper, innovativa digitala lösningar och goda utbildnings- och kompetensinsatser för lärare. Här förtjänar särskilt Södertälje att nämnas som en framgångsmodell, även om det finns många andra kommuner som också har gjort ett hedervärt och effektivt arbete på området. (Södertälje kommun, 2019) (SVT Nyheter, 2020)

3 REFORMER: SKOLANS FINANSIERING OCH STYRNING

Detta avsnitt presenterar reformförslag på systemnivå. Det vill säga förändringar av skolans finansiering och styrning, där rådande system bevisligen bidrar till minskad likvärdighet på flera sätt.

3.1 STATLIG FINANSIERING OCH REGIONAL TILLSYN

Under debatten om decentraliseringsreformen 1991 förde förespråkarna fram argumenten att toppstyrningen av skolan skulle minska, att lärarna skulle få större friheter att utforma sin undervisning, att skolan skulle bli mer resultatstyrd och att den administrativa bördan skulle minska. Man menade även att det lokala inflytandet i skolan skulle öka och att föräldrarna skulle bli mer engagerade. (Gustafsson & Helmersson, 2008)

Det nya systemet innebar att kommunerna nu tilldelades icke-öronmärkta sektorsbidrag, i stället för öronmärkta statsbidrag. Detta innebar friare tyglar för kommunerna att disponera över resurserna. Två år senare, 1993, togs även sektorsbidraget bort för att i stället räknas in i det generella bidraget. I och med denna reform fick kommunerna nästintill total bestämmanderätt över hur resurserna skulle fördelas. Det är också efter detta som likvärdigheten inom svensk skola kraftigt började dala, även om det också sammanföll med friskolereformen och införandet av det fria skolvalet, samt 90-talets nedskärningar och sanering av de offentliga finanserna.

Kommunaliseringen av skolan innebar alltså att kommunerna gick från att ha högst begränsad makt över hur pengarna skulle fördelas till att ha mycket stor frihet över just detta. Konsekvenserna av detta är att det i dag finns stora skillnader i hur mycket pengar varje enskild kommun avsätter till sin skolverksamhet. (Greiff, 2010)

I dag är det endast mellan 5 och 10 procent av statens bidrag till kommunerna inom skolområdet som är riktade bidrag, öronmärkta exempelvis för likvärdighetsinsatser för särskilda huvudmän och skolor. Runt 20 procent består av klustrade utvecklingsbidrag, som kommunerna behöver ansöka om inom olika kluster av skolområden. Resterande cirka 70 procent består av generella bidrag, som en del av det kommunalekonomiska utjämningsystemet, där kommunerna har en betydligt större frihet att förvalta medlen som de vill. Skolan utgör en stor utgiftspost för kommunerna. 44 procent av kommunernas totala kostnader går till skolan. Samtidigt får kommunerna den absoluta merparten av sina intäkter från kommunalskatten, 67 procent. De medel som kommunerna har tillgängligt för skolan avgörs således till stor del av hur mycket pengar de får in från kommunalskatten, vilket i sin tur avgörs av faktorer såsom sysselsättning, inkomstnivå och liknande i kommunen. Det är med andra ord inte svårt att förstå att det uppstår stora skillnader i hur mycket varje kommun både kan och vill satsa på sin skolverksamhet. (SKR, 2020)

Kommunaliseringen har inneburit att skillnaderna mellan olika kommuners skolverksamhet har tillåtits växa, och bidragit till att likvärdigheten inom svensk skola minskat. Det nuvarande systemet innebär vidare att pengar skickas runt i ett komplext system för att täppa igen ekonomiska hål, och lösa problem i verksamheten. I det första skedet i det kommunala utjämningsystemet, och i ett andra skede med riktade statsbidrag där staten går in med likvärdighetsinsatser där kommunerna inte har förmått att klara av det själva.

Även om kommunerna i dag har en stor frihet i hur de förvaltar de generella bidragen från staten, så är det svårt att hävda att det råder en total kommunal självbestämmanderätt på skolområdet. Riktlinjer för skolan, läroplan, tillsyn, och myndigheter såsom Skolverket och Skolinspektionen, ligger samtliga på statlig nivå. Detta vid sidan av det faktum att staten i dag de facto försöker ta ett ansvar för likvärdigheten inom svenska skolan, bland annat genom de riktade statsbidragen.

Ett problem med de riktade statsbidragen, som måste sökas aktivt av kommunerna, är att förmågan och resurserna hos olika kommuner varierar. Tjänstemännen i de olika kommunerna är tvungna att sätta sig in i varje enskilt bidrag, vilket kan vara både tidskrävande och svårt för den som inte är väl insatt i det område bidraget gäller. Mycket hänger på huruvida tjänstemännen har tid, kunskap, samt om de är övertygade om bidragets effekter. Resultatet av detta blir en ojämn fördelning av bidrag. Ett exempel är Älvkarleby och Nykvarn som inte sökte några statsbidrag i satsningen på likvärdig skola under 2018, trots att dessa kommuner är glesbygdskommuner i stort behov av ökat stöd. Ett annat problem är uppföljningen och tillsynen. Precis som nämndes tidigare har det funnits exempel på hur riktade statsbidrag har gått till att täppa igen andra

ekonomiska hål i kommuners budgetar, och inte gått till det de är ämnade för. (Skolvärlden, 2019)

Kommunernas intresseorganisation Sveriges Kommuner och Regioner (SKR) menar att det är en positiv utveckling att fler resurser de senaste åren har riktats mot skolan, men att de riktade statsbidragen också kan innebära en stor tids- och kostnadskrävande administration för tjänstemännen. De menar att det i vissa fall till och med kan vara så att kommunerna inte hinner ta del av alla satsningar, då vissa av bidragen är tidsbegränsade. Att SKR öppet säger att de vill ha färre riktade statsbidrag bör rimligen vara en tydlig indikation på att det nuvarande systemet är ohållbart med ett för stort ansvar axlat av kommunerna och tjänstemännen. (SKR, 2020)

Det statliga bidraget *Statsbidrag för en likvärdig skola* har mycket goda intentioner. Bidraget blir dock mest ett "lappande och lagande" av ett system som egentligen har brister på en mer övergripande strukturell nivå. För att göra skolan till en långsiktig investering ur ett nationellt perspektiv i stället för en kortsiktig kostnad för kommuner måste alltså ett systemskifte till.

Några saker står därmed klart. För det första: den kraftigt minskade likvärdigheten i skolan har skett efter kommunaliseringen (samt friskolereformen och införandet av det fria skolvalet). För det andra: de stora skillnaderna som är tydliga i skolans kvalitet och i skolans kostnader mellan olika kommuner runt om i landet är en naturlig följd av att kommunerna, med kraftigt skilda förutsättningar men också skilda prioriteringar, till största del själva avgör hur de ekonomiskt satsar på skolan. För det tredje: staten går i dag in för att försöka utjämna de stora skillnader som uppstår. Men tillvägagångssättet blir svårt då pengarna skyfflas runt i ett komplext system, och de riktade statsbidragen ställer höga krav på kommunala tjänstemän samtidigt som de har tillsynsproblem. För att öka likvärdigheten finns det således goda skäl att öka det statliga inflytandet, finansieringen och styrningen av svensk skola. Slutsatsen att staten behöver kliva in och ta ett större ansvar över skolan för att kunna rätta till likvärdighetsproblemen, är något som har slagits fast av en rad utredningar. När skolan behöver bli mer likvärdig, och få mer enhetliga ramar för att kompensera skillnader, så är steget mot en ökad centralisering naturlig. (SOU, 2020:28)

Flera centrala skolaktörer har länge efterfrågat just ett större statligt inflytande över skolan. Båda lärarfacken; Lärarförbundet och Lärarnas Riksförbund, men även LO har länge drivit på för att se ett större statligt ansvar över skolan. Dessa tre skrev tillsammans rapporten *Likvärdighetsagendan* som gavs ut 2017. Där underströk de behovet av ett ökat statligt ansvar för att garantera att alla skolor och kommuner får tillräckliga resurser för att erbjuda elever med olika förutsättningar en likvärdig utbildning. (LO, Lärarförbundet, & LR, 2017)

För att höja likvärdigheten, effektivisera resursfördelningen och säkerställa att pengarna hamnar där de verkligen behövs är övergången till en statlig finansiering av skolan nödvändig, men med ett delat huvudmannaskap tillsammans med kommunerna. Ansvar för finansiering, undervisning och likvärdighet på svenska skolor bör tas över av staten. På detta sätt får staten ökade möjligheter att kraftfullt hantera likvärdighetsproblemen, och sätta in kompensatoriska insatser där de behövs som mest, utan att pengarna skyfflas runt i ett komplext, svåröverskådligt system. De professioner inom skolan som har direkt att göra med utbildningen bör bli statliga. Här ingår rektorer, lärare, speciallärare och specialpedagoger med flera.

Att omvandla läraryrket från kommunalt till statligt jobb har potential att förbättra yrkets status och attraktivitet, vilket är centralt för att råda bot på den stora lärarbristen. Lärarnas Riksförbund har genom sina medlemmars upplevelser samt lönestatistik visat hur lärarnas löner (relativt jämfört med andra yrkesgrupper), arbetsvillkor och anställningsförmåner kraftigt har försämrats sedan läraryrket gick från att vara statligt till kommunalt i och med kommunaliseringen. (Skolvärlden, 2019) Att återigen göra läraryrket statligt kan förhoppningsvis innebära ett lyft för yrkets villkor och förmåner.

Det finns däremot områden där kommunerna själva har den bästa kännedomen och de bästa möjligheterna att ha fortsatt ansvar. Dessa innefattar centrala delar av skolan såsom skolbyggnader, skolmatsbetspisning, lokalvård, skolskjuts, fritids med mera. Det vill säga de områden som ligger bortom själva utbildningen, och där kommunerna själva har bättre kännedom än staten. Detta innebär att alla professioner kopplade till dessa områden inom skolan förblir kommunala, såsom fritidslärare, skolmatspersonal, städare och dylikt.

Den nya finansieringen skulle innebära att staten formellt får likvärdighetsansvaret över skolan, samtidigt som den nu får bättre möjlighet att axla detta mandat. Kommunerna skulle få delat huvudmannaskap med staten, och få fortsatt ansvar över skolornas dagliga drift, med allt det som ligger utanför utbildningen.

Ett delat huvudmannaskap tar till vara på kommunernas kännedom och kunskaper, samtidigt som statens utvidgade roll gör systemet mer enhetligt, lättstyrt och jämlikt. På liknande sätt behöver det nya finansieringssystemet också ta till vara på den djupa kunskap och det starka engagemang som finns hos dagens kommunala skolpolitiker. Dessa fyller såväl en viktig demokratisk som praktisk roll i dagens system. Men även i en ny skola med delat huvudmannaskap skulle de ha en avgörande roll. De skulle utgöra en central länk mellan lokalsamhället som de representerar och den statligt styrda skolan. Det skulle samtidigt bli viktigt att den nya statliga skolan är fortsatt lyhörd för de åsikter och synpunkter som de kommunala skolpolitikerna uttrycker och representerar.

När finansieringen och styrningen centraliseras ökar dock behovet av tillsynsmöjligheter som ligger närmare skolorna än Utbildningsdepartementets och Skolverkets lokaler i Stockholm. Staten behöver en förlängd arm, eller en mellannivå om man så vill, mellan likvärdighetsdirektiven, läroplanerna och budgeterna från huvudstaden till skolorna ute i landets 290 kommuner.

Ett förslag för att stärka likvärdigheten i skolan, genom att upprätta förbättrad tillsyn och en länk mellan stat och skola, är att upprätta en ny regional skolmyndighet. Denna skulle bära ansvaret för att resurserna fördelas efter behov på ett likvärdigt sätt mellan Sveriges alla skolor. Den regionala skolmyndigheten skulle också kunna ansvara för rekryteringen av rektorer. Rektorererna kan sedan i sin tur anställa lärare efter skolans behov och resurstilldelning.

En statlig finansiering av skolan och upprättandet av en ny regional skolmyndighet är förslag som bland annat Skolkommissionen lade fram 2017. Likaså framhölls modellen i en statlig utredning som lades fram 2018 under Kerstin Hultgrens ledning. Denna förespråkade ökat statligt ansvar och regionala skolmyndigheter för att komma till rätta med likvärdigheten, kunskapsresultaten och kvaliteten på undervisningen i skolan. Skolmyndigheten som presenterades bland förslagen skulle då bestå av tio regionala kontor utspridda i landet från Lund i söder till Luleå i norr, med ett huvudkontor beläget i Stockholm. Syftet var att få en bredare överblick över skolområdets myndigheter och med en ny myndighetsstruktur kunna jobba mer effektivt och ändamålsenligt för en bättre skola. Mer specifikt skulle de regionala skolmyndigheterna ansvara för tillsyn, stöd till förbättringsåtgärder, specialpedagogiskt stöd, styrdokument och prov, uppföljning och utvärdering, produktion och anpassning av vissa läromedel, hantering av statsbidrag och godkännande av bidrag till enskilda huvudmän. Trots att det inte nämns explicit, så skulle de regionala skolmyndigheterna som utredningen åsyftar även ha goda förutsättningar att fungera som resursfördelare, och fördela resurserna till regionens skolor på ett likvärdigt sätt. (SOU, 2018:41)

De nya regionala skolmyndigheterna skulle därmed fungera som en brygga mellan stat och skola, och fylla en mycket viktig funktion i tillsyn, uppföljning och resursfördelning.

Det finns dock skäl att, till skillnad från Kerstin Hultgrens modell, ge dessa nya ansvarsområden till en redan existerande myndighet. Detta kan undvika överbyråkratisering, och problem med gränsdragningar mellan olika myndigheters mandat och ansvarsområden.

Skolverket har redan i dag en granskande funktion. Det skulle vara naturligt att använda all den kompetens som finns på myndigheten till att expandera myndighetens ansvar och regionala närvaro till att också fungera som styr-

dokuments- och läromedelscentral, resursfördelare och rekryterare (för de statliga jobben). Detta skulle fungera utmärkt som komplement till statlig finansiering och ökad statlig styrning av skolan. I ett sådant system skulle Skolverkets nya regionala kontor bli resursfördelare fullt ut, och fungera som en länk mellan staten och skolorna.

Skolverkets nya regionala ansvar skulle vidare också behöva bestå av granskning och uppföljning av utbildningens kvalitet och likvärdighet. När det gäller granskning av nyetablering av skolor, samt tillsyn, bör Skolinspektionen fortsatt ha ansvaret, precis som dess uppdrag består av i dag. Den nya regionala närvaron och utökade mandatet för Skolverket skulle dock ställa krav på ett fördjupat samarbete mellan de två myndigheterna. Det kommer exempelvis uppstå situationer där Skolverket blir den första aktören att få inblick i kvalitetsbrister eller andra problem ute på skolorna, varpå de regionala kontoren behöver rapportera detta till Skolinspektionen som vidtar vidare åtgärder inom sitt tillsynsuppdrag. En utökad informationsöverföring mellan de två myndigheterna bör inte innebära några större utmaningar, då de redan i dag samarbetar på flera sätt.

Vid Skolinspektionens granskning av nyetableringar blir det fortsatt viktigt att lyssna in och samverka med kommunerna. Även om det är myndigheten som står för kvalitetssäkring och lämplighetsbedömning av en ny skola och huvudman, så besitter kommunerna och inte minst de kommunala skolpolitikerna lokal kännedom som är mycket viktigt vid en nyetablering.

Behovet och funktionen av regionala kontor för Skolverket har föreslagits i Björn Åstrands statliga utredning. Åstrand förespråkar ett ökat ansvar för staten i styrningen av skolan, genom slopande av statsbidragen och införande av sektorsbidrag samt upprättande av regionala kontor för Skolverket. (SOU, 2020:28)

Förslaget i denna rapport går dock ett steg längre än Åstrands utredning, och förespråkar full statlig finansiering av skolan. Av det skälet blir Skolverkets regionala kontor något annorlunda i detta förslag, då Åstrand inte rekommenderar utvidgade mandat av resursfördelare, styrdokuments- och läromedelscentral och rekryterare för Skolverket. I denna rapportens förslag ska Skolverkets regionala insatser innebära både rådgivning, granskning (med rapportering till Skolinspektionen) och uppföljning av huvudmännen, men också länken mellan stat och skola, central och resursfördelare.

Denna nya finansieringsmodell har potential att kraftigt stärka likvärdigheten. En stor utmaning med en sådan reform är dock att den förutsätter en omfattande skatteväxling från kommunalskatt till statlig skatt. Detta låter sig inte göras över en natt. Menar man dock allvar med att den svenska skolan ska bli likvärdig så

är en statlig finansiering och styrning nödvändig, även om övergången kan vara kostsam och ta tid.

3.2 SKOLPREFERENSSYSTEM I STÄLLET FÖR SKOLVAL

Listan är lång över framstående skolforskare och tunga skolaktörer (Skolverket, lärarfacken, statliga utredningar med flera) som har uttryckt att det så kallade fria skolvalet behöver reformeras, för att tackla den stegrande skolegregationen. Det nuvarande skolvalssystemet förvärrar klyftan mellan elever från olika socioekonomiska bakgrunder, samt klyftan mellan framgångsrika skolor och problemfyllda skolor. Elevsammansättningen på svenska skolor har blivit mycket uppdelad och homogen som följd av skolvalet. Som tidigare nämnts sticker den svenska skolan ut i internationell jämförelse, där högpresterande och lågpresterande elever i mindre utsträckning än i andra OECD-länder går i samma skolor. Detta är ett tydligt uttryck för den skolegregation som har etablerats i spåren på dagens skolvalssystem. (OECD, 2019)

Det nuvarande skolvalet värnar vårdnadshavarnas rätt att välja skola för sina barn, vilket främst socioekonomiskt starka föräldrar utnyttjar, högre än skolans förutsättningar att kunna ge alla elever en likvärdighet och kvalitativ utbildning. Priset har blivit en svensk skola som har slitits isär sedan skolvalet infördes, med stora skillnader i förutsättningar mellan olika elever och olika skolor – där den främsta faktorn är föräldrarnas socioekonomiska bakgrund. Systemet behöver bli mer balanserat mellan föräldrars och elevers intresse av att kunna påverka elevens utbildning och samhällets intresse av minskade klyftor. Fler kompensatoriska element behöver byggas in som gör att elevsammansättningen blir mer blandad, att socioekonomisk bakgrund blir mindre avgörande för i vilken skola eleven hamnar i, och att hög- och lågpresterande elever (med olika bakgrunder) i större utsträckning än i dag hamnar i samma skolor. Ett nödvändigt pris att betala för att uppnå detta är att minska den nuvarande långtgående rätten för vårdnadshavare att välja skola för sina elever.

Det finns många förslag på hur systemet kan reformeras. I Björn Åstrands statliga utredning föreslås exempelvis ett gemensamt skolval, administrerat på nationell nivå, där samtliga vårdnadshavare deltar. Närhetsprincipen värnas i stor utsträckning, samtidigt som upptagningsområden ritas om för att kunna uppnå en mer allsidig elevsammansättning trots hög boendesegregation. Vidare föreslås socioekonomiska kvoter för en mer allsidig elevsammansättning, ett slopande av kötid som urvalsgrund samt slopande av vårdnadshavarnas rätt att överklaga skolplacering. Utredningen lägger ansvaret för en mer blandad elevsammansättning på huvudmännen och rektorerna, som ska få tydligare instruktioner att verka för allsidig elevsammansättning både mellan och inom skolor. (SOU, 2020:28)

Utredningens förslag skulle tveklöst leda till stora förbättringar för skolvalssystemets inverkan på likvärdigheten. Samtidigt blir det svårt att garantera en mer blandad elevsammansättning genom att lägga ansvaret på dagens kommunala respektive fristående huvudmän och rektorer. I dagens situation är det tveksamt om samtliga av de fristående huvudmännen i landet faktiskt eftersträvar en allsidig elevsammansättning. Det gäller särskilt vinstdrivande skolor som använder påstått eller verkligt framgångsrika skolresultat som verktyg i sin marknadsföring. Med andra ord finns det en risk att de nya uppmaningarna om allsidig elevsammansättning motarbetas från flera, samtidigt som tillsynen och uppföljningen inte blir helt enkel. Uppföljningen och efterlevnaden skulle bli betydligt lättare om finansieringen togs över av staten och den regionala tillsynen stärktes (som tidigare föreslagits), i stället för dagens kommunaliserade skola.

Precis som Åstrands utredning visar så behöver inte möjligheten för vårdnadshavarna att påverka deras barns skolgång avskaffas helt, för att förbättra likvärdigheten och minska skolsegregationen. Rätten kan med fördel regleras för att skapa en bättre balans i systemet. I stället för ett "fritt" skolval för vårdnadshavarnas så kan ett skolpreferenssystem införas.

Storbritannien har ett skolpreferenssystem. I detta lämnar vårdnadshavarna in en lista bestående av högst sex olika skolor. De rankar listan enligt deras preferenser, från den skola de helst vill att deras barn ska gå i, och sedan i fallande ordning. Vårdnadshavarnas preferenser tas sedan i beaktande, och utgör en faktor jämte andra i processen. Här ingår andra urvalskriterier (som varierar mellan olika skolor) såsom skolans närhet till hemmet, om eleven har syskon på skolan samt om eleven har tillräckliga kunskapsresultat (genom betyg eller i vissa fall inträdesprov). Urvalskriterierna presenteras ett år innan, och genomgår en statlig granskning för att inte verka i diskriminerande eller destruktiv riktning. Om eleven kvalificerar sig på flera skolor på preferenslistan, så placeras den i den skola som vårdnadshavarna rankade högst på sin lista. Det finns dock inga garantier att vårdnadshavarnas förstaval eller andra val uppfylls, och heller ingen formell garanti att någon av preferenserna uppfylls – även om så givetvis oftast blir fallet. Om eleven inte kvalificerar sig till någon av skolorna på preferenslistan så placeras den i en skola som har ledig plats, fortfarande baserat på de andra faktorerna vid sidan av vårdnadshavarnas preferenser. Systemet administreras nationellt och skolplaceringarna sker runt om i landet under samma dag – *National Offer Day*. (UK Gov, 2020)

Det brittiska systemet kan tjäna som förebild i att skapa balans mellan de två motstridiga idealen om vårdnadshavarnas rätt att välja skola för sina barn, samt en likvärdig skola med allsidig elevsammansättning. Vårdnadshavarna uppmuntras inom systemet att engagera sig, och lämna önskemål för skolor, men kan samtidigt inte räkna med att dessa villkorslöst uppfylls. I stället utgör

deras önskemål en av flera faktorer som till slut avgör i vilken skola deras barn hamnar.

Ett liknande system skulle med fördel kunna införas i Sverige. Det skulle ha stora likheter med det system som Åstrand föreslår i sin utredning, men där steget tas hela vägen till ett preferenssystem i stället för skolval (utredningen hade ett direktiv att värna det fria skolvalet). Grundmodellen kan hämtas från Storbritannien, men den kan justeras och skraddarsys för den svenska kontexten. Det skulle i så fall bli obligatoriskt för alla vårdnadshavare att delta i preferenssystemet som bör administreras nationellt. Utan att göra det obligatoriskt kommer preferenssystemet påminna om dagens skolval, där välutbildade och välbärgade vårdnadshavare lämnar in sina val, men där socioekonomiskt svagare vårdnadshavare håller sig passiva. Att lägga det på nationell nivå, men låta Skolverkets nya regionala kontor administrera antagningsprocessen, skulle underlätta samordningen och säkerställa enhetligheten i systemet.

Med utökade informationsinsatser och uppmuntran till engagemang, skulle det bli obligatoriskt för alla vårdnadshavare att lämna in en preferenslista när det väl är dags för skolplacering för deras barn. Det skulle dock, precis som i Storbritannien, inte lämnas några garantier för att någon av preferenserna blir uppfyllda. Föräldrarnas och elevernas preferenser skulle i stället tas i beaktande jämte andra centrala faktorer såsom närhet till hemmet, syskon i skolan, elevsammansättningen kopplad till föräldrarnas utbildningsbakgrund och andra nationella urvalskriterier som verkar för ökad likvärdighet och mer heterogen elevsammansättning. Detta skulle bli en väsentlig skillnad både från Storbritannien och Åstrands föreslagna system, där större utrymme lämnas för huvudmännen själva att välja urvalskriterier. De alarmerande likvärdighetsproblemen i den svenska skolan motiverar en skarpare reglering av urvalskriterierna, för att säkerställa att de inte gör elevsammansättningen mer homogen än vad som redan är fallet.

Precis som Åstrands utredning föreslår så bör kötid förbjudas som urvalsgrund, eftersom det leder till ett skevt system som missgynnar socioekonomiskt svaga och invandrade familjer, samt inte har några fördelar för kunskapsresultaten eller likvärdigheten. Vad gäller valet mellan att följa närhetsprincipen och att rita om upptagningsområden för att motverka skolsegregationen, så kan faktiskt både och uppfyllas. Det finns stora poänger med att följa närhetsprincipen för yngre barn. De har ofta sina vänner i närhet till hemmet, och det blir lättare och tryggare för dem att ta sig till och från skolan på egen hand (eller med hjälp av syskon eller vårdnadshavare) om skolan ligger relativt nära. Men dessa förutsättningar förändras för de flesta elever när de börjar högstadiet, årskurs 7. Många är då mer geografiskt rörliga i sina sociala relationer, och mer självgående i att ta sig till och från skolan. För att motverka skolsegregationen, som främst är en effekt av bostadssegregationen, kan upptagningsområdena ritas

om från årskurs 7 och uppåt. Detta för att säkerställa en mer allsidig socioekonomisk elevsammansättning. Innan årskurs 7 bör dock den relativa närhetsprincipen vara norm.

Vidare kan kvoter införas för att garantera en mer allsidig elevsammansättning i skolorna. Här kan inspiration delvis hämtas från Danmark. Där har regeringen satt en kvot på max 20 procent utrikes födda elever i varje skola, en så kallad hård kvot. Om inte skolan uppfyller kvoten så lämnas platserna tomma. Om kvoten för en skola uppnås flyttas övriga utrikes födda elever till en annan skola i samma kommun, där kvoten ännu inte är uppnådd. Detta har bidragit till att bryta segregationen och skapa en mer heterogen elevsammansättning på skolorna, vilket i sin tur har lett till snabbare och förbättrad språkutveckling i danska för utrikes födda elever. (SVT, 2019)

Fördelen med hårda kvoter som i Danmark är att de är mätbara och uppföljningsbara på ett mycket direkt och enkelt sätt. Samtidigt finns det forskning som har pekat på att hårda kvoter kan skapa skeva konsekvenser i söktryck och konkurrens till andra skolor. Då platser lämnas tomma på skolor om kvoten inte är uppnådd, även om inrikes födda elever har skolan som förstaval, förpassas eleverna till andra skolor där söktrycket då ökar. Alternativet är i stället mjuka kvoter, där en viss grupp (till exempel utrikes födda elever) har företräde upp till en viss kvot, men om kvoten inte uppfylls så lämnas inte platserna tomma. I stället fylls de av elever som inte ingår i gruppen. (SOU, 2020:28) Detta kan förvisso skapa en bättre fördelning av elevantalet till olika skolor, och minska på söktrycket till vissa skolor. Men samtidigt finns en risk att mjuka kvoter inte förmår att ändra elevsammansättningen lika kraftfullt och mätbart som hårda kvoter gör.

Oavsett om hårda eller mjuka kvoter införs, så behöver de svenska kvoterna justeras och se annorlunda ut än de danska. Det centrala i det nya kvotsystemet bör vara socioekonomisk bakgrund. Migrationsbakgrund utgör endast en segregationsfaktor, och precis som har presenterats tidigare så är föräldrarnas utbildningsnivå en mer avgörande förklaringsfaktor i elevernas förutsättningar och skolresultat. Föräldrarnas inkomstnivå har också ökat kraftigt i betydelse de senaste åren. Om dessa två faktorer tas hänsyn till, så försvinner nästan hela skillnaden mellan inrikes och utrikes födda elever. Att rangordna elever efter migrationsbakgrund bär också med sig risker för stigmatisering och diskriminering. Införandet av kvotsystem i elevsammansättningen på svenska skolor bör således ta hänsyn till två faktorer: föräldrarnas utbildningsnivå och deras inkomstnivå. Kvoternas nivåer bör spegla den specifika kommunens sammansättning i sin helhet. Det vill säga: kvoten av elever med föräldrar utan eftergymnasial utbildning kommer att bli högre i en kommun med lägre generell utbildningsnivå, än i en kommun där den generella utbildningsnivån är

högre. Detta blir ett sätt att garantera en mer allsidig elevsammansättning på skolorna, vilket är centralt för att förbättra likvärdigheten.

3.3 KLASSPENG I STÄLLET FÖR SKOLPENG

Skolpengssystemet, där ”en påse pengar” (cirka 100 000 kronor) följer med varje elev som tas emot på en förskola eller skola, har kritiserats av flera aktörer, däribland Lärarförbundet. Detta eftersom det bidrar till kraftigt skilda villkor mellan kommunala skolor och friskolor. Friskolorna kan i det nuvarande systemet med lätthet hålla nere kostnaderna genom att spara in på utbildningens kvalitet, och samtidigt få mer finansiering från skattebetalarna än de kommunala skolorna genom att fylla klasserna till bristningsgränsen. Det skapar ett ofta inte oväsentligt utrymme för att kunna plocka ut stora vinster till sina ägare.

Samtidigt kan kommunala skolor i glesbygden straffas ekonomiskt, då de till skillnad från fristående skolor är skyldiga att erbjuda grundskoleplats i närhet till hemmet för alla sina invånare. Så är fallet även om dessa utgör en liten grupp som tillsammans endast kan forma en halvfull klass.

Det ligger i modellens ekonomiska incitament att försöka fylla klasserna med så många elever som möjligt, i synnerhet när det inte finns krav på att återinvestera allt överskott i skolverksamheten. Det har visat sig att de stora friskolekoncernerna har möjlighet att, genom skolpengssystemet, öka antalet elever utan att ta in fler lärare. Med andra ord kan de öka intäkterna och göra stora vinster samtidigt som kostnaderna inte ökar nämnvärt. Dagens skolpengssystem gör att skolor går med överskott ju mer de fyller på med elever i ett och samma klassrum medan de går med underskott om klassen blir för liten. I princip är utgifterna för att ha en klass på 20 eller 30 elever desamma. Kostnaderna ligger på samma nivå när det gäller lokaler, lärare, idrottsundervisning och liknande. De övriga kostnaderna, vilka styrs av klasstorleken, är marginella i jämförelse. Det handlar exempelvis om skolmat, undervisningsmaterial och elevhälsa. I stort är utgifterna lika stora oberoende av det exakta elevantalet. Detta innebär att dagens skolpengssystem är ologiskt, och samtidigt snedvrider incitamenten. Med höga fasta kostnader per klass, oavsett elevantal, samtidigt som skolpengssystemet ger ekonomiskt stöd per capita (per elev) har systemet inbyggda ekonomiska incitament för skolor att ha stora klasstorlekar. (Lärarförbundet, 2018)

Detta är skadligt för såväl kunskapsresultaten som likvärdigheten, då det finns många väl belagda pedagogiska skäl till att hålla klasstorlekarna små – inte minst i de yngre årskurserna. En rad forskningsstudier har visat hur mindre klasstorlekar förbättrar utbildningens kvalitet genom mer tid för varje elev med läraren, lättare för läraren att anpassa undervisningen utefter elevernas individuella förutsättningar samt förbättrat klassrumsklimat och studiemiljö. (SOU, 2020:28)

Ett annat problem med skolpengen är att skolor som har ett stort in- och utflöde av elever kan straffas hårt av systemet. Inte sällan rör det sig om skolor med socioekonomiskt svag elevsammansättning där elever slutar och byter skola frekvent. Det innebär att skolans ekonomiska förutsättningar snabbt försämras, och hundratusentals kronor försvinner från budgeten över en natt. Det gör det mycket svårt för skolor med högt in- och utflöde av elever att planera sin verksamhet långsiktigt, då dess finansiering är bräcklig och oviss. Friskolor gynnas även här. Till skillnad från kommunala skolor väljer de själva var de placerar sina lokaler, utifrån elevunderlaget, och kan dessutom skapa långa köer för de elever som inte får plats på skolan. Med andra ord kan de fylla sina klasser till bristningsgränsen för att maximera finansieringen, och om någon elev slutar så plockar de bara in en ny från kön. Kommunala skolor, som inte får ha köer, och som i många fall verkar i glesbygd med litet elevunderlag som de är skyldiga att tillhandahålla utbildningsplats för, straffas därför dubbelt av skolpengsystemet. (Läraren, 2020)

Skolpengen i kombination med det fria skolvalet spär på skillnaderna mellan olika skolors skilda förutsättningar runt om i landet, och försämrar likvärdigheten i svensk skola. Det krävs därför ett ersättningssystem med mer stabilitet där faktiska kostnader ersätts i stället för att skolbudgeten ska hänga så mycket på om det tillkommer eller bortfaller en elev. Samtidigt behöver incitamenten i systemet vara de motsatta: det ska inte straffa sig att ha små klasstorlekar då detta är bättre för utbildningens kvalitet. Ett sätt att ändra finansieringen är att i stället för en individuell skolpeng införa ett klasspengssystem.

Läraryrket har föreslagit hur ett sådant system skulle kunna se ut, i deras marginalkostnadsmodell. Finansieringen skulle vara baserad på klasser med ett betydligt mindre tillskott för varje extra elev, som just täcker rörliga kostnader som mat, läromedel och elevhälsa men som inte innebär en större påse pengar till överskott. Det skulle också bidra till mer stabilitet i finansieringen och minska "dyrbarheten i varje elev" som i vissa fall kan leda till glädjebetyg/betygsinflation i skolans iver att hålla kvar antalet elever. Finansieringen har då gjorts mer effektiv samtidigt som de inbyggda incitamenten i systemet skulle ställas om från att ha så stora klasstorlekar som möjligt (för att få maximala intäkter) till att ha mindre klasstorlekar. Läraryrketets beräkningar visar att de stora vinnarna på förändringen (med störst intäktsökning per klass) skulle vara skolor som har klasstorlekar på 20 elever per klass. Förlorarna skulle vara de skolor som har klasstorlekar på 32 elever per klass, som i dag får stora intäkter genom skolpengen, men som skulle få mindre intäkter i ett klasspengssystem. (Läraryrketet, 2018)

Mer konkret föreslår Läraryrketet att det nya finansieringssystemet ska bestå av en klasspeng på 1,9 miljoner kronor, vilket ska täcka fasta kostnader för en klass på cirka 25 elever. Med färre elever förblir klasspengen densamma.

Detta kombineras med en betydligt mindre peng per elev på 20 000 kronor för att täcka upp de rörliga kostnaderna. Vid sidan av detta föreslås ett tilläggsbelopp som styrs av socioekonomiska faktorer, där skolor med socioekonomiskt svag elevsammansättning ska få ytterligare ersättning. (Läraren, 2020)

Med införandet av klasspeng så skulle de ekonomiska incitamenten i finansieringen vridas om till att gynna pedagogiken och utbildningen, i stället för att som i dag motverka den. Finansieringen skulle bli mer stabil och bidra till mer förutsägbarhet och långsiktighet för skolorna. Slutligen skulle detta nya system fungera kompensatoriskt, och inte som i dag straffa skolor i glesbygd, eller skolor med svag socioekonomisk elevsammansättning och högt in- och utflöde av elever.

3.4 REGLERING AV FRISKOLOR

Det dysfunktionella systemet där skattefinansierad skolverksamhet bedrivs av riskkapitalbolag som skär ner på kvaliteten och maximerar vinsterna, måste få ett slut. Systemet som Sverige är ensamt om i världen är principiellt fel då finansieringen är gemensam från skattebetalarna men vinsterna plockas ut enskilt av ägarna, och kostnaderna och kvaliteten i skolverksamheten hålls nere. Samtidigt skapar dessa riskkapitalbolag en oviss skolmiljö för eleverna, då de bevisligen kan gå i konkurs och bomma igen skolan över en natt. Det skapar således inte långsiktig stabilitet för eleverna och vårdnadshavarna. Vidare är dessa aktörer knappast bra för likvärdigheten i skolan, då elevunderlaget är smalt (vilket nås av marknadsföring samt skolornas placering) vad gäller socioekonomisk bakgrund, jämfört med kommunala skolor.

Baserat på Ilmar Reepalus utredning *Ordning och reda i välfärden*, gick den rödgröna regeringen under förra mandatperioden fram med ett försök att reglera de vinstdrivande elementen i dagens skolsystem. Förslaget bestod av en vinstbegränsning i form av ett tak på rörelseresultatet: statslåneräntan plus 7 procentenheter. Utredningen menade att detta var en rimlig nivå, då det skulle säkerställa att skattepengarna skulle gå till det som de var ämnade för: lärare och elever. Samtidigt skulle ägarna kunna plocka ut en skälig ersättning för sitt arbete, samt marginal för egna investeringar och räntor. (SOU, 2016:78)

Förslaget blev dock inte verklighet då en majoritet i Sveriges riksdag – de borgerliga partierna plus Sverigedemokraterna – motsatte sig en reglering.

Även om detta förslag hade förverkligats så är det osäkert om det hade varit tillräckligt för att rätta till systemfelet. Denna ”mjuka väg” hade fler problem. Till att börja med är det svårt att sätta vinsttak för aktiebolag, då de enligt aktiebolagslagen har en skyldighet att sträva efter att generera maximal vinst till sina ägare. (Arvidsson, 2013) Faktum är att vinstmaximering för ägarna är

aktiebolagens enda lojalitet och främsta drivkraft. Det är alltså inte strävan efter att ge alla elever samma chans att nå höjda kunskapsresultat som driver aktiebolagen på skolmarknaden. I valet mellan vad som ger en god avkastning på investerat kapital och vad som är bäst för att ge en bra skolgång också för elever med särskilda behov eller vars föräldrar har kortare utbildning och lägre inkomst så blir svaret alltid givet för ett aktiebolag: vinsten går – enligt lagen – alltid först.

Ett annat problem är det enorma behov av tillsyn och granskning som förslaget skulle innebära, för att se till att alla bolag inom skolsektorn följer reglerna. Flera händelser de senaste åren, däribland de så kallade Panamadokumenten, har visat att det finns många kryphål och möjligheter för bolag att hålla vinsten nere betraktat utifrån, men samtidigt placera stora kapital i skatteparadis utanför Sveriges gränser. Riskkapitalbolag inom skolsektorn skulle inte vara något undantag. Att över huvud taget släppa in aktörer inom skolan som har som drivkraft att minimera kostnader och maximera intäkter till sina ägare bäddar för en dränering av offentliga resurser och en ökad skolsegregation.

Det är med andra ord svårt att tillåta aktiebolag att verka på skolmarknaden, utan att tillåta dem att sträva efter maximal vinst. På liknande sätt är det svårt att tillåta andra driftsformer som i sin funktion strävar efter vinst, såsom enskilda firmor och handelsbolag, då det även i dessa fall lätt uppstår en målkonflikt mot utbildningens kvalitet och likvärdighet.

Med den insikten leder strävan efter ett mer funktionellt och rättvist skolsystem till en enda utväg: ett rent förbud mot aktiebolag, enskilda firmor och handelsbolag inom skolsektorn. I ett slag skulle ett förbud få bort de skadliga elementen som framförallt riskkapitalbolag har skapat inom den svenska skolan: med vinstmaximering, lägre lärartäthet, lägre lärarlöner, skev elevsammansättning och förlorade skattepengar som försvinner till aktieutdelningar.

Mångfalden och valfriheten, som många vill värna, behöver inte nödvändigtvis drabbas då detta enbart skulle betyda att de aktörer som strävar efter vinst skulle uteslutas från skolverksamhet. Andra driftsformer, såsom kooperativ, stiftelser och ideella föreningar, skulle fortsatt kunna bedriva skolverksamhet, och nu dessutom inte pressas tillbaka i konkurrensen från stora riskkapitalbolag med stora muskler vars strategi går ut på att förvärva konkurrenter och ta över hela marknaden. Denna nya ordning skulle innebära att alla aktörer som inte strävar efter vinstmaximering, utan sätter utbildningens kvalitet; elevernas och lärarnas bästa i första rummet, och som uppfyller alla kvalitetskrav, skulle ha fritt fram att bedriva skolor.

Det finns flera ytterligare potentiellt positiva följd effekter av en sådan ny reglering. Utan vinstdrivande element inom skolan minskar riskerna för fenomen

som betygsinflation. Då slutbetygen ofta används i marknadsföringen i dag för vinstdrivande aktörer, så har de ett tydligt ekonomiskt incitament att framställa betygen i sin skola som enastående. Det kan locka nya elever till skolan, och därmed innebära ökad finansiering via skolpengen i dagens system. Utan vinstdrivande aktörer inom skolsektorn försvinner betygen som marknadsföringsverktyg, vilket troligen leder till mer saklig betygssättning utan ekonomiska incitament som styr.

Förhoppningsvis kan också denna reglering leda till en mer blandad elevsammansättning i skolorna. Detta då vinstdrivande skolor i dag utgår från ett tämligen smalt elevunderlag, både genom placeringen av skolorna och genom den riktade marknadsföringen som riktas till vissa mindre utsatta elever och vårdnadshavare utifrån dagens skolval. Kombinationen av ett skolpreferenssystem i stället för fritt skolval, och förbud av vinstdrivande aktörer inom skolan, har goda förutsättningar att leda till en mer allsidig elevsammansättning i klassrummen och på skolorna runt om i landet.

De fristående huvudmän som kommer att återstå när de vinstdrivande aktörerna förbjuds, kommer att behöva acceptera en ökad tillsyn och ökad reglering jämfört med i dag. Det finns i huvudsak tre förändringar som måste till för att jämna ut de i dag orimliga skillnaderna i villkor mellan fristående och kommunala huvudmän, och samtidigt garantera skolan som en plats för likvärdig utbildning för alla elever utan ensidig påverkan.

För det första så har problematiken med bristen på tillgänglig information om kostnader och kompensatoriska insatser hos fristående skolor uppmärksamats i statliga utredningar. (SOU, 2020:28) Ett krav på att offentlighetsprincipen ska gälla för samtliga huvudmän inom skolan, inte bara de kommunala, är därför på sin plats. Skolan har en enormt viktig roll då den utbildar samhällets framtid, samtidigt som den har en uppfostrande funktion för alla barn i samhället från tidig ålder. Därför är transparensen mycket viktig. I nuläget omfattas kommunala skolor av offentlighetsprincipen, men inte fristående. Detta bör ändras för att skapa mer lika och rättvisa villkor mellan dessa två, samtidigt som transparensen då förbättras och central information för elever, vårdnadshavare och övriga samhället tillgängliggörs. På detta vis kan också kvalitetsbrister på skolorna identifieras tidigare, och nödvändiga kompensatoriska insatser eller andra åtgärder sättas in mer effektivt. Med en ökad transparens och insyn i de fristående skolornas verksamhet kan också tillsynen förbättras. Detta skulle definitivt underlätta Skolinspektionens tillsynsuppdrag.

För det andra så skiljer sig de kommunala huvudmännens uppdrag kraftigt mot de fristående. Alla kommunala huvudmän är skyldiga att garantera grundskoleplats till alla sina invånare, i närhet till hemmet. De måste med andra ord ständigt ha beredskap för att ta emot nya elever. Konsekvensen

blir ofta halvfulla klasser, särskilt på lands- och glesbygden. De blir därmed straffade ekonomiskt i dag, i form av minskad skolpeng och därmed minskade resurser för att bedriva en kvalitativ skolverksamhet. Detta är en problematik som fristående skolor inte ställs inför, då fristående huvudmän inte har samma skyldighet som kommunala. Situationen är orättvis då skyldigheterna och kraven skiljer sig mellan kommunala och fristående huvudmän, samtidigt som ingen kompensation görs. Det är naturligt att kommunala skolor axlar ett annat samhällsansvar än fristående, men de måste kompenseras ekonomiskt för detta. I Åstrands utredning föreslås ett avdrag för kommunala skolor för att kompensera för denna problematik. (SOU, 2020:28)

Det kan vara en väg, men det finns också andra. Det kan handla om en differentiering redan i grundbeloppet av finansieringen i det nya systemet av klasspeng, mellan kommunala och fristående huvudmän på grund av de skilda uppdragen och skyldigheterna. Elevens hemkommun skulle i detta fall få ett större belopp än fristående huvudmän i kommunen, för att kompensera för det skilda uppdraget att ha ständig beredskap för nya elever. Det kan också handla om en tillökning av resurser till kommunala skolor dömt fall efter fall, när situationer likt dessa uppstår. Detta blir i sådana fall en uppgift för Skolverkets nya regionala kontor att bedöma och bevilja, baserat på enskilda kommunala skolors situationer och utmaningar. Det står klart att en kraftfull ekonomisk kompensation behöver komma på plats, men exakt hur den ska se ut bör utredas vidare.

För det tredje bör så kallade religiösa friskolor förbjudas. Detta för att värna barnens och ungdomarnas frihet att själva – utan ensidig religiös påverkan från skolan – söka, välja eller välja bort livsåskådning. Skolan ska vara en mötesplats för elever med olika bakgrunder (även kulturellt och livsåskådningsmässigt) – inte en plattform för trossamfund och andra att missionera. Det innebär att samma regler som redan i dag gäller för kommunala skolor också ska gälla för fristående: hela skoldagen, både själva undervisningen och utbildningen i övrigt, ska vara fria från konfessionella inslag. Ett givet undantag är religionsundervisningen, där eleverna neutralt och utifrån etablerade pedagogiska principer och styrdokument ska lära sig mer om olika livsåskådningar. Som en del av januariavtalet kom den rödgröna regeringen tillsammans med samarbetspartierna Centerpartiet och Liberalerna överens om ett etableringsstopp av nya religiösa friskolor. Enligt den statliga utredningen på området, ledd av Lars Arrhenius, kan detta etableringsstopp tidigast införas i mitten av 2023. (SVT, 2020)

Om beslutet blir verklighet är det i sådana fall ett steg på vägen. Men det löser samtidigt inte problematiken, utan hejdar enbart en upptrappning. Med ett etableringsstopp kan visserligen inte nya religiösa friskolor etableras, men ingenting görs åt de nu redan existerande. Religionsfriheten och alla elevers

rätt till en skola utan ensidig religiös påverkan är alldeles för fundamental för att kompromissas bort. För att säkerställa detta viktiga ideal måste ett totalt förbud mot religiösa friskolor genomföras. Precis som alla kommunala skolor är skyldiga att bedriva en undervisning, och ha rutiner på skolan, som tar sin utgångspunkt i elevernas bästa möjliga utbildning och förberedelse för samhällslivet som vuxna, utan ensidig religiös påverkan, så bör detsamma gälla friskolor. De religiösa friskolor som verkar i dag behöver därmed byta inriktning, namn och tillvägagångssätt för att tillåtas fortsätta verka – alternativt stänga ner. Ansvaret att med tillsyn se till att inga skolor i Sverige bedriver ensidig religiös påverkan i undervisningen eller rutiner utanför undervisningen, innehas fortsatt av Skolinspektionen, som kommer kunna motta en ökad rapportering av regelöverträdelser tack vare Skolverkets nya regionala närvaro.

4 REFORMER: SKOLANS LÄNGD

I detta kapitel presenteras de reformer för ökad kvalitet och likvärdighet som rör skolans längd och omfång.

4.1 TIOÅRIG GRUNDSKOLA

Innan reformen 2018 då förskoleklassen gjordes obligatorisk (och åldern för skolplikt därmed sänktes till sex år), så började svenska barn i förpliktigad skola först vid sju års ålder. (Skolverket, 2020)

Detta är mycket sent i en internationell jämförelse. Bland alla länder inom OECD hade Sverige innan reformen, tillsammans med Finland och Estland, högst skolpliktsålder: sju år. I de flesta andra jämförbara länder börjar barnen vid fem eller sex års ålder. (OECD, 2018)

Att Sverige har stuckit ut i internationell jämförelse var möjligen ett skäl att göra förskoleklassen obligatorisk. Den tidigare frivilliga, och numera obligatoriska, förskoleklassen utgör dock ett något märkligt mellansteg mellan förskolan och grundskolan. Dels på grund av att den utgör en kort period, ett år, intryckt mellan den fleråriga förskolan och grundskolan. Men också för att förväntningarna och kraven blir svårdefinierade, separerade efter förskolans fokus på lekpedagogik men innan grundskolans kunskapskrav att läsa, skriva och räkna. I dag kan det skilja sig kraftigt mellan olika förskoleklasser i hur uppstyrd och pedagogiskt ledd lektionerna är, och hur mycket tid som ges till fri lek. Med avsaknad av en central läroplan varierar såväl formen som innehållet av lektionerna mellan olika förskoleklasser. Förskollärare är behöriga att undervisa i förskoleklass. Detta trots att rollen är tänkt som något slags mellanting mellan en förskollärare, med viss kompetens för yngre barn, och lågstadielärare med kompetens för äldre barn.

Det finns goda skäl att omvandla förskoleklassen och göra den till den första årskursen i en tioårig grundskola. Styrkan i svensk samhällsekonomi bygger

på att konkurrera med kunskap, inte låga löner och dåliga arbetsvillkor. Tyvärr har Sveriges position som ledande kunskapsnation undergrävt av fallande kunskapsresultat i grundskolan, vilket även påverkar resultaten i gymnasie- och högskolan. Att möta detta kräver en mängd olika åtgärder. Att låta svenska elever börja grundskolan vid samma ålder som ofta är regel i de länder som Sverige konkurrerar med, sex år, skapar i detta hänseende samma grundförutsättningar för höjda kunskapsresultat som andra har. Att tidigarelägga skolstarten innebär att eleverna får ett år till på sig att komma in i den läromiljö och ta till sig av den undervisning som är kärnan i svensk grundskola. Undervisningen behöver fortfarande anpassas både efter elevernas ålder och mognad, och efter olika elevers skilda förutsättningar. Men att slippa ett byte av skolform gör att kunskapsinläringen blir mer sammanhållen över tid.

Denna nya förstaklass skulle då inkluderas i läroplanen för lågstadiet, och bli undervisad av legitimerade lågstadielärare i stället för förskolelärare. Grundskolelärare är redan vana vid att undervisa sjuåringar. Att även undervisa sexåringar bör inte vara någon omöjlighet. Förslaget om en tioårig grundskola, bestående av ett fyraårigt lågstadium, är något som Lärarnas Riksförbund har drivit under flera decennier. (LR, 2019)

Att göra grundskolan tioårig skulle även kunna stärka likvärdigheten. Framför allt handlar det om att formalisera ändringar som redan har skett på olika håll men att göra de mer likriktade. I dag är det redan skolplikt för sexåringar, men pedagogiken och förkunskaperna kan se väldigt olika ut. Det leder också till att skillnaderna i aktiviteter, omfattning av undervisning och lek (samt olika pedagogiska inriktningar) ger utslag senare under elevernas skolgång eftersom de har så olika förkunskaper med sig från förskoleklassen. Likaså blir det olika utfall i övergången och kontinuiteten till grundskolan. Ett slopande av förskoleklass till förmån för tioårig grundskola skulle också göra det lättare att tidigt identifiera elever med särskilda behov, inlärningssvårigheter och funktionsnedsättningar. Detta då eleverna från tidigare ålder leds av en behörig lärare, och dessutom introduceras tidigare till de förväntningar på lärande som finns på lågstadiet, vilket skiljer sig kraftigt åt från förskolan. Med ett fyraårigt lågstadium kan stödinsatser sättas in tidigare, och dessa får samtidigt längre tid och mer kontinuitet att verka, innan läsa-skriva-räkna-garantin ska uppnås. Därför skulle en formalisering och full integrering av förskoleklassen in i grundskolan sannolikt ha en utjämnande effekt och öka likvärdigheten.

Vidare är det första steget redan taget i och med att sexåringarna fysiskt sätt har flyttats till skolan och vistas i grundskolans klassrum, äter i skolans matsal, har mer uppstyrda förskollärlädda timmar (även om undervisningen ser olika ut i olika skolor).

Det är därför mycket välkommet att regeringen, efter en punkt i januariavtalet, i september 2019 beslutade att tioårig grundskola ska införas. Regeringen har tillsatt en utredning som ska komma med förslag på hur och när detta ska genomföras. Denna ska presenteras i april 2021. (Regeringen, 2020)

En nyckel i reformen kommer att bestå av utbildningsinsatser och kompetensförsörjning. Regeringen har hittills meddelat att den avsätter 190 miljoner kronor för dessa utbildningsinsatser. Det räcker inte på långa vägar, enligt Lärarnas Riksförbund. (DN, 2019)

För att kompetensförsörjningen ska säkras krävs att samtliga förskollärare som i dag undervisar förskoleklass, vilka uppgår till cirka 50 procent, behöver kunna komplettera sin utbildning och bli behöriga lågstadielärare. Lärarnas Riksförbund förespråkar att dessa förskollärare får möjlighet att komplettera sin utbildning med 120 högskolepoäng (motsvarande två års heltidsstudier) i ämnesstudier och grundlärovet pedagogik på halvtid, med bibehållen lön. De skulle då färdigställa utbildningen efter fyra år, utan att förlora något i lön. Lönekostnaden och övriga utgifter för reformen, såsom själva utbildningen och valideringen, skulle finansieras av staten. Enligt LR:s beräkningar skulle reformen totalt kosta mellan 4,5 och 5 miljarder kronor. Denna siffra är resultatet av höga antaganden, såsom att samtliga förskollärare behöver komplettera med 120 högskolepoäng. (LR, 2019)

Med tanke på att reformen skulle ta fyra år att genomföra, uppgår dess kostnad till cirka 1,2 miljarder kronor per år. Det handlar således inte om några i sammanhanget orimliga kostnader, samtidigt som kunskapsnivån och genomströmningen på lågstadiet förbättras, och kompetensen hos lärarna säkerställs. Detta är en nyckel både för att leva upp till läsa-skriva-räkna-garantin, och tidigare än vad som görs i dag identifiera elever med särskilda behov, och ge dem adekvata stödinsatser. Det är således centralt att regeringen ökar budgeten kraftigt för reformens utbildningsinsatser, för att säkerställa en framgångsrik övergång till tioårig grundskola.

4.2 OBLIGATORISK GYMNASIESKOLA

Att gå ut gymnasiet med fullständiga betyg är helt centralt för en ungs människas framtida liv. Dagens arbetsmarknad kräver helt enkelt gymnasieutbildning. Det står klart att människor som i dag inte har gått gymnasiet får betydligt svårare att få ett arbete. Utan egen försörjning blir en egen bostad en omöjlighet, och steget till ett självständigt vuxenliv blir nästintill ouppnåeligt.

Bland de människor i Sverige som saknar gymnasieutbildning uppgår arbetslösheten till hela 23 procent. Det är en avsevärt högre nivå än bland de som har gymnasieutbildning, där arbetslösheten endast är cirka 6 procent. (SCB, 2020)

Vidare har Arbetsförmedlingen slagit fast att hela 288 000 personer med endast förgymnasial utbildning beräknas ha yrken som normalt kräver högre utbildningsnivå. Av dessa är en majoritet äldre personer. Det innebär att när de väl slutar, eller går i pension, så kommer de i stor utsträckning ersättas av personer med gymnasieutbildning. Arbetstillfällena kommer därmed minska ytterligare för yngre personer utan gymnasieutbildning, jämfört med den redan prekära arbetsmarknaden i dag. (Arbetsförmedlingen, 2018)

Det går således att dra den enkla slutsatsen att svensk arbetsmarknad i dag kräver gymnasieutbildning. Samtidigt är inte gymnasieskolan obligatorisk. Skolplikten upphör för eleverna efter årskurs 9. Med tanke på arbetsmarknadens förväntningar, och de kraftigt försvårade förutsättningarna att leva ett värdigt vuxenliv utan gymnasieutbildning, så är dagens system vilseledande för ungdomar.

Det är ett förlegat perspektiv att gymnasieskolan skulle representera någon form av högre utbildning, som endast vissa behöver gå. Gymnasieskolan tillhör i allra högsta grad den grundläggande bas av utbildning som är nödvändig för alla invånare i Sverige att kunna etablera sig på arbetsmarknaden, och ta steget in i vuxenlivet.

Socialdemokraterna gick 2014 till val på att införa obligatoriskt gymnasium. Men i Gymnasieutredningens slutbetänkande 2016 föreslogs ej obligatorisk gymnasieskola. I stället föreslog utredningen ett nytt mål i skollagen om att alla elever ska påbörja och slutföra gymnasieskolan. Detta då man menade att nästintill alla elever påbörjar gymnasiet, men att det stora problemet är att cirka en tredjedel inte slutför studierna. (SVT, 2016)

Utredningen förmådde trots samma övergripande mål inte att gå hela vägen. Om gymnasieskolan görs obligatorisk så blir tydligheten bättre, och budskapet rakare: alla ska med. Det står då klart att det förväntas av samhället att eleverna ska färdigställa gymnasiet, precis som samhället i dag förväntar sig att alla ska gå klart grundskolan. Att förlänga skolplikten till att även inkludera gymnasiet innebär att systemet blir mer ärligt gentemot eleverna, och mer kopplat till verkligheten och hur arbetsmarknaden och samhällets förväntningar faktiskt ser ut.

Att skolplikten förlängs och inkluderar myndiga personer, över 18 år, behöver inte vara något hinder. Även om plikten att gå i skolan skulle vara ett nytt fenomen för myndiga personer så finns det gott om exempel på plikter i samhället som innefattar myndiga personer. Det kanske mest uppenbara exemplet är värnplikten, ett system som har gått att upprätthålla i Sverige och i flera andra länder runt om i världen under längre perioder utan större problem.

Men det duger inte att enbart tala om att alla ska gå klart gymnasiet. Höjda och tydliggjorda förväntningar behöver kompletteras med utökade stödinsatser, och andra åtgärder, för gymnasieskolan. Reformen skulle nämligen bli verkingslös om uppemot en tredjedel av elever fortsätter att inte få fullständiga slutbetyg. Det behövs därför särskilda och kraftfulla riktade insatser under gymnasiet för att stötta de elever som har svårt i skolan, och riskerar att inte få fullständiga betyg efter tre år. Här är nyckeln ett kraftigt tillskott av andra kvalificerade professioner, vid sidan av lärarna. Mer om detta behandlas i senare avsnitt.

4.3 SENARELÄGGNING AV SKOLDAGEN

Faktorerna som förklarar den stora omfattningen och ökningen av psykisk ohälsa bland svenska ungdomar, 13-åringar och 15-åringar, är många och komplexa. Forskningen pekar på ökad kravbild i skolan, en mer krävande arbets- och bostadsmarknad, försämrade sömnvanor, ökad mobilanvändning och sociala medier som några av förklaringarna. (Folkhälsomyndigheten, 2019)

Flera av dessa problemområden behöver tacklas med större strukturella åtgärder, som ligger utanför skolans område. Men det finns faktiskt en till synes okonventionell åtgärd som kan råda bot på ett av kärnproblemen, det kring den försämrade sömnen.

Det är väl belagt att otillräcklig sömn leder till fysisk trötthet, koncentrations- och inlärningssvårigheter och ökad risk för psykisk nedstämdhet. Fallande skolresultat, ångest och depression är bara några av konsekvenserna hos många elever. (Folkhälsomyndigheten, 2019) Svenska tonåringar i dag går och lägger sig betydligt senare på kvällarna än tidigare generationer (delvis som följd av mobilanvändning), samtidigt som de förväntas vakna vid samma tid på morgonen.

Vidare skiljer sig tonåringars biologiska sömnmönster och sovvanor mot vuxnas. Barn och vuxnas djupaste sömnläge infinner sig klockan tre på natten, medan tonåringars infinner sig 1,5 timme senare. Tonåringars bästa koncentrationsförmåga infinner sig klockan elva på förmiddagen, vilket också är 1,5 timme senare än vuxnas. (SVT, 2017)

Samtidigt har den genomsnittliga tonåringen ett grundläggande sömnbehov på 9 timmar och 15 minuter per natt för att nå optimal mental och fysisk återhämtning. Detta är betydligt mer än vuxna. (National Sleep Foundation, 2020)

Konsekvenserna av detta är att tonåringar, som går ner i djupsömn senare och har ett högre sömnbehov än vuxna men som ändå förväntas stiga upp lika tidigt på morgonen, helt enkelt får otillräcklig sömn. Ett sätt att tackla detta är att

senarelägga skoldagen från årskurs 7 med 1,5 timme. Detta har gjorts med stor framgång på flera skolor i Danmark, Storbritannien, USA och Kanada. Uppföljningsstudier på dessa skolor, där eleverna börjat skoldagen klockan tio, har slagit fast att eleverna kom till skolan mer utvilade, med förbättrad koncentration och inlärningsförmåga samt förbättrat fysiskt och psykiskt välmående. (Marx & et.al., 2017)

Andra studier har visat att senarelagd skolstart på morgonen för med sig en högre närvaro bland eleverna. Detta kunde slås fast efter att 44 skoldistrikt i USA testade att senarelägga skolstarten med 1,5 timme. Närvaron gick kraftigt upp direkt bland de tonåriga eleverna. (Chapman, Croft, & Wheaton, 2016)

Med dessa starka positiva resultat som grund har flera framstående forskare, däribland sömnforskaren John Axelsson och utbildningsforskaren Hans Teke, förespråkat en liknande åtgärd i Sverige. (SVT, 2017)

En förskjutning av skoldagen behöver inte innebära förlängda arbetstider eller ökad arbetsbörda för lärarna eller övrig skolpersonal. I stället skulle dagen endast kunna bli förskjuten med 1,5 timme. Det vill säga något som liknar normala kontorstider, med tidigaste lektionsstart klockan halv tio i stället för klockan åtta. Man kan också tänka sig att fler lärare får förlägga sin planeringstid vid skoldagens start, före lektionerna, i stället för mot slutet av skoldagen.

Det finns goda skäl att införa detta på prov på flera skolor runt om i Sverige med start från årskurs 7. Elever i dessa åldrar tar sig i regel till skolan på egen hand, så senareläggningen påverkar inte föräldrarnas tidsschema för lämning. Vidare handlar det om åldersgruppen med skilda sömnbehov, men också den åldersgrupp där den psykiska ohälsan breder ut sig som mest. Bland yngre barn är inte nivåerna av psykosomatiska besvär utbredda på samma sätt, och har heller inte ökat under tid, som hos 13- och 15-åringar. (Folkhälsomyndigheten, 2019)

En senarelagd skoldag skulle kunna leda till förbättrad närvaro samt mer utvilade elever som får lättare att koncentrera sig i skolan, och därmed får förbättrade möjligheter att ta till sig utbildningen och prestera bättre. Samtidigt hör bevisligen fysisk och psykisk hälsa ihop, och mycket tyder på att om svenska tonåringar får bättre sömn så kommer de få både ett fysiskt och psykiskt förbättrat välbefinnande. Detta påverkar naturligtvis skolresultaten.

Slutligen finns det också förtjänster med en senarelagd skoldag för de ungdomar som har de svåraste psykiska besvären. Om skoldagen förskjuts 1,5 timme innebär det att elevernas hemgång i många fall kommer att sammanfalla med deras föräldrars (för alla de som arbetar ordinarie kontorstider). Det innebär att tonåringar generellt kommer att spendera mindre tid ensamma i hemmet, utan vuxen närvaro, efter skoldagen. Detta kan vara avgörande för de unga som har

riktigt svåra psykiska besvär, då ökad vuxennärvaro kan fylla viktiga funktioner både i preventivt syfte och i nödsituationer.

Att senarelägga skoldagen med 1,5 timme skulle inte lösa den gigantiska problematiken med psykisk ohälsa bland unga, eller den bristande likvärdigheten i skolan. Men då åtgärden är relativt enkel att införa, och inte skulle innebära några kännbara kostnader, men likväl har visat upp positiva resultat där den har införts, så uppkommer frågan: varför inte?

5 REFORMER: SKOLANS INRE LIV

I detta kapitel presenteras reformer för förbättrad likvärdighet inom det som rör elevers och lärares vardag i skolan.

5.1 TIDIGARE OCH KRAFTFULLARE STÖDINSATSER

För att förbättra för de många elever i den svenska skolan med inläringssvårigheter och funktionsnedsättningar som i dag har det mycket svårt, utgör Finland en modell att inspireras av. Där går det väldigt mycket bättre för denna elevgrupp än i Sverige, såväl i Pisa-tester som vad gäller fullständiga betyg och fullföljd skolgång. Den finländska professorn Marja Takala sammanfattar det finländska stödsystemet som "tidigt, genast och till många". Det beskriver vad som behöver göras även i Sverige. Vad gäller tidpunkten, så utför det finländska systemet stora screeningar direkt av samtliga elever vid skolstart. Det handlar främst om läs- och skrivkunskaper, där svårigheter och behov direkt identifieras. Vid sidan av den ordinarie klassrumsundervisningen i första och andra klass sätts stora insatser in med specialundervisning, som leds av speciallärare. Specialundervisningen sker på deltid i mindre grupper för att ge eleverna utökad stöd och en lugnare studiemiljö. De elever som har störst behov får så kallat intensifierat stöd som innebär mer tid med specialläraren och mindre grupper. (SOU, 2016:59)

I Sverige sätts specialanpassat stöd ofta in alldeles för lite och för sent. När det gäller mängden stöd som sätts in är skillnaden omfattande i vårt grannland. En genomgång från 2016 visade att i Finland hade 33 procent av alla grundskoleelever mottagit någon form av specialanpassat stöd. 21 procent hade deltagit i specialundervisning på deltid, och 12 procent hade fått intensifierat stöd. I Sverige hade endast 1,4 procent av alla grundskoleelever fått särskilt stöd utanför sin egen klass. (SOU, 2016:59)

Av detta skäl var införandet av läsa-skriva-räkna-garantin i svensk skola mycket välkommen. Den följer den finländska modellen av tidig genomgång av elevernas

kunskaper och svårigheter, och följs av stödinsatser fram till årskurs 3. Även om garantin redan i dag inkluderar övriga professioner med specialpedagogisk kompetens, för att komplettera lärarna, så behövs detta byggas ut mer. Precis som i Finland behöver den svenska skolan kunna erbjuda individanpassat stöd i mindre undervisningsgrupper, lett av speciallärare och specialpedagoger, för de elever som har behov.

Med slopandet av förskoleklassen och införandet av en tioårig grundskola blir en viktig nyckel att tidigt i nya årskurs 1 göra en gedigen kartläggning av samtliga elever. De delar av den nuvarande garantin blir fortsatt centrala, det vill säga elevernas förmågor och utmaningar i att skriva, läsa och räkna. Men garantin bör breddas och byggas ut, för att också ta hänsyn till hur eleverna samverkar socialt i grupp, deras koncentrationsförmågor vid olika klassrumsmiljöer, samt hur de hanterar stress. Dessa delar är nämligen mycket centrala i hur det kommer att gå för eleverna i skolan, vid sidan av de faktiska färdigheterna i att läsa, skriva och räkna. Det är viktigt att kunna sätta in effektiva och tidiga stödinsatser för elever som lätt kan känna sig stressade, eller har svårt att samarbeta eller koncentrera sig i klassrummet. Stödinsatserna bör sättas in med samma cykel som läsa-, skriva- och räkna-delen av garantin, och slutföras under det sista året i lågstadiet (årskurs 4 i den nya tioåriga grundskolan). Vid vissa av dessa delar kommer behovet av ytterligare professioner i processen att uppstå, såsom psykologer. En utbyggd garanti kan innebära att elever med sociala eller kognitiva svårigheter, särskilda behov, inlärnings-svårigheter och funktionsnedsättningar kan identifieras tidigt och få adekvat stöd. Det kan bli avgörande för deras fortsatta skolgång och fortsatta liv.

Även insatserna utanför de reguljära skolterminerna behöver sättas in tidigare och mer kraftfullt. Sedan 2017 är alla huvudmän skyldiga att erbjuda lovskola för elever under juli månad mellan årskurs 8 och 9. Denna anordnas obligatoriskt för de elever som efter årskurs 8 riskerar att ett år senare bli obehöriga till ett nationellt yrkesprogram på gymnasiet, samt för de elever efter årskurs 9 som de facto blev obehöriga. (Skolverket, 2020)

Lovskola kan ha en mängd positiva konsekvenser för vissa elever, men den sätts i nuläget in alldeles för sent. Att sätta in insatser efter årskurs 8, eller till och med efter årskurs 9, för att försöka fylla luckorna i kunskapsmålen, kan snarast liknas vid att försöka släcka brasor som redan tillåtits sprida sig och bli stora. I stället behöver lovskola sättas in mycket tidigare, som komplement till de stödinsatser som sätts in under terminerna, för de elever som har svårt att klara kunskapsmålen.

Förespråkandet av att införa tidigare lovskola har uttryckts i den sedan tidigare nämnda statliga utredningen av Björn Åstrand. Detta då stödinsatser alltid blir mer effektiva om de sätts in tidigare. Men också för att yngre elever, på låg- och

mellanstadiet, i allmänhet skulle ställa sig mer positiva till upplägget av lovskola jämfört med högstadieelever. Detta antagande baseras på allmän studiemotivation för de olika årsgrupperna, samt att de äldre eleverna ofta har utvecklat egna intressen och aktiviteter som under sommaren kan stå i konflikt med att åka iväg på en lovskola, på ett annat sätt än yngre elever. (SOU, 2020:28)

Forskning pekar på att sommarlovens betydelse i elevernas utveckling möjligen har underskattats tidigare. Ett så kallat "sommarlovsgap" har fastslagits av flera forskare. Det vill säga att elever från socioekonomiskt starkare familjer har mer meningsfulla lov, med aktiviteter som leder till kunskapshöjning, samtidigt som de uppmuntras till läsning. Elever från socioekonomiskt svagare hem kommer i stället tillbaka till skolan efter lovet med ett kunskapstapp, efter mindre meningsfullt och stimulerande lov, och har inte uppmuntrats till läsning. Detta skapar ett vidgat gap mellan elevgrupperna efter sommarlovet. (SOU, 2020:28) Det finns många insatser som kan göras, exempelvis i kommunal eller ideell regi, för att skapa mer meningsfulla sommarlov genom diverse fritidsaktiviteter och därmed minska sommarlovsgapet. Men dessa ligger, som tidigare nämnts, utanför denna rapport.

Lovskola är dock något som ligger inom skolans ramar, och som potentiellt skulle kunna göra stor skillnad. Om lovskolan byggs ut på rätt sätt finns här en möjlighet att slå två flugor i en smäll. Nämligen att minska den socioekonomiska klyftan och höja kunskapsresultaten samtidigt. Om alla de elever som har svårigheter att uppnå kunskapsmålen, där elever från socioekonomiskt svaga hem är överrepresenterade, får ordentliga stödinsatser under sommarlovet kan detta få stora positiva konsekvenser. Med utökat och mer anpassat stöd kommer de att få det lättare att uppnå kunskapsmålen i skolan, samtidigt som de får ett lärorikt sommarlov och täpper igen "sommarlovsgapet" gentemot elever från socioekonomiskt starka hem. Precis som den nuvarande lovskolan, så kan juli månad under sommarlovet med fördel vikas för den utbyggda lovskolan. Om detta begränsas till juli månad så garanteras samtidigt ett sommarlov, några veckor i juni och några veckor i augusti, även för de elever som går på lovskola.

Lovskolan bör innefatta betydligt lägre årskurser, och bli en del av läsa-skriv-räkna-garantin. Ett år innan garantin har löpt ut, det vill säga årskurs 3 i den nya tioåriga grundskolan, har de elever redan identifierats som har svårigheter att klara av kunskapsmålen. Dessa elever bör erbjudas obligatorisk lovskola, med anpassade stödinsatser för elevens specifika problem. På detta vis får de extra stödinsatser inför det sista året på lågstadiet. På samma vis kan en andra lovskola erbjudas obligatoriskt för de elever efter årskurs 5 som har svårigheter att uppnå kunskapsmålen för att börja högstadiet. De får då extra stödinsatser innan det sista året på mellanstadiet, för att kunna uppnå kunskapsmålen.

Lovskolan bör naturligtvis vara helt offentligt finansierad, och inte innebära några kostnader för eleven eller vårdnadshavarna. En tillökning av resurser för lovskolan blir nödvändig, då den kraftigt kommer att byggas ut och innefatta stort antal elever från årskurs 3 och årskurs 5, vid sidan av de nuvarande eleverna från årskurs 8 – som bör fortsätta erbjudas lovskola. Av särskild vikt blir att lovskolan på samma sätt som läsa-skriva-räkna-garantin tillhandahåller personal med specialpedagogisk kompetens för att anpassa stödinsatserna efter elevens specifika svårigheter och behov.

En annan viktig skillnad mellan Sverige och Finlands skolor är att Finlands svar på den svenska elevhälsan har betydligt större resurser. Den finns på varje skola, och består i samtliga fall av ett fullt lag av speciallärare, psykolog, sjuksköterska, läkare, ungdomsledare och rektor. I många fall också en terapeut och logoped. Dessa har regelbundna möten där de samstämmt arbetar för att stödinsatser och arbetsmiljön ska vara så bra som möjligt för alla elever generellt, och mer specifikt för elever med inlärningssvårigheter och funktionsnedsättningar. (SOU, 2016:59)

Elevhälsan, som fyller en nyckelfunktion i att fånga upp och stötta elever med psykisk ohälsa, för i svenska skolor ofta en betydligt mer passiv tillvaro. När regeringens nationella samordnare för psykisk hälsa samlade in ungas egna erfarenheter framgick det att de flesta upplevde elevhälsan på skolan som nästintill osynlig. Den fanns ofta på en inte alltför central eller synlig plats i skolan, var under veckorna ofta obemannad och med mycket begränsade öppettider, samtidigt som det inte stod klart för många elever vad elevhälsans funktion egentligen var. (Nationell samordnare inom psykisk hälsa, 2018)

Här krävs det därför ett stort tillskott av resurser till elevhälsan. Närvaron av en vuxen person med kompetens för att inledningsvis stötta elever med psykosomatiska problem behöver garanteras på varje skola. Det kan handla om en skolpsykolog eller en skolkurator men kan även utgöras av en socionom, samtalsterapeut eller sjuksköterska. Öppettiderna behöver förbättras kraftigt. Med tanke på stigmat som finns i att synligt söka hjälp för psykiska besvär, finns det en stor poäng med att ha elevhälsan inte bara öppet under skoldagarna, utan också på kvällarna efter skoldagens slut. På så vis kan elever gå till elevhälsan och få stöd, utan att alla andra elever på skolan ser detta. Närvarogarantin och de förbättrade öppettiderna är centralt för att sänka trösklarna till att söka hjälp för elever med psykosomatiska besvär. Samtidigt bör denna närvaro av en vuxen, som kan komma ifrån en rad olika professioner, endast utgöra det inledande mötet med eleven. Efter detta bör eleven nämligen garanteras ett möte med en person med specialiserad kompetens inom den problematik som eleven har.

Men det krävs också förändringar i elevhälsans arbetssätt. I dagsläget genomförs obligatoriska fysiska hälsokontroller för alla elever i skolan. Det handlar bland annat om längd, vikt, syn och hörsel. Men motsvarande undersökningar görs ej för elevernas psykiska hälsa. Det enda som genomförs är hälsosamtal längre fram där skolsköterskan samtalar med elever om deras sömn, matvanor och dylikt. För att tidigt identifiera elever med psykosomatiska besvär, behöver psykiska hälsokontroller göras på ett lika gediget sätt som de fysiska undersökningarna görs i dag. Elevhälsan bör genomföra inledande undersökningar direkt i årskurs 1, men sedan ha uppföljningar varje år. Vid sidan av detta bör individuella samtal kopplat till psykisk hälsa genomföras varje läsår, för varje elev, ledd av skolkurator, skolpsykolog, en socionom, en terapeut eller motsvarande. Endast på detta sätt kan varningstecken hos eleverna identifieras innan de hinner fördjupas till mer djupgående psykiska problem. Preventiva insatser som dessa, där elever får rätt stöd i rätt tid, skulle föra med sig stora positiva konsekvenser. Den psykiska ohälsan kan hejdas innan den bryter ut med full kraft, samtidigt som elevhälsans närvaro och frekventa psykiska hälsokontroller dels medverkar till att bryta stigmat, dels visar sin närvaro att de finns tillgängliga för eleverna vid behov. Med förbättrat stöd och förbättrade preventiva insatser kan den psykiska ohälsan gå ner, och skolresultaten förbättras tillsammans med förbättrat fysiskt och psykiskt välmående hos eleverna.

De ovannämnda insatserna med utbyggd läsa-skriva-räkna-garanti, stärkt elevhälsa, utbyggd och tidigarelagd lovskola skulle föra med sig en mängd positiva konsekvenser. De skulle vara helt centrala i förbättrade kunskapsresultat, minskad psykisk ohälsa samt ökad likvärdighet mellan elever från olika socioekonomiska bakgrunder. De skulle troligen också spela en starkt kompensatorisk roll mellan inrikes och utrikes födda elever.

Som den tidigare refererade ESO-rapporten slog fast så har den svenska skolan i dag redan en kompensatorisk kraft. Skillnaderna i skolresultat mellan inrikes och utrikes födda elever minskar för varje år som de sistnämnda går i svenska skolan. Men problemet är att det går för långsamt, och att de utrikes födda eleverna inte hinner ikapp i tid innan kritiska årskurs 9, som på många sätt definierar elevernas framtidsmöjligheter.

Med de föreslagna åtgärderna kommer värdefulla stödinsatser sättas in tidigare och mer effektivt för utrikes födda elever, precis som för inrikes födda elever som har svårt i skolan, eller har inlärningssvårigheter, särskilda behov, funktionsnedsättningar och psykisk ohälsa.

Det som särskiljer utrikes födda elevers behov är språkstöd. Det svenska språket är nyckeln. Utan det blir alla andra ämnen i skolan omöjliga. En elev med starka färdigheter i matematik, men som inte behärskar svenska språket, kommer likväl ha uppenbara problem med matematiken i den svenska skolan

då den i hög grad också bygger på läsförståelse. Här går det med fördel att inkludera särskilda språkstödsinsatser inom läsa-skriva-räkna-garantin, samt utökade individuella stödinsatser i senare årskurser.

5.2 RENODLA LÄRARYRKET

Det vilar ett tungt ansvar på läraren. Det handlar dels om att upprätthålla en hög generell kvalitet i undervisningen, ett gott klassrumsklimat och studiemiljö för eleverna, dels ett kompensatoriskt ansvar som består av att identifiera och effektivt stötta de elever i klassen som har svårare förutsättningar.

Lärarens ansvar är brett och innefattar många delar. Det är dock centralt för en förbättrad kvalitet och likvärdighet i skolan att lärarens roll avgränsas till sin kärna: undervisningen. Tiden i klassrummet är endast den synliga delen av undervisningen, som också inkluderar lektionsplanering och förberedelser, samt efterarbete, rättning av uppgifter och prov. I dag utför dock många lärare en rad uppgifter som ligger långt utanför detta. Agera rastvakt, ta hand om bråk mellan elever ute i skolkorridorerna, hålla en ständig dialog med föräldrar till eleverna som vill ge sin syn på undervisningen eller betygsättningen, och "administratör" i skolans interna system och rapportering. Men också agera "extraförälder" till elever från dysfunktionella hem, eller "psykolog" till elever med ångest, depression och övrig psykisk ohälsa. På samma sätt får i dag många lärare ta hand om elever med inlärningssvårigheter eller funktionsnedsättningar parallellt med undervisning av resten av klassen, utan assistans från de professioner som är tänkta att utföra detta, såsom speciallärare, specialpedagoger och elevassistenter.

Läraryrkets attraktivitet har debatterats under lång tid, som en följd av den stora lärarbrist som råder i Sverige. Det var mycket välmotiverat med den statligt finansierade löneförhöjning för landets lärare som genomfördes under förra mandatperioden. Men lika viktig är arbetsmiljön. Flera undersökningar har slagit fast att en högre lön bara är marginellt verkningsfullt för yrkets attraktivitet. Många lärare värdesätter i stället möjligheten att få ordentligt med tid till förberedelser, genomförande, och efterarbete till lektionerna, samt möjligheter till kompetensutveckling och gott samarbetsklimat med kollegor. (SOU, 2020:28)

Om arbetsuppgifterna blandas högt och lågt och staplas på en hög, brister både tiden och energin för att utföra den faktiska undervisningen. De allra flesta som vill bli lärare vill ägna större delen av arbetsdagen åt undervisningen, inte åt administration, rastvaktande eller terapi. Det är därför angeläget att införa tydliga riktlinjer för vad en lärare förväntas utföra, och ännu viktigare; vad den inte förväntas utföra.

Ett första steg är att sätta en standard, som bör gälla för alla lärare. Nämligen att de ska ha möjlighet till en timmes förberedelsetid och efterarbete för varje timmes lektion, en 1+1-modell. I dag skiljer sig lärares förberedelsetid åt mellan olika kommuner. En stor del av en lärares arbetstid är oreglerad, när den förväntas förbereda sina lektioner. Att tiden är oreglerad gör att arbetsgivaren inte kan "leda och fördela arbetet" under förtroendetiden men just att det är så oreglerat gör också att det ser väldigt olika ut i olika kommuner. Precis som i andra branscher kan flytande arbetstider men fasta deadlines och mål innebära omöjliga förutsättningar som leder till sjukskrivningar. Ibland kan arbetssituationen bli ohållbar och i slutändan blir eleverna lidande.

Den vanligaste lärartjänsten är ferietjänst med 35 timmars reglerad tid och 10,5 timmars förtroendetid. För att modellen med 1+1 ska bli verklighet krävs det en mycket hårdare reglering av lärares arbetstid generellt. Troligtvis kommer detta vara till stor hjälp för lärare på skolor med mindre förtroendetid, att denna faktiskt regleras så att de inte behöver vara rastvakter eller ha alltför många schemalagda lektioner, och får tid för förberedelse och efterarbete. Här är det viktigt att få till ett mer enhetligt system. Att införa en 1+1-modell skulle tveklöst leda till minskad stress för lärarna, samtidigt som undervisningens kvalitet kan höjas genom mer rimlig förberedelsetid och efterarbete avsatt för varje lektion. Det skulle gynna både kunskapsresultaten och likvärdigheten i svensk skola. Införandet av ett sådant här system skulle kunna ligga inom ramarna för det nya avtalet mellan Lärarnas Samverkansråd (Lärarnas Riksförbund och Lärarförbundet) samt Sveriges Kommuner och Regioner, när väl det nuvarande avtalet HÖK 18 löper ut i mars 2021. (Lärarförbundet, 2019)

Vidare bör den nya 1+1-modellen kompletteras med andra riktlinjer som ska gälla alla lärare. I läraryrket ingår i dag en rad andra ansvarsområden och arbetsuppgifter som ligger bortom själva undervisningen. Vissa av dessa arbetsuppgifter har ett pedagogiskt värde men det finns också många som saknar just detta. Den typen av uppgifter som inte har med undervisningen att göra och inte har något pedagogiskt värde i sig bör utföras av någon annan. Detta för att lätta på lärarnas arbetsbörda och för att skapa utrymme och tid åt planering och uppföljning av lektioner. Något som i sin tur skulle innebära att lärarna kan lägga mer fokus på det som är läraryrkets själva kärna: undervisningen.

Städning, rastvakt, bussvakt, matsalsvakt, göra materialbeställningar, ringa upp föräldrar för att följa upp ett barns frånvaro är bara några exempel på uppgifter som i dag kan följas med i läraryrket, visar en undersökning av Lärarförbundet. De flesta av de tillfrågade lärarna i undersökningen menade att denna typ av uppgifter kan och borde utföras av någon annan. (Lärarförbundet, 2018)

Det bör vara prioriterat att låta lärare hålla på med det de blivit utbildade för och i stället överlåta rastvaktandet, de administrativa uppgifterna och städ-

ningen åt andra. Dessa sysslor bör skötas av lärarassistenter, administratörer respektive städare.

För att göra det enkelt kan en standard sättas: ett förbud mot att högutbildade lärare tar på sig den sortens uppgifter som någon utan en flerårig lärarutbildning kan utföra. Det kan benämnas "rastvaktsförbud" även om det innefattar betydligt fler arbetsuppgifter som i dag utförs av lärare, men som bör utföras av andra yrkesgrupper.

Införandet av en standard bestående av detta rastvaktsförbud och 1+1-modell skulle förbättra lärarnas arbetsvillkor kraftigt. Lärare skulle få ägna sig åt det de är utbildade för, och kunna fokusera mer på det, samtidigt som stress och dålig arbetsmiljö kan undvikas. Den nya standarden har potential att minska sjukskrivningarna, höja läraryrkets attraktivitet, och på sikt minska lärarbristen, samtidigt som undervisningens kvalitet kan höjas i skolan.

5.3 TVÅLÄRARSYSTEM

Vid sidan av en ny standard, som bör komma på plats så snart som möjligt, så finns det skäl att ha mer långsiktiga visioner på området. Dagens lärare upplever ofta att de inte har tid för alla elever. En lärare kan och brukar oftast ha uppemot 30 elever att ansvara för i en klass. Det kräver inte enbart uppmärksamhet till klassen som sådan, utan även att eleven ska ges individuell uppmärksamhet.

Om det i stället vore två lärare i varje klassrum så skulle det innebära ett delat ansvar. Varje klass om 30 elever blir plötsligt i praktiken en möjlighet att dela upp klassen i två delar om 15 elever vardera, utan behovet av fler lokaler för att bedriva en likvärdig undervisning. Att hålla ordning och reda på klassen blir dessutom betydligt enklare och inte lika energikrävande som när en lärare ensam bär ansvaret.

Då alla elever har olika behov när det kommer till stöd från läraren räcker inte alltid tiden till för läraren att hjälpa alla elever på individnivå. Detta innebär även en risk för eleverna att inte känna sig sedda och det kan lätt uppstå konkurrens och konflikter om lärarens uppmärksamhet. Särskilt tystlåtna elever kan få svårt att hävda sig i en sådan situation, och få lärarens hjälp, även om de är i behov av den. En extra lärare i klassrummet kan vara en lösning på det här problemet. Detta är något som Lärarnas Riksförbund har uttryckt i ett yttrande till betänkandet i en statlig utredning. Man nämnde då ett tvålärarsystem som ett av flera verktyg i att leva upp till läsa-skriva-räkna-garantin, där mindre undervisningsgrupper, fler lärarassistenter och fler elevassistenter var andra nyckelfaktorer. (SOU, 2017:47)

I Björn Åstrands statliga utredning lyfts också tvåläraresystem fram som ett sätt för eleverna att få en mer allsidig undervisning och bedömning, samt att det leder till ett effektivt kollegialt lärande. (SOU, 2020:28)

För lärare kan det innebära en stor trygghet att alltid ha en kollega som kan stå för undervisningen om denne är sjuk eller av någon annan anledning inte kan undervisa just den dagen. Då kan den läraren alltid lita på att undervisningen, trots bortfallet av lärare, ändå upprätthåller en viss standard. Behovet av att ta in oerfarna vikarier minskar kraftigt i och med detta.

Att lärare lär av varandra blir ett naturligt inslag i ett tvåläraresystem. Olika lärare har olika styrkor, och ibland kanske en lärare är bättre på gruppdynamik medan en annan är bättre på att sitta ner individuellt och förklara för en elev. Förutom att lära sig av varandra kan man då även dela upp momenten på ett mer adekvat sätt där man får göra det man är bra på och kan överlåta det man är sämre på till den andra läraren.

För eleverna innebär ett tvåläraresystem en trygghetsfaktor, dels de gånger en av lärarna av någon anledning ej kan undervisa, dels i form av stöd under lektionerna. Det kan även vara bra för inläringen att eleverna får höra två olika röster att förklara saker och ting på. För de elever som har svårt i skolan, eller i behov av extra stöd, kan ett tvåläraresystem innebära dubbelt så mycket tid och stöd från läraren under lektionstid.

Lärare med erfarenhet av tvåläraresystem har uttryckt hur bekvämt det är att vara två stycken som betygsätter och bedömer en elevs kunskaper. De upplever att det både känns säkrare och mer rättvist när fyra ögon i stället för två får stå för den sammanlagda bedömningen. De har också uttryckt att de i ett tvåläraresystem får markant mycket mer tid per elev, och att stressen minskar över att känslan att elever i klassrummet får otillräckligt stöd. (SVT, 2016) Sett ur en elevs synpunkt borde man kunna anta detsamma, att eleven upplever det som mer rättvist när två lärare i stället för en får avgöra dennes förmågor i skolan.

Tvåläraresystemet har testats lokalt, bland annat på flera skolor i Södertälje, med lyckade resultat. Flera lärare från dessa skolor vittnar om ett tryggare och bättre klassrumsklimat, minskad arbetsbörda samt mer tid för eleverna, särskilt för de som har stort behov av stöd och som annars hade haft svårt att klara skolan. (Skolvärlden, 2015)

Även i Sundsvall har modellen testats på flera skolor med goda resultat. Där vittnar lärare om att skolresultaten redan vände uppåt två år efter att modellen infördes. De menar också att modellen gör det lättare att tidigt fånga upp elever som har svårt att klara kunskapskraven för godkänt, och ge dem det extra stöd som behövs. (Skolvärlden, 2017)

Således tyder mycket på att ett tvåläraresystem skulle ha en positiv inverkan på kunskapsresultaten generellt, och för de elever som i dag har det svårast specifikt, om modellen implementerades nationellt på fler skolor. Den förbättrade arbetsmiljön och minskade stressen kan även förbättra läraryrkets attraktivitet. Mer tid per elev, kollegialt lärande, och mindre ensamhet och utsatthet är säkerligen faktorer som många lärare skulle uppskatta i sin yrkesroll.

En satsning på ett tvåläraresystem i samtliga svenska skolor skulle dock ställa mycket höga krav på tillskott av lärare. En sådan omfattande satsning behöver därför ses som mer av en långsiktig vision. Precis som har nämnts tidigare, så råder det redan i dagens läge en stor lärarbrist, när målet består av att upprätthålla en lärare per klass. Denna situation innebär att det kan dröja många år innan det finns tillräckligt många lärare för att ens teoretiskt kunna uppnå en vision om ett tvåläraresystem. Vidare skulle reformen vara kostsam, med kraftigt höjda personalkostnader. Det kan det dock förvisso vara värt, med tanke på de potentiellt enorma förbättringarna i kunskapsresultat och likvärdighet i skolan.

Innan det är möjligt att tillsätta två färdigutbildade lärare i en klass kan ett steg på vägen mot detta mål vara att ta in en lärare som ej ännu är examinerad men som har erfarenhet av att undervisa. Den legitimerade läraren kan få hjälp av en person som visserligen inte är legitimerad, men som antingen har gått en del av lärarutbildningen, eller som har erfarenhet av att jobba som lärare. Det kryllar av kunnig och erfaren personal ute i skolorna som inte har lärarlegitimation. Att bli andrelärare, och stötta den legitimerade läraren i klassrummet, skulle vara ett utmärkt sätt att använda deras kompetens. I denna modell skulle den legitimerade läraren alltså vara den som sätter betygen, och den som har huvudansvaret för lektionerna. Men med stödet och hjälpen från den olegitimerade läraren i klassrummet, och i administration och förberedelser inför lektionerna, förbättras förutsättningarna för huvudläraren och eleverna. Det blir mer tid med läraren, större möjligheter till att få hjälp med svårigheter, mer anpassning av undervisningen till elevernas behov, samtidigt som det blir lättare att upprätthålla ett gott klassrumsklimat och god studiemiljö.

5.4 FLER PROFESSIONER I SKOLAN

Lika viktigt som att sätta en standard för lärarrollen, är att avlasta lärarna med andra professioner i skolan.

Finland, som ofta nämns som framgångsexempel när det gäller skolan, har närvaro av en uppsjö av yrkesgrupper på varje skola som ofta inte finns på svenska skolor. Speciallärare och specialpedagoger är tidigt mycket aktiva i det finländska skolsystemet. Redan från början när elevernas kunskaper utvärderas i årskurs 1 så kompletterar dessa den ordinarie läraren. Elever med svårigheter, särskilda behov och funktionsnedsättningar får flera timmar i veckan undervisning av

speciallärare i mindre grupper. Den ordinarie läraren leder klassens undervisning i full storlek, där alla elever mestadels ingår, men särskilda stödinsatser sätts in flera timmar i veckan i dessa mindre undervisningsgrupper, där specialläraren leder undervisningen. Även specialpedagoger fyller en viktig roll i det finländska systemet, i att planera och styra stödinsatserna rätt. (SOU, 2016:59)

Den rödgröna regeringen har sedan tidigare byggt ut speciallärarutbildningen och gjort villkoren mer gynnsamma. Man har även stått för en fortbildnings-satsning för lärare inom specialpedagogik, för att kunna identifiera och sätta in rätt stödinsatser tidigare för elever med behov. (Regeringen, 2019) Detta är välkommet, men det långsiktiga arbetet behöver fortsätta och tillta i styrka. Med den tidigare föreslagna utbyggnaden av läsa-skriva-räkna-garantin och lovskolan kommer behovet av speciallärare och specialpedagoger öka än mer i den svenska skolan. Det behovet måste fyllas. På samma sätt behöver satsningar göras på fler elevassistenter i skolan, för att stötta elever med inlärnings-svårigheter och funktionsnedsättningar. Med rätt stöd i rätt tid, kommer dessa elever precis som i Finland ha bättre möjligheter till goda kunskapsresultat och trivsel i skolan.

För att kunna garantera den nya standarden för lärarrollen, med rastvaktsförbud och 1+1-modell, så ökar behovet av lärarassistenter ute på skolorna. Lärarassistenter är tänkt att vara en avlastning för lärare, särskilt för att utföra det mindre kvalificerade arbetet. Det kan handla om att stötta elever, men också alltifrån att kopiera papper och bjuda in föräldrar till möten till att vara rast- och matsalsvakter. Samtidigt verkar arbetsbeskrivningen i dag se olika ut för lärarassistenter i olika kommuner och skolor. På vissa håll efterfrågas särskilda kompetenser såsom socionom- eller barnskötarutbildning medan mindre formella krav ställs på andra håll. I dagsläget är det upp till varje rektor att bedöma vilka kunskaper och erfarenheter som krävs hos en person för att kunna bli anställd som lärarassistent. Här kan det finnas en poäng att sätta tydligare nationella riktlinjer för förväntningarna på en lärarassistents kompetens och arbetsuppgifter. Den ettåriga lärarassistentutbildningen som många folkhögskolor har börjat bedriva har haft höga söktryck. (Läraren, 2017) Denna kan utgöra en god grund att bygga vidare på. Om denna ettåriga utbildning kan öka i status, och sätta standard för yrket, så blir kompetenskraven och arbetsbeskrivningen per automatik förtydligade.

Under den rödgröna mandatperioden 2014–2018 infördes statsbidrag öronmärkta för att anställa lärarassistenter. Detta har fortsatt under denna mandatperiod. Tillsammans med samarbetspartierna presenterade först regeringen en satsning på cirka 500 miljoner kronor för 2019, för att sedan dubblas till 1 miljard kronor för 2020. Bidragen kan sökas av huvudmän som sedan anställer lärarassistenter, där hälften av lönekostnaderna är finansierat av bidraget och

resterande hälft finansieras av kommunerna respektive friskolorna själva. (Regeringen, 2019)

Detta är en bra start, men ännu fler lärarassistenter behövs i skolorna, särskilt med tanke på den nya standard som här föreslås för lärarna och deras ökade behov av avlastning. Samtidigt är det ett problem att många huvudmän väljer att inte söka bidraget, då de själva behöver bära en del av finansieringen. Detta problem kan åtgärdas med det tidigare förslaget om statlig finansiering av skolan. I detta system kan staten, via Skolverkets nya regionala kontor, besluta om nytillskott av lärarassistenter i skolorna – fullt finansierat av staten.

Med en stor ökning av lärarassistenter, kan många administrativa arbetsuppgifter lyftas bort från lärarna. Det skulle ge dem bättre möjligheter att ägna sig åt förberedelse, efterarbete och själva undervisningen. Samtidigt skulle fler lärarassistenter också innebära ökad vuxennärvaro i skolans olika miljöer, och kunna fungera som utökat stöd till elever både på och utanför lektionstid. För elever som har svårt att uppnå kunskapsmålen, eller för de som lider av psykiska problem och är i behov av extra stöd, kan denna ökade närvaro göra stor skillnad. På grund av den korta utbildningen finns dock ett frågetecken kring lärarassistenternas kompetensnivå när det gäller att hantera psykiska problem hos eleverna. För att fullt ut fungera som stöd också för dessa elever under såväl lektioner som raster, krävs därför att den ettåriga utbildningen för lärarassistenter har med tydliga kursmoment i hur psykisk ohälsa identifieras och hanteras initialt – och hur de kan slussa elever vidare till elevhälsan.

Tillskottet av professioner i skolan består dels av att, som ovan, stärka de professioner som redan finns i många skolor: lärarassistenter, speciallärare och elevassistenter. Men det handlar också om ett nytillskott av breda professioner som inte alltid finns på alla skolor: psykologer, arbetsterapeuter, sociologer, kuratorer och sjuksköterskor. Dessa bör, precis som i Finland, finnas närvarande på skolan för att bistå elever med särskilda behov, inlärningssvårigheter, funktionsnedsättningar samt psykisk ohälsa med stödinsatser. Dessa stödinsatser ligger utanför den ordinarie undervisningen och ska därmed inte utgöra en del av lärarnas arbetsbeskrivning. Precis som lärarna bör få ägna sin arbetstid åt det de är utbildade för (undervisningen) så finns här kompetenta yrkesgrupper som kan komma in med mycket viktig kompetens för att stötta eleverna på bästa sätt. Synen på professionerna i skolan behöver därmed breddas. Skolan bör betraktas som en arbetsplats med ett brett arbetslag av olika professioner som alla har olika roller och olika kompetens. I nuläget hamnar alldeles för mycket av ansvaret över dessa skilda områden på lärarnas axlar.

5.5 FÖRÄNDRING AV LÄROPLAN OCH BETYG

Bland alla elever som gick ut årskurs 9 förra året blev cirka 16 procent av eleverna inte behöriga att läsa vidare på gymnasiet. Bland elever vars föräldrar har högst en gymnasieutbildning uppgick andelen till nästan 25 procent. Detta går att jämföra med de elever vars föräldrar har eftergymnasial utbildning, där andelen endast var drygt 7 procent. (Skolverket, 2019)

Detta är mycket bekymmersamt av flera skäl. Precis som har redovisats tidigare så kräver dagens svenska arbetsmarknad i regel gymnasieutbildning. Det är mycket svårt att hävda sig utan en sådan, vilket påvisas av den betydligt högre arbetslösheten hos personer utan gymnasieutbildning. Utan arbete och egen inkomst blir steget till ett självständigt och värdigt vuxenliv mycket svårt. Bland de personer i vuxen ålder som lider av svår psykisk ohälsa, så finns en tydlig överrepresentation av människor utan gymnasieutbildning. (Socialstyrelsen, 2017)

Samtidigt står det klart att den psykiska ohälsan bland 15-åringar, det vill säga niondeklassare, har ökat kraftigt de senaste decennierna och breder nu ut sig i en oroväckande omfattning. Ett av skälen som eleverna själva har angivit är en ökad kravbild i skolan och tilltagande betygshets. (Folkhälsomyndigheten, 2019)

Det nuvarande betygssystemet, som infördes av den borgerliga alliansregeringen 2011, har tveklöst spelat in tillsammans med striktare behörighetskrav för gymnasieskolan. Innan 2011 följdes betygsskalan G-VG-MVG på högstadiet, där betyget Icke-godkänt (IG) tillkom först på gymnasiet. För att en elev skulle bli behörig till gymnasiet krävdes godkänt i engelska, matematik och svenska/svenska som andraspråk. Men när det nya systemet infördes 2011 hårdnade kraven betydligt. Den nya betygsskalan infördes, med det underkända betyget F, också på högstadiet. Vidare krävs nu åtta godkända betyg för att bli behörig till yrkesprogram, och tolv godkända betyg för att bli behörig till högskoleförberedande program på gymnasiet.

Konsekvenserna av detta system är att många ungdomar – cirka 15 procent av varje årskull – tidigt sällas ut eftersom alternativet, de så kallade introduktionsprogrammen, endast i 30 procent av fallen leder vidare till en gymnasieexamen. De flesta av de som spärras från att läsa vidare på gymnasiet nationella program kommer från socioekonomiskt svaga hem. Dessa elever får sitt självförtroende förstört och sina framtidsdrömmar grusade. Detta är ett stort misslyckande, både gentemot individerna som drabbas, men också för hela samhället och Sverige som kunskapsnation. När skolans uppgift är att tillhandahålla utbildning och rusta barn och ungdomar för ett liv som goda samhällsmedborgare och vuxna, så kan inte dörren till gymnasieskolan stängas för var sjunde elev på detta brutala sätt. Det är djupt orättvist att stänga ute en så stor

del av varje årskull från möjligheterna att på sikt etablera sig på arbetsmarknaden och bygga ett värdigt vuxenliv.

Ett sätt att komma åt problematiken är att helt enkelt avskaffa betyget F i grundskolan. Det är något som Jonas Vlachos och betygsforskaren Alli Klapp har förespråkat. De menar att det underkända betyget inte har någon stark motivationseffekt, som ibland har hävdats. I stället för det främst med sig destruktiva konsekvenser för unga människors liv. (DN, 2018)

Liknande förslag har även Tankesmedjan Tiden och Unga Örnar presenterat tidigare, i rapporten *Obehöriga att underkänna: Reformen för en skola som hjälper – inte stjälper – alla elever att bli behöriga till de nationella gymnasieprogrammen* (2019). Huvudargumentet är att det inte är skolans uppgift att stämpla ut elever, utan att bättre och mer kraftfullt hjälpa dem vidare. Så ser det tyvärr inte ut i dag.

Då gymnasieskolan är så fundamental för framtida etablering på arbetsmarknaden bör ambitionen vara att samtliga ungdomar ska gå klart gymnasiet. Det blir därför både ologiskt och destruktivt om dörren de facto stängs redan efter årskurs 9. Vid sidan av ett avskaffande av betyg F i grundskolan bör behörighetskraven för gymnasieskolan lättas upp. Särskilt vad gäller yrkesprogrammen är kraven i dag alldeles för hårda, sett till programmets innehåll och framtida yrkesroller.

Ett mål om att alla ungdomar ska gå ut gymnasieskolan är rimligt, med tanke på dagens arbetsmarknad. Av det skälet är det på sin plats att som tidigare nämnts göra gymnasieskolan obligatorisk. Men då är det helt centralt att gymnasiet öppnas upp, och inte som i dag, utesluter många ungdomar varje år.

Det pågår i skrivande stund en statlig utredning om förändringar i betygssystemet. Direktiven består bland annat av att föreslå kompensatoriska inslag i betygssystemet. Utredningen ska lämna sitt slutbetänkande i augusti 2020. (Dir, 2018:32) Förhoppningsvis finns både avskaffande av betyg F och öppnande av gymnasieskolans behörighetskrav med där.

De föreslagna åtgärderna ovan skulle med stor sannolikhet dessutom bidra till att minska den alarmerande psykiska ohälsan bland svenska 15-åringar. Ett mer långsiktigt arbetssätt med samma ändamål är en förändring i läroplanen, så att kunskap om psykisk hälsa införs. På detta sätt kan den utbredda psykiska ohälsan tacklas genom att ge eleverna verktyg för att identifiera den.

Förslaget har förts fram av bland annat Föreningen Tilia – Tillsammans för ungas psykiska hälsa. Om psykisk hälsa inkluderas i läroplanen ges eleverna kunskap i vad psykisk ohälsa är samt hur de själva kan identifiera symptom,

och på så vis söka hjälp i tid innan symptomen hinner fördjupas. (Nationell samordnare inom psykisk hälsa, 2018)

Att formalisera undervisningen inom psykisk hälsa skulle även kunna avdramatisera och bryta stigmat kring området. Det skulle troligen bli lättare att prata öppet om psykiska problem mellan eleverna, även efter skoldagens slut, och med kunskap från undervisningen bli lättare att stötta varandra. Med mer kunskap om psykisk ohälsa hos eleverna, och frekvent undervisning om det i skolan, skulle det bli lättare för eleverna att söka hjälp, och även navigera i vårdkedjan för att få adekvat hjälp för sin psykiska ohälsa.

Det finns flera sätt som detta kan göras på. Ett sätt är att inkludera psykisk hälsa i ämnet idrott och hälsa, då psykisk och fysisk hälsa har mycket gemensamt. Detta skulle kräva kompetensutveckling för dagens idrottslärare för att kunna undervisa även i psykisk hälsa. Ett annat sätt är att reformera det frivilliga ämne som oftast benämns som livskunskap eller levnadslära, vilket finns på många skolor i dag. Ämnet skulle då göras obligatoriskt, införas från tidigare årskurs, och ha ett stort fokus på psykisk hälsa. Ett tredje sätt är att skapa ett helt nytt obligatoriskt skolämne som uteslutande handlar om psykisk hälsa.

Vidare utredning efterfrågas för att utvärdera vilket av dessa tre, eller andra, sätt som bäst skulle svara mot målsättningen att öka kunskapsnivån inom psykisk hälsa hos eleverna samtidigt som ökad arbetsbörda hos lärarna bör undvikas.

5.6 LÄXHJÄLPSGARANTI

Vårdnadshavare har olika förutsättningar och möjligheter att hjälpa sitt barn med läxläsning. Oftast är det de som är lågutbildade och mindre bemedlade som har minst utrymme, tid och kunskaper som krävs för att kunna hjälpa sina barn med läxorna. Vidare kan andra faktorer av socioekonomisk karaktär försvåra läxläsningen för många elever: trångboddhet, stökig hemmiljö, hög ljudvolym, brist på bra studieplats, samt ansvar för hemsysslor eller småsyskon. En stor börda med läxor är med andra ord ytterligare en faktor som gör skolan mindre jämlik. Hemmets förutsättningar för att kunna göra läxorna förstärker de skilda förutsättningar som redan finns mellan olika elever, och kan avgöra deras framtida möjligheter till utbildning och arbete.

Det finns flera tunga argument för att läxor är skadligt för likvärdigheten.

Högstadieläraren Pernilla Alm har skrivit boken *Läxfritt – för en likvärdig skola* där hon argumenterar för varför skolan borde vara läxfri. Hon lyfter även fram synpunkter från andra än henne själv som förespråkar en läxfri skola, däribland både lärare och elever men också forskare i ämnet. Alm menar att läxor

är negativt för likvärdigheten och har en segregeringseffekt. Hon arbetar själv i dag nästan helt utan att ge sina elever läxor, något som har visat sig framgångsrikt då eleverna trots detta når kunskapsmålen. Alm menar att läxor traditionellt sett alltid har varit ett vedertaget fenomen i skolan, och att ingen riktigt vågat ifrågasätta det. Läxor kan ge upphov till ångest och stress hos elever, särskilt om förutsättningarna i hemmet att utföra läxorna är ogynnsamma. Även unga behöver tid för återhämtning efter en fullspäckad skoldag, precis som vuxna behöver återhämta sig efter en lång arbetsdag. Alm är inte helt och hållet emot läxor i den mening att hon vill göra det förbjudet för elever att läsa på hemma. Det handlar i första hand om att elever inte ska bli tilldelade obligatoriskt merarbete och uppgifter då det finns risk för att de inte förstår eller har möjlighet att utföra dessa. Påståendet om att läxor främjar ansvarstagande hos eleverna är en myt Alm slår hål på då hon menar att det snarare är när de lyckas genomföra allt skolarbete i skolan som de bättre utvecklas i att ta ansvar. (Alm, 2014)

Även forskaren Jan-Olof Hellsten är mycket kritisk till läxor. Han menar att det är en arbetsmiljöfråga som leder till att elever kan må fysiskt och psykiskt dåligt. Precis som det är viktigt för vuxna att hålla isär arbetstid och fritid, så gäller detsamma för barn. Om dessa växer ihop kan det leda till utbrändhet hos eleverna. Men han menar också att det finns ett kompetenshål hos lärarna, då läxor inte är ett moment som ingår i lärarutbildningen. Efter att ha gått igenom hela pedagogiklitteraturen från Uppsala universitets lärarutbildning upptäckte han att läxor endast nämns en gång och detta i ett sammanhang om hur det kan vara en möjlighet till kontakt med vårdnadshavarna. I övrigt menar Hellsten att läxor vanligtvis ges ut i slutet av lektionerna och att det sällan ges bra och pedagogiska instruktioner om hur läxorna ska genomföras, något han menar är förödande för inläringen av läxan, och som också kan skapa stress hos eleverna. Utan stöd från legitimerade lärare blir också inläringen svår i hemmet, där föräldrarnas stöd och kompetens att hjälpa varierar, precis som den fysiska och sociala studiemiljön. (DN, 2015)

Vidare har den finländska skolans framgångsrecept bestått av att lärarna endast i mycket begränsad utsträckning använder sig av läxor jämfört med den svenska skolan. (SR, 2018)

Även om stora mängder läxor kan vara förödande för jämlikheten mellan elever från skilda hemförhållanden, så finns det i vissa fall skäl att använda sig av läxor. I skolämnen där inläringen i hög utsträckning bygger på repetitiva övningar, såsom räkneuppgifter inom matematik och språkglosor, har forskare visat på pedagogiska fördelar med att eleverna i lugn och ro i sitt eget tempo kan repetera information och uppgifter för att ta till sig kunskapen. (SVT, 2015)

I ämnen och områden där det krävs mer logik, analyserande och en djupare förståelse är behovet av pedagogiskt stöd större hos eleverna. Detsamma gäller

introducerandet av ny kunskap. Det är orimligt att lägga detta pedagogiska ansvar på föräldrarna. Utgångspunkten bör därför vara att begränsa läxorna till uppgifter som eleverna kan förväntas arbeta med självständigt, utan behov av pedagogiskt stöd, en till två dagar i veckan totalt. Framför allt handlar det då om repetition såsom räkneuppgifter inom ett område som matteläraren redan har förklarat på lektionen, eller språkglösor som har antecknats under lektionen.

När läxorna begränsas till dessa områden, består utmaningen av att garantera att alla elever har tillgång till en lugn och trygg studiemiljö. I och med att garantin inte kan ges i hemmet, behöver därför skolan upprätta läxcenter. Skolans lokaler kan med fördel användas till detta. Centren bör vara frivilliga, och ske direkt efter skoldagens slut. Om läxorna har begränsats till enbart repetitiva uppgifter, behöver centren endast hålla öppna en till två dagar i veckan. Förutom att erbjuda en lugn och trygg miljö att utföra läxorna på, behövs även vuxennärvaro. Av resurs- och kostnadsskäl behöver detta dock ej utgöras av legitimerade lärare. Snarare handlar det om vuxna personer som kan upprätthålla en god studiemiljö, samt erbjuda enklare hjälp med läxorna. Optimalt kan detta utföras av personer utan lärarlegitimation men med erfarenhet av undervisning, alternativt av lärarassistenter. I båda fallen handlar det då om personer med kompetens av undervisning samt vana av att arbeta i klassrummen med eleverna. För de sistnämnda kan detta innebära att deltidstjänster i många fall kan byggas ut till heltidstjänster.

Modellen med läxcenter utförs bland annat i Vallentuna kommun. Där hålls ett läxcenter öppet i Vallentuna gymnasiums lokaler varje måndag och torsdag klockan 15:30–18:00, med närvaro av vuxna läxhjälpare. (Vallentuna kommun, 2020)

Modellen bör byggas ut och omfatta fler skolor runt om i landet, då det är en bra metod för att tackla de snedvridna och ojämlika förutsättningar som läxor annars har för olika elever. Samtidigt är det en tämligen kostnadseffektiv modell, då lokalerna redan finns där på skolan, och personalen är billigare i drift än legitimerade lärare.

En annan modell för läxcentret är att använda sig av lokaler utanför skolan, och samarbeta med ideella aktörer. I dag erbjuds redan läxhjälp på många håll i landet, både av ideella aktörer och kommersiella företag. De senare bör motarbetas, då de profiterar på att göra skolan mindre likvärdig. Endast de elever med ekonomiskt starka vårdnadshavare, som dessutom vill spendera pengar på läxhjälp, får denna hjälp. Inte de elever som behöver hjälpen mest: de med svåra problem i skolan, eller vars hemmaförhållanden gör det omöjligt att göra läxorna.

För att garantera läxhjälp till de elever som verkligen behöver det krävs i stället ett idéburet offentligt partnerskap, där ideella aktörer samarbetar med huvudmännen för att tillhandahålla läxcentrena. I sådana kan läxhjälparna i första hand bestå av högskolestudenter. (SOU, 2020:28) I ett sådant skulle ideella driftsformer som inte strävar efter vinst kunna motta statsbidrag för att i varje kommun tillhandahålla läxhjälp. Detta kan ske i lokaler som tillhör kommunen, eller exempelvis Folkets hus.

Fördelen med denna modell är att goda initiativ som redan utförs i dag formaliseras och stöttas upp, samtidigt som de kommersiella företagen inom sektorn kan motarbetas. Samtidigt blir systemet mer komplext, och i större behov av tillsyn, än upprättandet av läxcenter i skolornas lokaler. Utförlig kvalitetsgranskning av de ideella aktörerna som bedriver läxcentren blir nödvändig, samtidigt som det kan vara svårare att fysiskt få de elever med störst behov att komma till lokaler som inte ligger i direkt anslutning till skolan.

6 SAMMANSTÄLLNING: REFORMER FÖR EN BÄTTRE OCH MER LIKVÄRDIG SKOLA

I tabellen nedan sammanställs samtliga reformförslag som denna rapport har framfört.

	REFORM	OMRÅDE	BESKRIVNING
1	Statlig finansiering av skolan	Skolans finansiering och styrning	Staten tar över hela finansieringen och ansvaret för likvärdigheten i skolan. Staten delar på huvudmannaskapet tillsammans med kommunerna, vilka fortsatt ansvarar för lokaler, matbespisning etcetera. Rektorer, lärare, specialpedagoger med flera blir statliga jobb. Professioner på skolan som ligger utanför undervisningen såsom fritidslärare, matsalspersonal och städare förblir kommunala jobb.
2	Utökat mandat och ökad regional närvaro för Skolverket	Skolans finansiering och styrning	Skolverket får ett utökat mandat och ska fungera som resursfördelare, central för styrdokument och läromedel, samt rekryterare av de statliga jobben på skolorna. Skolverkets nya regionala kontor får i uppgift att se till att statens likvärdighetsdirektiv följs ute på skolorna. Myndigheten får också i uppdrag att vid granskning och uppföljning av huvudmän rapportera till Skolinspektionen – som har fortsatt ansvar för tillsyn samt granskning av nyetableringar.
3	Skolpreferenssystem	Skolans finansiering och styrning	Det fria skolvalet avskaffas och ersätts av ett skolpreferenssystem som omfattar alla vårdnadshavare. Elevers och föräldrars preferenser tas i beaktande tillsammans med nationella urvalskriterier identifierade av Skolverket, utan garantier på att få preferenserna uppfyllda. Kötid som urvalskriterium förbjuds.
4	Socioekonomiska kvoter	Skolans finansiering och styrning	Socioekonomiska kvoter i form av vårdnadshavarnas utbildnings- och inkomstnivå införs. Kvoterna ska spegla den socioekonomiska sammansättningen i respektive kommun. Närhetsprincipen premieras upp till årskurs 6, men med start från årskurs 7 ritas upptagningsområdena om för att gå runt bostadssegregationen och skapa en mer allsidig elevsammansättning.

	REFORM	OMRÅDE	BESKRIVNING
5	Klasspeng	Skolans finansiering och styrning	Skolpengen slopas och ersätts av en klasspeng. Incitamenten vrids om så att skolor får mer, inte mindre, ekonomiska resurser om de håller klasserna mindre.
6	Stopp för vinstdrivande bolag att driva skolor	Skolans finansiering och styrning	Vinstsyftande driftsformer – aktiebolag, handelsbolag och enskilda firmor – förbjuds att bedriva skattefinansierad skolverksamhet som omfattas av skolplikten. Kooperativ, stiftelser och ideella driftsformer får fortsatt bedriva skolverksamhet.
7	Offentlighetsprincip och ökad tillsyn för friskolor	Skolans finansiering och styrning	Offentlighetsprincipen börjar gälla även för fristående huvudmän, och inte bara för kommunala. Genom den ökade transparensen får Skolinspektionen förbättrade möjligheter till tillsyn.
8	Kompensation till kommunala huvudmän	Skolans finansiering och styrning	Kommunala huvudmän, som har ett annat uppdrag än fristående (erbjuda grundskoleplats till alla invånare i kommunen nära hemmet), blir ekonomiskt kompenserade för detta.
9	Stopp för religiösa friskolor	Skolans finansiering och styrning	Ett totalt förbud för skolor som bedriver ensidig religiös påverkan. Samma regler som redan gäller för kommunala skolor ska även gälla för fristående: hela skoldagen ska vara fri från konfessionella inslag. Stoppet gäller både för redan existerande religiösa friskolor och etablering av nya sådana skolor.
10	Tioårig grundskola	Skolans längd	Förskoleklassen omvandlas till årskurs ett i en ny tioårig grundskola, där legitimerade grundskollärare undervisar eleverna redan från sex års ålder, utifrån en reviderad läroplan för grundskolan. Staten säkerställer kompetensförsörjningen genom att garantera vidareutbildning för alla förskolelärare som i dag undervisar förskoleklass – utan att de belastas ekonomiskt.
11	Obligatorisk gymnasieskola	Skolans längd	Skolplikten förlängs till sammanlagt 13 år genom att gymnasieskolan blir obligatorisk. Stödinsatserna förstärks så att alla gymnasieelever ska kunna färdigställa studierna.
12	Senareläggning av skoldagen	Skolans längd	Skoldagen senareläggs med 1,5 timme från årskurs 7. Arbetsdagen förlängs ej för lärarna och eleverna, utan förskjuts och omdisponeras.
13	Utbyggnad av läsa-skriva-räkna-garantin	Skolans inre liv	Garantin byggs ut till att också inkludera koncentrationsförmåga, stresshantering och samverkan i grupp. Mer individanpassad undervisning införs i mindre grupper för elever med behov, enligt finländsk modell. Fler professioner inkluderas i den fyraåriga processen: speciallärare, specialpedagoger, psykologer med flera.
14	Tidigarelagd och utbyggd lovskola	Skolans inre liv	Obligatorisk lovskola för elever efter årskurs 3 och 5 i den nya tioåriga grundskolan, dels för de som bedöms ha svårt att uppfylla läsa-skriva-räkna-garantin, samt för de som bedöms få svårt att uppnå kunskapsmålen för att börja högstadiet. Lovskolan hålls i juli, leds av lärare samt speciallärare och specialpedagoger, och innebär inga kostnader för eleverna eller vårdnadshavarna.

	REFORM	OMRÅDE	BESKRIVNING
15	Stärkt elevhälsa – stödgaranti för psykisk ohälsa	Skolans inre liv	Varje skola blir skyldig att ha en stödgaranti för elever med psykisk ohälsa. Skolorna ska säkerställa närvaro under skoldagen och i anslutning till skoldagens slut av en vuxen med kompetens för att inledningsvis stötta elever med psykisk ohälsa, exempelvis skolkurator, skolpsykolog, socionom, sjuksköterska eller terapeut. Skolorna ska även garantera att eleven så snart som möjligt får träffa personal med specialiserad kompetens inom den problematik som eleven har.
16	Obligatoriska psykiska hälsokontroller och hälsosamtal	Skolans inre liv	Elevhälsan genomför obligatoriska psykiska hälsoundersökningar för samtliga elever varje år, med start från årskurs 1. Individuella psykiska hälsosamtal genomförs varje år med samtliga elever, lett av psykolog, kurator, socionom, terapeut eller motsvarande.
17	1+1-modell för lärarna	Skolans inre liv	Alla lärare garanteras en timmes förberedelse och efterarbete avsatt för varje timmes lektion/undervisning.
18	Rastvaktsförbud för lärare	Skolans inre liv	Lärarna bör inte åläggas att utföra arbetsuppgifter som ligger utanför undervisningen, eller som har mer begränsat pedagogiskt värde: rastvakt, städning, frånvarorapportering, konflikthantering före och efter lektionerna etcetera.
19	Tvåläraresystem	Skolans inre liv	En långsiktig vision om ett tvåläraresystem. Ett delmål införs med två lärare i varje klassrum, en legitimerad huvudlärare och en olegitimerad andrelärare med erfarenhet av lärarutbildning eller undervisning.
20	Tillskott och breddning av professioner inom skolan	Skolans inre liv	Fler elevassistenter, speciallärare, specialpedagoger, socionomer, kuratorer och psykologer anställs i skolan.
21	Utökad satsning på lärarassistenter	Skolans inre liv	Satsningen på att anställa fler lärarassistenter tredubblas i omfattning och garanteras av den statliga finansieringen. Den ettåriga utbildningen utvecklas så att den även inkluderar psykisk hälsa, samt utgör kompetenskraven och arbetsbeskrivningarna för yrkesrollen.
22	Avskaffande av betyget F i grundskolan	Skolans inre liv	Betyget underkänt, F, avskaffas i grundskolan (men behålls på gymnasiet).
23	Lättare behörighetskrav till gymnasieskolan	Skolans inre liv	Behörighetskraven till de nationella gymnasieprogrammen lättas upp, särskilt för yrkesprogrammen.
24	Psykisk hälsa i läroplanen	Skolans inre liv	Psykisk hälsa införs som obligatoriskt moment i läroplanen. Kan inkluderas i idrott och hälsa, i levnadslära/livskunskap (som i sådana fall blir obligatoriskt ämne), eller som ett eget nytt obligatoriskt ämne i skolan.
25	Läxhjälpsgaranti	Skolans inre liv	Läxorna minimeras till endast repetitiva uppgifter max en till två gånger i veckan. Läxcenter etableras antingen i skolans lokaler, ledda av lärarassistenter och personer med erfarenhet av undervisning, eller i samarbete med ideella aktörer i kommunens lokaler, Folkets hus eller dyligt.

7 SLUTSATSER

Denna rapport har utifrån de allvarliga problem som finns i den svenska skolan inom flera områden presenterat 25 konkreta reformförslag. Några av dessa är systematiska och på en övergripande nivå, andra är mindre justeringar. Vissa innebär stora förändringar av samhället, medan andra inte berör vardagslivet utanför klassrummet nämnvärt. Vissa reformer skulle kosta stora summor och ta lång tid att genomföra, medan andra kan implementeras snabbt till en mycket låg kostnad.

Samtliga reformer strävar efter ökad likvärdighet och förbättrade kunskapsresultat i den svenska skolan, och bygger antingen på forskning eller redan införda åtgärder på andra håll i världen med lyckade resultat. Dessa bör tjäna som en lösningsorienterad inspiration för beslutsfattare, huvudmän, rektorer, lärare, övriga professioner i skolan, elever och vårdnadshavare. Trots den svenska skolans allvarliga problem, så kan rätt insatser i rätt tid vända utvecklingen och säkerställa en kvalitetsmässigt exemplarisk och fullt likvärdig skola. En skola där kunskapsresultaten är i topp i världen, socioekonomisk bakgrund inte avgör hur det går för eleven i skolan och sedermera livet, och varje elev får det stöd den behöver för att klara av skolan.

8 REFERENSER

- Academedial. (2020). *Organisation*. Hämtat från Academedial: <https://corporate.academedial.se/om-academedial/organisation/>
- Aftonbladet. (8 augusti 2018). L: Anställ 18 000 nya lärarassistenter. Hämtat från Aftonbladet: <https://www.aftonbladet.se/nyheter/samhalle/a/8wAgy1/l-anstall-18-000-nya-lararassistenter>
- Aftonbladet. (12 september 2019). Lärare för 63 000 kronor per elev. Hämtat från Aftonbladet: <https://www.aftonbladet.se/nyheter/a/9vnEop/larare-for-63-000-kronor-per-elev>
- Aizer. (2008). *Peer effects and human capital accumulation: The externalities of ADD*. National Bureau of Economic Research, Working paper: 14354.
- Alm. (2014). *Läxfritt: för en likvärdig skola*. Flexband.
- Arbetsförmedlingen. (10 oktober 2018). Allt svårare att få jobb utan gymnasiet. Hämtat från Arbetsförmedlingen: <https://arbetsformedlingen.se/om-oss/press/pressmeddelanden?id=8C8B-2B5372A7D698>
- Arvidsson, N. (2013). *Det aktiebolagsrättsliga vinstsyftet – en genomgripande redogörelse för aktiebolagets grundläggande beslutskriterium*. Lund universitet.
- Attention. (2020). Hämtat från Riksförbundet Attention: <https://attention.se/>
- Boguslaw. (2018). *Kamrateffekternas betydelse – En forskningsöversikt*. LO:s jämlikhetsutredning: 12.
- Burgess, & Umama-Aponte. (2011). *Raising your sights: The impact of friendship networks on educational aspirations*. Working paper, Department of Economics, University of Bristol.
- Burke, & Sass. (2013). Burke, M. A., och Sass, T. R. (2013). *Classroom peer effects and student achievement*. *Journal of Labor Economics*, 31, 51-82.
- Böhlmark, Holmlund, & Lindahl. (2015). *Skolsegregation och skolval*. IFAU – Institutet för arbetsmarknads- och utbildningspolitisk värdering.
- Carrell, & Hoekstra. (2010). *Externalities in the classroom: How children exposed to domestic violence affect everyone's kids*. *American Economic Journal*, 211-228.
- Chapman, Croft, & Wheaton. (2016). *School Start Times, Sleep, Behavioral, Health, and Academic Outcomes: A Review of the Literature*. National Center for Biotechnology Information.
- Dir. (2018:32). *Kommittédirektiv – Betygssystemet ska främja kunskapsutveckling och betygen ska bättre spegla eleverns kunskaper*. Statens Offentliga Utredningar.
- DN. (15 maj 2015). *Stor brist på kunskap av läxor*. Hämtat från Dagens Nyheter: <https://www.dn.se/insidan/stor-brist-pa-kunskap-om-laxor/>
- DN. (19 juni 2018). *Underkända elever riskerar utanförskap*. Hämtat från Dagens Nyheter: <https://www.dn.se/nyheter/sverige/underkanda-elever-riskerar-utanforskap/>
- DN. (23 september 2019). *Lärafacket varnar: Alla förskolelärare kommer inte kunna fortbildas*. Hämtat från Dagens Nyheter: <https://www.dn.se/nyheter/sverige/lararfacket-varnar-alla-forskolelarare-kommer-inte-kunna-fortutbildas/>

- DN. (8 januari 2020). Så vill regeringen stoppa religiösa friskolor. Hämtat från Dagens Nyheter: <https://www.dn.se/nyheter/sverige/sa-vill-regeringen-stoppa-nya-religiosa-friskolor/>
- ESO. (2017:3). *Ankomst och härkomst – en ESO-rapport om skolresultat och bakgrund*. Expertgruppen för studier i offentlig ekonomi, Finansdepartementet.
- ESO. (2019). *Lika för alla? En ESO-antologi om skolans likvärdighet*. Hämtat från Regeringskansliet, Finansdepartementet, Expertgruppen för Studier i Offentlig ekonomi: https://eso.expertgrupp.se/wp-content/uploads/2018/03/2019_1-Lika-för-alla.pdf
- Expressen. (den 9 november 2019). *IS-återvändare undervisar barn på Vetenskapsskolan*. Hämtat från Expressen: <https://www.expressen.se/gt/is-atervandare-undervisar-barn-pa-vetenskapsskolan/>
- Folkhälsomyndigheten. (2019). *Skolbarns hälsovanor i Sverige 2017/18 – grundrapport*. Hämtat från Folkhälsomyndigheten: <https://www.folkhalsomyndigheten.se/publicerat-material/publikationsarkiv/s/skolbarns-halsovanor-i-sverige-201718---grundrapport/>
- Friedman. (1979). *Frihet att välja*. Timbro förlag, svensk utgåva 2010.
- Greiff, v. (2010). *Hur bör skolan finansieras för att öka likvärdigheten?* Ekonomisk debatt, nr 2.
- Gustafsson, & Helmersson. (2008). *Varför kommunaliserades skolan? – Om ansvaret för skolan. En argumentationsanalys av propositionen 1990/91:18 samt motioner, utskottsbetänkanden och riksdagsdebatt 1990/91*. Göteborgs universitet.
- Hammarberg. (2018). *En jämlik barndom – rekommendationer för ett jämlikt samhälle*. Tankesmedjan Tiden & Unga Örnar.
- IES. (2019). *Årsredovisning 2019*. Hämtat från Internationella Engelska skolan: http://corporate.engelska.se/sites/default/files/IES_AR_2018-2019_SV.pdf
- IES. (2020). *Om IES*. Hämtat från Internationella Engelska skolan: <http://corporate.engelska.se/sv/om-ies>
- Kessel, & Olme. (2018). *Ett smartare och rättvisare och mindre segregerat skolval*. Tankesmedjan Tiden.
- Kjellgren. (2018). *Hälsa Framtiden – en agenda för att motverka psykisk ohälsa bland unga*. Tankesmedjan Tiden.
- LO, Lärarförbundet, & LR. (2017). *Likvärdighetsagenda – Ge alla elever samma chans*. LO, Lärarförbundet & Lärarnas Riksförbund.
- LR. (den 23 september 2019). *Tioårig grundskola – seger för Lärarnas Riksförbund och för Sveriges unga*. Hämtat från Lärarnas Riksförbund: <https://www.lr.se/opinion--debatt/pressbloggen/2019/2019-09-23-tioarig-grundskola---seger-for-lararnas-riksforbund-och-for-sveriges-unga>
- LR. (den 1 oktober 2019). *Tioårig grundskola får inte fuskas bort*. Hämtat från Lärarnas Riksförbund: <https://www.lr.se/opinion--debatt/debattartiklar/2019/2019-10-01-smasmulor-i-budgeten-rack-er-inte-ekstrom>
- Läraren. (den 16 augusti 2017). *Utbildningar till lärarassistent stekheta*. Hämtat från Läraren: <https://www.lararen.se/nyheter/senaste-nytt/utbildningar-till-lararassistent-stekheta>
- Läraren. (den 2 april 2020). *Lärarförbundet vill slopa skolpengen*. Hämtat från Läraren: <https://www.lararen.se/nyheter/skolfinansiering/lararforbundet-vill-slopa-skolpengen>
- Lärarförbundet. (den 26 april 2018). *De här uppgifterna kan vi släppa*. Hämtat från Lärarförbundet: <https://www.lararforbundet.se/avdelningar/falkenberg/artiklar/de-har-uppgifterna-kan-vi-slappa>
- Lärarförbundet. (den 29 juni 2018). *Ändra skolans stora systemfel: skolpengen*. Hämtat från Lärarförbundet: <https://www.lararforbundet.se/bloggar/lararforbundets-utredarblogg/andra-skolans-stora-systemfel-skolpengen>
- Lärarförbundet. (den 4 december 2019). *Allt om skolavtalet HÖK 18*. Hämtat från Lärarförbundet: <https://www.lararforbundet.se/artikelsidor/allt-om-skolavtalet-hok-18>
- Lärarförbundet. (2020). *Läraryrket*. Hämtat från Lärarförbundet: <https://www.lararforbundet.se/taggar/lararbrist>
- Lärarnas Tidning. (17 januari 2018). *IFAU: Samverkan för bästa skola ovetenskaplig satsning*. Hämtat från Lärarnas Tidning: <https://lararnastidning.se/ifau-samverkan-for-basta-skola-ovetenskaplig-satsning/>
- Lärarnas Tidning. (3 April 2018). *Startskott för miljardsatsning mot ojämlikhet i skolan*. Hämtat från Lärarnas Tidning: <https://lararnastidning.se/startskott-for-miljardsatsning-mot-ojamlikhet-i-skolan/>

- Marx, & et.al. (2017). *Later school start times for supporting the education, health, and well-being of high school students*. Campbell Education Coordination Group.
- MFD. (2020). *Utbildning*. Hämtat från Myndigheten för delaktighet: <https://www.mfd.se/resultat-och-uppfoljning/kunskapsunderlag/utbildning/>
- National Sleep Foundation. (2020). *Later school start times*. Hämtat från National Sleep Foundation: <https://www.sleepfoundation.org/articles/background-er-later-school-start-times>
- Nationell samordnare inom psykisk hälsa. (2018). *Ungas beställning till samhället*. Regeringen.
- OECD. (2013). *Do students perform better in schools with orderly classrooms?* OECD.
- OECD. (2018). *Education at glance*. OECD. Hämtat från OECD.
- OECD. (2019). *Programme for International Student Assessment (PISA) – Country note: Sweden*. Hämtat från OECD: https://www.oecd.org/pisa/publications/PISA2018_CN_SWE.pdf
- Rao. (2019). *Familiarity Does Not Breed Contempt: Generosity, Discrimination, and Diversity in Delhi Schools*. *American Economic Review*, 774-809.
- Regeringen. (21 april 2017). *Skolkommisionen har avslutat sitt uppdrag*. Hämtat från Regeringen: <https://www.regeringen.se/artiklar/2017/04/skolkommisionen-har-avslutat-sitt-uppdrag/>
- Regeringen. (2018). *Kommittédirektiv 2018:71: Ökad likvärdighet genom minskad skolsegregation och förbättrad resurstilldelning*. Hämtat från Regeringen: <http://rkrattsdb.gov.se/KOMdoc/18/180071.PDF>
- Regeringen. (16 april 2018). *Sverige ska ha en jämlik kunskapsskola*. Hämtat från Regeringen: <https://www.regeringen.se/artiklar/2018/04/sverige-ska-ha-en-jamlik-kunskapsskola/>
- Regeringen. (25 september 2019). *4,9 miljarder för att öka jämlikheten i skolan – så fördelas pengarna*. Hämtat från Regeringen: <https://www.regeringen.se/pressmeddelanden/2019/09/49-miljarder-for-att-oka-jamlikheten-i-skolan--sa-fordelas-pengarna/>
- Regeringen. (19 september 2019). *Fortbildning och kompetensutveckling för lärare och skolledare*. Hämtat från Regeringen: <https://www.regeringen.se/artiklar/2019/09/fortbildning-och-kompetensutveckling-for-larare-och-skolledare/>
- Regeringen. (19 december 2019). *Nya villkor för likvärdighetsbidraget – kostnadsvillkoret tas bort*. Hämtat från Regeringen: <https://www.regeringen.se/pressmeddelanden/2019/12/nya-villkor-for-likvardighetsbidraget--kostnadsvillkoret-tas-bort/>
- Regeringen. (11 september 2019). *Satsning på lärarassistenter fördubblas*. Hämtat från Regeringen: <https://www.regeringen.se/pressmeddelanden/2019/09/satsning-pa-lararassistenter-fordubblas/>
- Regeringen. (9 mars 2020). *En tioårig grundskola*. Hämtat från Regeringen: <https://www.regeringen.se/rattsliga-dokument/kommittedirektiv/2020/03/dir.-202024/>
- SCB. (2020). *Arbetskraftsundersökningar*. Statistiska centralbyrån. Hämtat från Statistiska centralbyrån.
- Skolverket. (2012). *Likvärdig utbildning i svensk grundskola?* Skolverket.
- Skolverket. (2018). *Analys av familjebakgrundens betydelse för skolresultaten och skillnader mellan skolor*. Skolverket.
- Skolverket. (2018). *Familjebakgrundens betydelse för betygen har ökat*. Hämtat från Skolverket: <https://www.skolverket.se/om-oss/press/pressmeddelanden/pressmeddelanden/2018-03-21-familjebakgrundens-betydelse-for-betygen-har-okat>
- Skolverket. (26 september 2019). *Behörighet till gymnasiet nästan oförändrad*. Hämtat från Skolverket: <https://www.skolverket.se/om-oss/press/pressmeddelanden/pressmeddelanden/2019-09-26-behorighet-till-gymnasiet-nastan-oforandrad>
- Skolverket. (24 mars 2020). *Lovskola*. Hämtat från Skolverket: <https://www.skolverket.se/regler-och-ansvar/ansvar-i-skolfragor/lovskola>
- Skolverket. (14 maj 2020). *Läsa, skriva, räkna – en garanti för tidiga stödinsatser*. Hämtat från Skolverket: <https://www.skolverket.se/skolutveckling/leda-och-organisera-skolan/organisera-tidigt-stod-och-extra-anpassningar/lasa-skriva-rakna---garanti-for-tidiga-insatser>
- Skolverket. (24 mars 2020). *Obligatorisk förskoleklass*. Hämtat från Skolverket: <https://www.skolverket.se/regler-och-ansvar/ansvar-i-skolfragor/obligatorisk-forskoleklass>
- Skolverket. (22 april 2020). *Samverkan för bästa skola*. Hämtat från Skolverket: <https://www.skolverket.se/skolutveckling/leda-och-organisera-skolan/samverkan-for-basta-skola>

- Skolverket. (2020). *Stärka likvärdigheten i skolan*. Hämtat från Skolverket: <https://www.skolverket.se/skolutveckling/leda-och-organisera-skolan/systematiskt-kvalitetsarbete/starka-likvardigheten-i-utbildningen>
- Skolvärlden. (28 oktober 2015). *Dubbelt så bra med tvålärarsystem*. Hämtat från Skolvärlden: <https://skolvarlden.se/artiklar/tvalararsystem-dubbelt-sa-bra>
- Skolvärlden. (21 december 2017). *Nytt tvålärarsystem höjer arbetsmiljön på skolan*. Hämtat från Skolvärlden: <https://skolvarlden.se/artiklar/nytt-tvalararsystem-hojer-arbetsmiljon>
- Skolvärlden. (11 juni 2018). *Fridolin: Vill inte slå ihop skolmyndigheter*. Hämtat från Skolvärlden: <https://skolvarlden.se/artiklar/fridolin-vill-inte-sla-ihop-skolmyndigheter>
- Skolvärlden. (13 september 2018). *Friskolorna tjänar miljarder – lärarna förlorar miljoner*. Hämtat från Skolvärlden: <https://skolvarlden.se/artiklar/friskolorna-tjanar-miljarder-lararna-forlorar-miljoner>
- Skolvärlden. (30 maj 2018). *Professorn: Glädjebetyg vanligast på friskolor*. Hämtat från Skolvärlden: <https://skolvarlden.se/artiklar/professorn-gladjebetyg-vanligast-pa-friskolor>
- Skolvärlden. (11 mars 2019). *10 kommuner – så mycket ska de spara på skolan*. Hämtat från Skolvärlden: <https://skolvarlden.se/artiklar/10-kommuner-sa-mycket-ska-de-spara-pa-skolan>
- Skolvärlden. (6 december 2019). *30 år efter kommunaliseringen: Minns hur lärare sörjde tillsammans*. Hämtat från Skolvärlden: <https://skolvarlden.se/artiklar/30-ar-sedan-kommunalisering-en-minns-hur-larare-sorjde-tillsammans>
- Skolvärlden. (13 mars 2019). *Anna Ekström: Det är inte acceptabelt*. Hämtat från Skolvärlden: <https://skolvarlden.se/artiklar/anna-ekstrom-det-ar-inte-acceptabelt>
- Skolvärlden. (24 januari 2019). *Stora skillnader hur kommuner satsar på lärares fortbildning*. Hämtat från Skolvärlden: <https://skolvarlden.se/artiklar/stora-skillnader-i-larares-fortbildning>
- SKR. (11 februari 2020). *Om riktade statsbidrag till skolan*. Hämtat från Sveriges Kommuner och Regioner: <https://skr.se/ekonomijuridikstatistik/ekonomi/budgetochplanering/statsbidrag/omrikta-destatsbidragtillskolan.19277.html>
- SKR. (13 maj 2020). *Så mycket kostar skolan*. Hämtat från Sveriges Kommuner och Regioner: <https://skr.se/skolakulturfridid/forskolagrundochgymnasieskola/vagledningsvarpavanligafragor/samycketkostarskolan.2785.html#5.9f425ef147b396d4678201f,5.9f425ef147b396d-467820f0,5.68e4adfe147afac12a43fb65,5.68e4adfe147afac12a43fbee,5.70aae65915385321fb0710b>
- Socialstyrelsen. (2017). *Utvecklingen av psykisk ohälsa bland barn och unga vuxna*. Socialstyrelsen.
- SOU. (2016:59). *På goda grunder – en åtgärdsgaranti för läsning, skrivning och matematik*. Statens offentliga utredningar.
- SOU. (2016:78). *Ordning och reda i välfärden – betänkande av välfärdsutredningen*. Statens offentliga utredningar.
- SOU. (2017:35). *Samling för skolan – nationell strategi för kunskap och likvärdighet*. Statens offentliga utredningar.
- SOU. (2017:47). *Nästa steg på vägen mot en mer jämlik hälsa*. Statens offentliga utredningar. Hämtat från "Nästa steg på vägen mot en mer jämlik hälsa", SOU 2017:47.
- SOU. (2018:41). *Statliga skolmyndigheter – för elever och barn i en bättre skola*. Statens offentliga utredningar.
- SOU. (2020:28). *En mer likvärdig skola – minskad skolegregation och förbättrad resurstilldelning*. Statens offentliga utredningar.
- SR. (25 januari 2018). *Myten om den läxfria finska skolan*. Hämtat från Sveriges Radio: <https://sverigesradio.se/sida/avsnitt/1024707?programid=4773>
- SU. (10 januari 2020). *Nyansera bilden av religiösa friskolor!* Hämtat från Stockholms universitet: <https://www.su.se/lararutbildningar/om-oss/nyheter/nyansera-bilden-av-religi%C3%B6sa-friskolor-1.478299>
- SVT. (25 oktober 2013). *Han blev mångmiljonär på konkursade skolan*. Hämtat från SVT Nyheter: <https://www.svt.se/nyheter/inrikes/han-blev-mangmiljonar-pa-konkursade-skolan>
- SVT. (23 november 2015). *Forskaren: laxor är bra*. Hämtat från SVT Nyheter: <https://www.svt.se/nyheter/lokalt/vast/forskaren-laxor-ar-bra>

- SVT. (18 oktober 2016). Två lärare i varje klassrum ska lyfta skolresultaten. Hämtat från SVT Nyheter: <https://www.svt.se/nyheter/lokalt/orebro/tva-larare-i-varje-klassrum-ska-lyfta-skolresultaten>
- SVT. (31 oktober 2016). *Utredare föreslår ingen obligatorisk gymnasieskola*. Hämtat från SVT Nyheter: <https://www.svt.se/nyheter/inrikes/amnesbetyg-kan-komma-att-aterinforas>
- SVT. (24 juni 2017). *Forskare: låt tonåringar sova längre*. Hämtat från SVT Nyheter: <https://www.svt.se/nyheter/vetenskap/forskare-lat-tonaringar-sova-langre>
- SVT. (23 maj 2018). *Forskaren: fria skoluvalet ökar segregationen*. Hämtat från SVT Nyheter: <https://www.svt.se/nyheter/lokalt/stockholm/forskaren-skolvalet-okar-segregationen>
- SVT. (13 september 2019). *Bidraget för likvärdig skola höjs*. Hämtat från SVT Nyheter: <https://www.svt.se/nyheter/snabbkollen/bidraget-for-likvardig-skola-hojs>
- SVT. (30 augusti 2019). *Friskolor gör halv miljard i vinst*. Hämtat från SVT Nyheter: <https://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=83&artikel=7290344>
- SVT. (1 februari 2019). *Så motverkar danska kommunen segregation i skolorna*. Hämtat från SVT Nyheter: <https://www.svt.se/nyheter/utrikes/sa-motverkar-danska-kommunen-segregationen-i-skolorna>
- SVT. (8 januari 2020). *Utredare: Svårt att stoppa religiösa friskolor*. Hämtat från SVT Nyheter: <https://www.svt.se/nyheter/inrikes/utredning-om-religiosa-friskolor-presenteras>
- SVT Nyheter. (16 juni 2020). *Södertäljes skolor och förskolor får priset Guldtrappan 2020*. Hämtat från SVT Nyheter: <https://www.svt.se/nyheter/lokalt/sodertalje/f-14>
- Södertälje kommun. (20 september 2019). *Södertälje får skolans likvärdighetspris*. Hämtat från Södertälje kommun: <https://www.sodertalje.se/nyheter/sodertalje-tilldelas-skolans-likvardighetspris/>
- Trumberg. (22 februari 2011). *Den delade skolan: segregationsprocesser i det svenska skolsystemet*. Örebro universitet. Hämtat från Skolportalen: <https://www.skolporten.se/forskning/intervju/skolvalet-har-skapat-segregation/>
- UK Gov. (2020). *School admission*. Hämtat från United Kingdom Government: <https://www.gov.uk/schools-admissions/admissions-criteria>
- Vallentuna kommun. (2020). *Vallentuna läxcenter – tryggare Vallentuna*. Hämtat från Vallentuna kommun: <https://fritidsinfo.se/aktivitet/vallentuna-laxcenter-tryggare-vallentuna/>
- Werne. (2018). *Skolindustrin – hur mångfald blev enfald*. LO.
- Wingborg. (2019). *Obehöriga att underkänna – reformer för en skola som hjälper – inte stjälper – alla elever att bli behöriga till de nationella gymnasieprogrammen*. Tankesmedjan Tiden.
- Vlachos. (2011). *Friskolor i förändring – konkurrensens konsekvenser: vad händer med svensk välfärd*. SNS.
- Vlachos. (14 september 2016). *Skoljätten gör vinst på mer segregation*. Dagens ETC.

Tankesmedjan

Tiden vill stimulera progressiv debatt kring de avgörande utmaningar som samhället står inför: klimatomställning, trygghet i förändring och minskad ojämlikhet.

Tankesmedjan Tiden vill visa att det är möjligt att driva progressiv politik i en tid som är både globaliserad och lokal. Vi vill visa att en sådan politik varken behöver vara dogmatisk, låst vid sin historia eller ett resultat av kortsiktiga kampanjstrategier och triangulering.

Vi deltar i den politiska debatten, analyserar samhällsproblem, tar fram rapporter med reformförslag och ordnar seminarier.

Tankesmedjan Tiden ger även ut den socialdemokratiska idétidskriften Tiden.

tankesmedjan
TIDEN